

ACTA MUSICA

KÄLLSKRIFTER OCH STUDIER UTGIVNA AV
MUSIKVETENSKAPLIGA INSTITUTIONEN VID ÅBO AKADEMI
IV

KORALPSALMBOKEN 1697

EN UNDERSÖKNING AV DESS TILLKOMST OCH MUSIKALISKA INNEHÅLL

AV

KARL-JOHAN HANSSON

ÅBO 1967

A C T A M U S I C A

KÄLLSKRIFTER OCH STUDIER UTGIVNA AV
MUSIKVETENSKAPLIGA INSTITUTIONEN VID ÅBO AKADEMI

IV

K O R A L P S A L M B O K E N 1 6 9 7

En undersökning av dess tillkomst och musikaliska innehåll

av

Karl-Johan Hansson

ÅBO 1967

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	s. 1
KORALPSALMBOKENS TILLKOMST	
I. KORALARBETET FÖRE PSALMBOKSREVISIONEN ÅR 1695	5
1. Koralkommittén tillsätts	5
2. Koralkommitténs verksamhet	9
3. Koralkommitténs sammansättning	12
II. KORALARBETET EFTER PSALMBOKSREVISIONEN 1695	18
1. Koralarbetet fortsätts och fullbordas	19
2. Koralboksredaktörerna	23
III. KORALPSALMBOKEN FULLBORDAS	30
1. Bokens tryckning	30
2. Bokens inbindning	41
IV. EXKURS: HARALD VALLERIUS	45
1. Vallerius' levnad	45
2. Musikvetenskapliga avhandlingar	55
3. Praktisk musikverksamhet och komposition	58
KORALPSALMBOKENS MUSIKALISKA INNEHÅLL	
V. ALLMÄN ÖVERSIKT	62
1. Innehållet i kvartopsalmboken	62
2. Kyrkovisornas gruppering	63
3. Olika upplagor av koralpsalmboken	64
VI. NOTSKRIFT	70
1. Nottecken	71
2. Notklaver	73
3. Cesurtecken och fermat	75
4. Förtecken	76
5. Otydligheter och tryckfel	79
6. Exkurs: Harald Vallerius' rättelser till koral- psalmboken 1697 (HVR)	83

VII. MELODIER	s. 96
1. Antal	96
2. Tonarter	102
3. Tonhöjd	106
4. Ursprung. Svenska original	107
5. Tyska melodier. Omvandling och tradering	138
VIII. TAKTART OCH RYTM	142
1. Taktbeteckningar	143
2. Problemet tretakt	146
3. Ryttn	152
IX. HARMONISERING	156
1. Generalbasspel i slutet av 1600-talet	156
2. Ackompanjemanget i koralpsalmboken	158
3. Melodier utan ackompanjemang	165
X. AVSLUTANDE EXKURS: KORALPSALMBOKEN PÅ 1700-TALET	167
1. Samtida kritik	168
2. Betydelse	173
NOTBILAGA	178
PSALM- OCH SÅNGREGISTER	186
KÄLLOR OCH LITTERATUR	195
FÖRKORTNINGAR	209

INLEDNING

De sista decennierna av 1600-talet innebar i Sverige-Finland det karolinska enväldets tid. Genom politiska omstörtningar och sociala omvälvningar blev konungen en "envälds, allom bjudande och rådande suverän konung". Karl XI:s enhetssträvanden lämnade inte heller kyrkan oberörd. Kyrkolagen år 1686 omintetgjorde stifts kyrkornas självständighet, och kyrkoledningen hade att rätta sig efter det kungliga enväldet. Även många av de ledande kyrkomännen var ivriga anhängare av en oinskränkt konungamakt. Enväldet var en av förutsättningarna för att man skulle kunna skapa uniformitet inom kyrkan.¹⁾

Genom kyrkolagen 1686 kunde arbetet för kyrkans förenhetligande stöda sig på lagens bestämmelser. Inom olika områden av kyrkolivet gjordes ansträngningar för att skapa enhet, bl.a. genom utgivande av kyrkliga böcker. År 1689 utkom en katekes som var giltig för hela riket. Fyra år senare utgavs den nya handboken (1693). En viktig angelägenhet utgjorde vidare frågan om en för hela riket officiell psalmbok.

Behovet av en psalmboksrevision blev aktuell redan i samband med arbetet på kyrkolagen 1685-86.²⁾ Kyrkan saknade en sångbok som var giltig för hela det svenska väldet. Genom den år 1645 utgivna Uppsalapsalmboken hade försök gjorts att ge alla församlingar en gemensam psalmbok, men den blev inte antagen överallt.³⁾ I stället trycktes många privata utgåvor av psalmböcker. Följden blev en stor brokighet på församlingsångens område.⁴⁾ Bengt Wahlström framhåller i sin undersökning av 1695 års psalmbok, att förvirringen var så stor, att en psalmboksrevision hade varit absolut nödvändig även utan enhets-

1. Jfr Sylvan, N., Karolinska tiden (i Sveriges historia genom tiderna III), s. 108 ff. Pleijel, H., Svenska kyrkans historia V, s. 7 ff. Wahlström, B., Studier över tillkomsten av 1695 års psalmbok, s. 12.
2. Wahlström, a.a., s. 21.
3. Fransén, N., Koralbok till Then Swenska Ubsala Psalmboken 1645, s. 254 f. Norlind, T., Svensk musikhistoria (1918), s. 108. Arvastsson, A., Psalmbok, art. i Nordisk Teologisk Uppslagsbok III, sp. 103. Wahlström, a.a., s. 15 ff.
4. Liedgren, E., Svensk psalm och andlig visa, s. 277.

strävanden.⁵⁾ År 1687 gav konungen den teologiska fakulteten i Uppsala i uppdrag att revidera och utöka Uppsalapsalmboken. Ärendet överfördes året därpå till handbokscommittén. Men inte heller denna ansåg sig vara uppgiften vuxen.⁶⁾ Sommaren 1691 påbörjade dåvarande hovpredikanten Jesper Swedberg en psalmboksrevision på konung Karl XI:s uppdrag och befallning. På hösten tillsattes ytterligare en kunglig kommitté, med Jesper Swedberg i spetsen, för att fullborda beställningen. Men när den s.k. swedbergiska psalmboken 1694 var färdig blev den förkastad av myndigheterna. En ny revision företogs och år 1695 godkändes den nya psalmboken.

Vid sidan av arbetet med psalmbokens textrevision var frågan om musik till psalmerna aktuell. För melodierna svarade emellertid andra sakkunniga. År 1697 fullbordades uppdraget att förse 1695 års psalmbok med melodier och ackompanjemang. 1697 års koralpsalmbok, ämnet för föreliggande undersökning, var färdigtryckt och klar att så småningom sändas ut till församlingarna.

Inom musikforskningen har olikartade problem kring koralpsalmboken 1697 länge väntat på en utredning. Koralpsalmboken har i flera sammanhang berörts av Tobias Norlind, Carl-Allan Moberg, Erich Burger, Gösta Morin m.fl. Natanael Fransén påbörjade ett arbete om melodierna i psalmboken men hann inte slutföra sitt opus.⁷⁾ De nämnda forskarna inlät sig på en behandling av koralpsalmboken 1697 endast som en liten del av ett större komplex av frågor. Ingen har hittills gripit sig an med koralpsalmboken som ett specialämne. Det omfattande materialet erbjuder därför ett rikt fält av öppna frågor. Men även svårigheterna är många. Framför allt borde den svenska koralhistorien före 1697 mera utredas för att en tillfredsställande kännedom om koralpsalmboken skall nås.

---

5. Wahlström, a.a., s. 20.

6. Wahlström, a.a., s. 26 ff.

7. Fransén, N., Melodierna till 1695 års psalmbok. Den s.k. gamla psalmboken.

Föreliggande studie vill presentera koralpsalmboken 1697 i dess helhet. Detta sker i ett bestämt syfte. Onekligen hade det varit mera gynnsamt att ventilera endast ett specialproblem inom fältet, t.ex. melodiernas ursprung eller taktfrågor. Men innan ett sådant projekt kan igångsättas är det viktigt att problemen kartläggs och aktuella frågor påvisas. Detta ändamål vill arbetet tjäna. Framställningen har därför inte kunnat gå så grundligt in på olika delspörsmål som det hade varit önskvärt. En del av problemen har endast tangerats. Avsikten är även att anvisa olika forskningsuppgifter åt dem som är intresserade av äldre svensk koralhistoria. Flera specialundersökningar av koralpsalmboken är nödvändiga innan den kan framställas i fullständig belysning.

Det är skäl att redan här beröra några begrepp. Främst bör termen "koralpsalmboken 1697" förklaras. Av titelbladet till "Then Svenska Psalmboken", tryckt år 1697, framgår ingenstans att det är fråga om en psalmbok med både texter och noter. Då också ackompanjemang ingår, kunde termen "koralbok" lika väl ha begagnats. Uttrycket "koralpsalmboken 1697" har emellertid blivit ett vedertaget namn för boken. Det används bl.a. av de ovannämnda forskarna. Därför har termen använts även i denna studie. Synonymt används "melodipsalmbok", "koralbok" och "notpsalmbok" för den ifrågavarande upplagan av psalmboken. Till åtskillnad från koralpsalmboken, dvs. Then Svenska Psalmboken med musik, begagnas termen "kvar-topsalmbok" och "kyrkopsalmbok" för hela den volym, vari koralpsalmboken ingår tillsammans med ett antal "stycker som ther til höra" (evangelier och epistlar, katekes, bönbok, m.fl.).

Termerna "psalm" och "koral" är tvetydiga begrepp i det svenska språket. I den aktuella avhandlingen begagnas "psalm" i betydelse av kyrkovisans litterära sida (dikten). "Koral" och "melodi" betecknar strofens tonsättning, utan att någon musikalisk renodling och sortering görs, vilken skulle skilja den äkta koralen från en folkligare melodi.

I de avbildade notexemplen har i regel ingen annan förändring vidtagits än den att runda noter har ersatt koralpsalmbokens kantiga typer och den att melodistämman, som i koralpsalm-

boken har sopranklav, här har skrivits i diskantklav. I de fall, där det har varit viktigt att direkt återge koralpsalmbokens notbild, har detta skett med en fotograferad reproduktion.

Föreliggande arbete indelas i två huvudavsnitt. Det förra vill beskriva bakgrunden till och proceduren vid koralpsalmbokens tillkomst med särskild hänsyn till arbetskommitténs sammansättning. Detta problem har tidigare berörts av Ewert Wrangel och Herman Palm,⁸⁾ men det har här varit möjligt att komplettera och korrigera vissa av deras uppgifter. Avhandlingens senare del är en deskriptiv presentation av koralpsalmbokens musikaliska innehåll. Detta innebär att texterna i stort sett har förbigåtts. Den sidan har behandlats tämligen utförligt i andra sammanhang.⁹⁾ Den avslutande exkursen är närmast en sammanfattning som berör koralpsalmbokens öden efter 1697.

Utgångsläget är psalmbokskommitténs arbete i början av 1690-talet.

---

8. Wrangel, E., Harald Vallerius och musiken till Gamla Psalmboken (Samlaren 1893). Palm, H., Om Harald Vallerius och redaktionen af 1697 års svenska koralpsalmbok (Kyrkosången 1904).

9. Bl.a. Wahlström, a.a. Tottie, H.W., Jesper Swedbergs lif och verksamhet. Forssell, K-E., Studier i Finlands svenska psalmbok av år 1697. Liedgren, a.a.

KORALPSALMBOKENS TILLKOMST

I. KORALARBETET FÖRE PSALMBOKSREVISIONEN ÅR 1695

1. Koralkommittén tillsätts

Arbetet med psalmbokens textrevision kom i gång först i slutet av år 1691, men redan på sommaren hade den musikaliska frågan berörts. I ett brev den 17 juni 1691 hade Jesper Swedberg (1653-1735) presenterat några principer för psalmbokens revision för biskop Haqvin Spegel (1645-1714). Han framhöll då bl.a. att "nötter sättes fram för psalmerna, i synnerhet framför dhe obekandte, swäre, och för dem, som på flere maner siungas, at thet blefwe i alle församlingar en melodi".¹⁾ De tankar, som ärkebiskop Olaus Swebilius (1624-1700) i början av år 1692 framförde till biskop Eric Benzelius (1632-1709) i "Några oförgripelige påminnelser" om psalmbokens förbättrande, står i nära överensstämmelse med Swedbergs åsikter.²⁾ I fråga om psalmbokens musikaliska sida ansåg Swebilius att de psalmer som hade för svåra melodier borde uteslutas. Samma öde borde drabba även de psalmer som aldrig sjöngs i församlingarna. Om dessa båda grupper av psalmer likväl skulle upptas i den nya psalmboken, var det ett ofrånkomligt villkor, att de försågs med "en annan kunnigh thon". Noter borde helst utsättas för "the psalmer, som tillökte warda och man intet weet thon på". Åtminstone borde det anges efter vilken melodi de skulle sjungas.

Det var vid denna tid dock inte fråga om ett verkligt arbete på att förse den blivande psalmboken med lämplig musik. Först långt senare, när texterna till psalmboksförslaget var färdiga, blev frågan om den musikaliska sidan aktuell.

-
1. Lundström, H., Bidrag till de kyrkliga böckernas historia under Karl XI:s regering (Kyrkohistorisk Årsskrift, 1900), s. 143.
  2. Olaus Swebilius till Eric Benzelius d.ä. den 28 januari 1692. Brevet finns avtryckt i KÅ, 1906, s. 179 ff. Wahlström, som stöder sig på originalhandlingar, framhåller att brevet i KÅ har försetts med felaktig adress, då Spegel (och inte Benzelius) anges som dess mottagare. Wahlström, a.a., s. 68 not 9.

Kungl. Maj:t hade i april 1693 uppdragit åt den teologiska fakulteten i Uppsala att granska psalmbokskommitténs förslag till ny psalmbok.³⁾ I slutet av oktober samma år var fakultetens utlåtande färdigt, och den 9 november inlevererades dess betänkande till konungen.⁴⁾ Samtidigt överlämnades den berättelse över revisionsarbetet, som fakultetens dekanus, och den drivande kraften bakom revisionsarbetet, prof. Jesper Swedberg, hade skrivit på fakultetens vägnar. Man hade med ärkebiskopen i spetsen noga gått igenom arbetet psalm för psalm. Det var inte mycket som återstod förrän psalmboken var färdig. Men behovet av tryckta melodier gjorde det nödvändigt att några sakkunniga förordnades att förse psalmerna med noter. Enligt förslaget kunde melodierna tryckas i en koralpsalmbok i kvarto till bruk på altaren och orglar. Jesper Swedbergs brev kan betraktas som början till arbetet på 1697 års koralpsalmbok. Han framhöll:

"Til Psalmbokens ändtelige fullbordan synes allenast återstå, 1. at man finge tiänlige melodier och toner uppå the obekante och nys tilkomne: ty är min oförgripelige mening at Eder Kongl. Maij:t tächtes förordna Prof. Ol. Rudbeck, Prof. Wallerius i Upsala med en och annan af presterskapet: som then sysslan sig uppåtoge. Tå för alla Psalmer the ras rätta melodier afsattes, och trycktes i en Psalmbok in 4:to som på altaren och orgorne kunde liggia til underrättelse. På alle Psalmer, säger man, althenstund förfarenheten be-tygar at then rätte ton är mångenstädes förbytt i en orätt och otiänlig ton; sedan kunde til efterkommanderna blifwa oföränderligen förwahrat hwad nu rätt och wäl giörs; och all otiänlig och misshällig sång i längden förekommas, at förtiga thet provincierna skulle ther af bättre wänjas at med oss samhälleligen med en röst lofwa vår ena stora Gud."⁵⁾

Swedbergs skrivelse har av flera forskare ansetts vara den direkta anledningen till att en kunglig befallning utfärdades till professorerna Rudbeck och Vallerius att förse psalmerna med lämpliga melodier.⁶⁾ Detta är likväl en förhastad och oriktig slutsats. Memorialet tycks inte ha lett till några åtgärder

3. Wahlström, a.a., s. 93.

4. Wahlström, a.a., s. 98 f. Tottie, a.a., s. 94.

5. Växjö Stifts- och landsbibliotek, handskrift Fol. 10:2, s. 5-8.

6. Jfr Wrangel a.a., s. 11. Palm, Kyrkosången 1904, s. 100. Davidsson, Å., Studier rörande svenskt musiktryck före år 1750, s. 58.

av Kungl. Maj:t vad psalmbokens musikaliska sida angår.

Swedberg gav sig likväl inte till tåls. I december 1693 författade han ett nytt memorial till konungen, där han än en gång inskärpte behovet av noter till psalmboken. Brevet, som finns i en avskrift i Växjö Stifts- och landsbibliotek, saknar datum, men man vet att det presenterades för Karl XI den 15 december i Stockholm. Swedberg meddelar även en specificerad instruktion för det sätt på vilket arbetet borde utföras:

"Althenstund thet nödigt är at Psalmerna nu tryckias med sine wisse melodier; ty wore wäl at Hans K. Mt. i nåder befalte Prof. Olof Rudbeck och Prof. Wallerius i Upsala, som äro myckit färdiga i sångarkonsten, at the jemte någon alfvarsam prestman toge sig skyndsammast then sysslan före, och then på sätt och wijs, som fölier, förrättade.

(1) At hwar och en Psalm finge sin rätte och tienlige tohn.

(2) The Psalmer som förr obekante, swära och tunga melodier hafwa, kunna med brukeligere, lättare och anständigere tohner afsättias.

(3) The som nyja äro, i them moste antingen med the tohner afsättias, the ther wanlige äro i then Tyska Psalmboken, tädan the tagne äro; eller ock med the tohner som förr hos oss brukelige och bekante äro. Och bör

(4) öfweralt wäl i acht tagas, at man förblifwer wid then gamla enfaldigheten, så at Psalmerne få the tohner, som äro tienlige, och i Kyrkian eller för en gudlig andacht anständig, lämpadē efter thetas innehåld, och at the blifwa lätte at läras och siungas."⁷⁾

Swedbergs skrivelse hade åsyftad verkan. Samma dag, den 15 december 1693, utfärdade konungen en resolution grundad på Swedbergs memorial.⁸⁾ Det meddelades att Kungl. Maj:t skulle låta befallning avgå till professorerna Olof Rudbeck och Harald Wallerius, att dessa "effter den methode som af Professoren är blefwen föreslagen" skulle förse psalmboken "med sine wisse melodier". Samtidigt utfärdades ett kungligt brev till de nämnda professorerna.

Den kungliga befallningen till Olof Rudbeck och Harald Wallerius den 15 december 1693 följde tämligen noggrant de swedbergska anvisningarna om hur utsättandet av melodier till den nya psalmboken borde tillgå. Den ledde även till att redige-

---

7. VSL, Nr 29 in 4:0, s. 73-79.

8. VSL, Fol. 10:4, s. 19-27.

ringen påbörjades. De av Swedberg föreslagna riktlinjerna för det sätt, på vilket musiken skulle utarbetas blev åtminstone delvis vägledande för koralarbetet. Brevet ger även indirekt en antydning om Swedbergs insats vid melodipsalmbokens tillkomst. Det visar att Swedbergs initiativ ledde till resultat och att hans föreskrifter följdes, även om frågan om hans betydelse för koralpsalmbokens tillkomst har diskuterats och bedömts mycket olika av olika forskare. Då vi i senare sammanhang flera gånger kommer att anknyta till det kungliga brevet, förtjänar det att här återges i sina väsentligaste delar:

"Wår ynnest och nådige benägenhet med Gud allzmechtig, Troo undersåtare och Professorer. Såsom Wij nödigt erachte, at Psalmerne, som blifwa tryckte uti den nu under händer warande Psalmboken, måge warda med dheras wisse melodier afsatte och wij för den erfarenheet skull, hwilcken I hafwen Eder förwärfwat utj Sångare Konsten, wele hafwa Eder samma förrättning updragen; Altså är her med till Eder Wår nådige willie och befallning, att I, adjungerandes Eder någon alfwarsam och skickelig Prästman, Eder samma syssla ju förr ju heller företagen, noga där wid i acht tagandes först, at hwar och een Psalm må få sin rätta och tienlige thon. 2:do at dhe Psalmer, som hafwa obekandte, swåra och tunga melodier måge afsättias med brukeligere, lättare och anständigare thoner. 3:do at dhe nye Psalmer antingen med dhe melodier afsättias, som wanlige äro i den tyska Psalmbooken, hwarifrån de äro tagne, eller och med dhe thoner, som förr i församlingarne äro brukelige och bekante, öfwer alt wäll observerandes, at man förblifwer wid den gamla eenfalldigheten, så at Psalmerne måge få sådanne thoner, lämpade efther deras innehålld, som icke allenast tiena til en gudelig andachts upwäckande så wäll i kyrckian som elliest, utan och lätteligen kunna läras och sjungas i församlingarne. I förrätte der med det oss till nödigt nöije länder och Wij befalle Eder Gud alzmechtig Nadel: af Stockholm, d. 15 December 1693:
Carolus."

Till redaktörer för den blivande koralpsalmboken hade enligt den kungliga befallningen sålunda utsetts professorerna Olof Rudbeck och Harald Vallerius i Uppsala.¹⁰⁾ I arbetet skulle dessa

9. Uppsala Universitets Bibliotek, Palmskiöld 102, s. 405-407. Brevet finns i avskrift i VSL, Fol. 10:6, s. 35-37 och Nr 29 in 4:0, s. 89-91.
10. T. Norlind menar att Rudbeck och Vallerius möjligen själva för Swedberg kan ha föreslagit sig som lämpliga till koralkommittén. Norlind, T., Från tyska kyrkans glansdagar III, s. 245. Riktigare torde emellertid E. Wrangels antagande vara, att Swedberg på förhand skulle ha "träffat anstalter för de bekanta melodiernas uppsättande". Wrangel, a.a., s. 11.

i möjligaste mån följa gammal svensk församlingstradition. Till sin hjälp skulle de kalla en i musiken inkommen präst. Frågan om en tredje medlems deltagande är emellertid mycket omtvistad. Det förefaller som om ingen "alfwarsam och skickelig Prästman" skulle ha tillkallats, om inte härmed kan avses Jesper Swedberg, som i flera sammanhang visade stort intresse för arbetet. Framställningen återkommer i ett senare avsnitt till frågan om koral-kommitténs medlemmar och deras insatser vid redigeringen. I det följande skall redaktörernas arbete följas från begynnelsesta-diet fram till den ödesdigra indragningen av den färdigtryckta psalmboken hösten 1695.

2. Koralkommitténs verksamhet

Koralkommittén torde ha påbörjat sitt arbete tämligen snart efter det att den hade tillsatts. I början av 1694 synes en bok-tryckare (Burchardi) ha börjat syssla med musiktryck till psalm-boken, och i februari skrev Jesper Swedberg ett memorial till konungen, bifogande två provtryck för den blivande koralpsalm-boken.¹⁾

De direkta uppgifterna om koralarbetet är emellertid mycket få. Att Harald Vallerius under vårterminen 1694 vid sidan om sin egentliga undervisning vid Uppsala Universitet var upptagen med psalmbokens melodier, visar föreläsningsdiariet för nämnda ter-min. Trots att han hade varit sjuk, hade han likväl hållit före-läsningar och "privatim haft Collegier uthi Mathematicis för them som sådant begiärt". Detta hade Vallerius gjort "ehuruwäl han thessutom har nya Psalmboken under händer att effter Kongl. Maj:tz aldrånådigste befallning afsättja uppå noter med sine melodier".²⁾ Det lämnas dock inga uppgifter om hur mycket tid Vallerius ägnat åt koralboken eller hur långt han hade kommit.

1. VSL, nr 29 in 4:0, s. 691-693. Swedbergs memorial saknar datum, men S.L. Gahm Persson har på avskriften tillagt: "Åhr 1694 den 17 Februarii blef före skrefna Memorial Konungen föredragit På Strömsholm; och hwar öfwer Konungen resolverade".
2. UUB, U 55. Denna notis har fil. lic. Bengt Kyhlberg, Stock-holm gjort mig uppmärksam på, vilket här tacksamt antecknas.

Om Rudbecks deltagande i arbetet meddelas ingenting i nämnda förteckning för denna tid.

Att man i maj 1694 skulle ha hunnit så långt som "Consistorii Ecclesiastici i Upsala Förethäl" till den då tillämnade svenska psalmboken låter påskina är inte antagligt. Det heter i företalet (s. 119 f) att "alle psalmer äro ock efter Kongl. Maj:ts allernådigste befallning med sine rätte melodier och tohner af wälförfarne män afsatta; och skola i en tienlig format utgå".³⁾ Säkerligen har formuleringen gjorts med tanke på framtiden. Det ser således ut som om koralkommitténs arbete skulle ha varit klart, ehuru det troligen i själva verket inte ännu hade kommit så långt på väg.

Under hösten 1694 fortgick arbetet med melodierna för den stora för kyrkan avsedda psalmboken. Men inga samtida handlingar är kända, som skulle berätta om/hur redigeringen framskred. Att redaktörerna likväl inte var överksamma vet vi av dåtida annonser i tryckta psalmböcker. Härom skriver t.ex. G.E. Klemming: "Om qvart-upplagan heter det i Burchardis annonser af både 1694 och 1695: 'Vnder pressen är nu wärkeligen Then store Psalmboken vti 4:to med noter eller melodier på Psalmerna'."⁴⁾ Man måste väl sålunda anta att arbetet hade kommit i gång, då redaktörerna t.o.m. hade inlämnat en del av materialet till boktryckaren Burchardi.

I början av februari 1695 inkom Jesper Swedberg åter med "ett underdånigt memorial" till konungen angående psalmboksarbetet. Han framhöll bl.a. att textpsalmboken redan var tryckt i åtskilliga storlekar, och han hoppades att Kungl. Maj:t skulle ge sin befallning till biskopar och konsistorier att den skulle bli allmänt vedertagen. Även melodipsalmboken berördes. Om arbetet på den kunde Swedberg meddela att "then store formaten som

3. VSL, Nr 29 in 4:o, s. 103-130. Företalet är daterat i Uppsala den 10 maj 1694. Det vann dock inte konungens gillande. Wahlström, a.a., s. 111.

4. Klemming, G.E., Ur en antecknares samlingar, s. 118. Enligt Davidsson återfinns annonserna i slutet av evangelieboken till 1694 års psalmbok i s.k. "prinsens format" samt i slutet av den år 1695 tryckta Psaltaren, som hör till 1694 års upplaga i formatet hög 12:o. Davidsson, a.a., s. 59 not 9.

blir med Melodier til alle Psalmer är mehrendels färdig. Och på thet ther med eij för långsamt tilgå måtte, synes rådeligit, at thet som redan färdigt wore lefwererades til bokbindarena, och the strax på henne arbetade. Hwar om jag ock, ther Ed. K. M:t nådigt så behagade, wil hafwa all omsorg tillika med Hr Schmedman, eller then Ed. K. M:t i nåder behagar mig til bistånd förordna. Och hafwer Burchardi ett mycket stort förlag nederlagt til Psalmböckrens hälst then störres [= melodipsalmbokers] tryckiande." Swedberg hoppades dessutom att de förmögnare församlingarna skulle betala ett förskott för inlösande av "samma stora Psalmbok".⁵⁾

Även om det finns starka skäl för en kritisk inställning till Swedbergs meddelande om att arbetet på notpsalmboken till största delen ("mehrendels") var färdigt, kan man inte betvivla att det troligen hade hunnit ganska långt. Att en del skulle vara klar att levereras till bokbindarna, och sålunda tryckt, torde vara ett något förhastat påpekande av Swedberg. Av melodipsalmboken hann nämligen endast evangelieboken tryckas före den swedbergiska psalmbokens indragande hösten 1695.⁶⁾ Ewert Wrangel menar att Swedberg även i fråga om koralpsalmboken, liksom i mycket annat i samband med psalmboksarbetet, var något för ivrig.⁷⁾ Genom att påskynda konungens beslut ville han undvika att hinder sattes i vägen för psalmbokens spridning i landet och försäkra sig om att den skulle bli officiellt erkänd. Troligen lät han därför göra gällande att koralarbetet hade hunnit längre än det verkligen hade.

Koralkommitténs arbete avbröts emellertid snart på grund av den häftiga kritiken mot den swedbergiska psalmboken under våren och sommaren 1695.⁸⁾ Alla de strider och förvecklingar som följde i samband med psalmbokens förnyade revision samt förbudet mot de färdigtryckta psalmböckerna skall i detta sammanhang likväl förbigås med hänvisning till litteratur därom.⁹⁾

5. VSL, Fol. 10:13, s. 93-94. Originalbrevet saknar datum men har följande påskrift av konungen: "Exped: Kungzöhr d. 2 Feb. 1695". Memorialet finns i avskrift i VSL, Nr 29 in 4:o, s. 139-143.

6. Wahlström, a.a., s. 130 f. och 212 f.

7. Wrangel, a.a., s. 11 f.

8. Palm, Kyrkosången 1904, s. 101. Davidsson, a.a., s. 59.

9. För närmare utredning se bl.a. Wahlström, a.a., s. 150-213 och Tottie, a.a., s. 112-146.

Ovan har konstaterats, att arbetet med musiken till den nya psalmboken hade påbörjats, sedan en kommitté hade fått kunglig befallning därom den 15 december 1693. Redigeringen torde ha satts i gång tämligen snart, men avbröts våren 1695 i samband med kritiken mot texterna i den swedbergska psalmboken. Hur långt arbetet hade framskridit, innan det avstannade, kan inte med säkerhet fastslås. Ewert Wrangels framhållande, att de kommitterades arbete med koralernas arrangerande "ännu icke synes kommit riktigt i gång", torde likväl inte vara riktigt.¹⁰⁾ En del av musiken var säkert klar även om noterna inte hade hunnit tryckas. Detta tyder de redan citerade meddelandena av Jesper Swedberg och E.G. Klemming på. Likaså visar uttalanden i början av år 1695 i frågor kring den blivande melodipsalmbokens distribution att arbetet på den var aktuellt.¹¹⁾ Man måste dock förhålla sig kritiskt till Swedbergs meddelande att psalmboken skulle ha varit "mehrendels" färdig. I så fall hade det inte krävts en tid på ytterligare närmare ett år för att fullborda arbetet, när det återupptogs år 1696.

3. Koralkommitténs sammansättning

Vi har följt arbetet på musiken till den blivande koralpsalmboken från dess begynnelse fram till det stadium, när verksamheten avbröts till följd av kritiken mot den redan tryckta textpsalmboken. Däremot har vi inte närmare uppehållit oss vid de personer som utgjorde koralkommitténs medlemmar. Professorerna Olof Rudbeck och Harald Vallerius hade genom kunglig befallning fått i uppdrag att ombesörja arbetet. Dessa bildade stommen i arbetsgruppen. Men hade de andra medhjälpare vid sin sida? Enligt den kungliga befallningen skulle de, såsom redan nämnts, adjungera "någon alfwarsam och skickelig Prästman" för att underlätta arbetet. Har en sådan medhjälpare tillkallats? Och vem kunde det i så fall ha varit? Detta är frågor som man bör ta

---

10. Wrangel, a.a., s. 12.

11. VSL, Nr 29 in 4:o, s. 143-147. Kungligt brev till Jesper Swedberg den 2 februari 1695.

ställning till innan man övergår till det fortsatta koral-arbetet efter den förnyade psalmboksrevisionen 1695.

Det torde inte råda något tvivel om att både Olof Rudbeck och Harald Vallerius hade varit aktiva i det första skedet av koralboksredigeringen. Där om vittnar samtida handlingar och där om är också nutida koralforskare tämligen eniga.¹⁾ Olof Rudbeck (1630-1702) har betraktats som Sveriges genom tiderna mångsidigaste snille. Förutom att han var professor i medicin, naturforskare, tekniker, arkitekt, arkeolog, polyhistor, universitetsman och vältalare av stora mått, hade han begåvats med betydande musikaliska talanger. Bl.a. som instrumentalmusiker, orgelbyggare, kompositör och instrumentsamlare spelade han en ledande roll i Uppsala musikliv under senare hälften av 1600-talet.²⁾

Matematikprofessorn Harald Vallerius var den andra centralgestalten inom musiklivet i Uppsala vid samma tid.³⁾ Man kan utan tvekan påstå, att koralkommittén bestod av de främsta experterna som i slutet av 1600-talet fanns att tillgå i Uppsala, kanske i hela Sverige. Det är sålunda ingen överdrift när det i förslaget till företal för psalmboken i maj 1694 meddelas, att psalmerna är "med sine rätte melodier och tohner af wälförfarne män afsatta".⁴⁾ Redan i den kungliga kallelsen hade den "erfarenheet" framhållits som dessa båda hade i fråga om musikaliskt kunnande.⁵⁾

1. Wrangel, a.a., s. 10 f. Palm, Kyrkosången 1904, s. 100 f. Norlind, SMH (1918), s. 127 och dens., TK III, s. 246. Burger, E., Deutsche Kirchenmelodien in Schweden, s. 134 f. Moberg, C-A., Vallerius, Harald, art. i Musik in Geschichte und Gegenwart 13, sp. 1242 och dens., Olof Rudbeck d.ä. och musiken (Rudbecksstudier), s. 199, 205 ff. Wahlström, a.a., s. 255. Davidsson, a.a., s. 58.
2. Nordenskiöld, E. och Berg, R., Rudbeck, Olof d.ä., art. i Nordisk Familjebok 16, sp. 1164 ff. Moberg, C-A., Rudbeck(ius), Olof (Olaus) d.ä., art. i Sohlmans Musiklexikon IV, sp. 492 f. Lindroth, S., Rudbeck, Olof d.ä., art. i Svenska män och kvinnor. Biografisk uppslagsbok 6, s. 382 ff. Om Rudbecks musikintresse se bl.a. Moberg, Rudbecksstudier, s. 176-211.
3. Om Harald Vallerius, se nedan kap. IV.
4. VSL, Nr 29 in 4:o, s. 119.
5. Jfr ovan s. 8.

Men fick Rudbeck och Vallerius bistånd av ytterligare en eller flera medarbetare i koralkommittén? Tillkallades den allvarsamme och skicklige präst som det kungliga brevet omnämner?

I redogörelsen för koralkommitténs arbete har Jesper Swedberg flera gånger omtalats.⁶⁾ Det var på hans rekommendation som kunglig befallning utfärdades för Rudbeck och Vallerius. De regler som skulle iakttas vid redigeringen byggde i stort sett på en skrivelse av Swedberg. Han var även den som meddelade konungen om hur långt arbetet hade framskridit. Dessutom anhöll han att få ha "all omsorg" om att arbetet inte gick för långsamt framåt.⁷⁾ Swedberg var sålunda ivrigt med i olika skeden av koralpsalmbokens tillkomst. Ingen "prestman" omtalas i samma grad som han. Därför torde vi kunna utgå från följande antagande: Om en tredje medlem har tillkallats att bistå Olof Rudbeck och Harald Vallerius i arbetet med musiken till psalmboken, så har denne varit Jesper Swedberg.

Swedbergs insats i koralarbetet har bedömts mycket olika. Ewert Wrangel menar att han "äfven var den vägledande för denna del af psalmboksarbetet".⁸⁾ Enligt Herman Palm torde Swedberg inte ha haft någon större betydelse i detta sammanhang.⁹⁾ Hur skall man ta ställning till hans medverkan?

Vissa historiker har velat jämställa Jesper Swedberg med Rudbeck och Vallerius i koralkommittén. Så skriver t.ex. Henry Tottie att konungen skulle ha gett i uppdrag åt Swedberg att jämte de båda professorerna sätta tjänliga melodier till alla psalmer. Men något direkt bevis för sitt påstående lämnar Tottie inte.¹⁰⁾ Också minnestecknaren Bengt Bergius förmäler att "Professorerne i Upsala Olof Rudbeck den äldre, Jesper Swedberg och Harald Vallerius, alla tre såsom förswarlig insigt

6. Se ovan s. 6 ff, 10 f.

7. VSL, Fol. 10:13, s. 93.

8. Wrangel, a.a., s. 11.

9. Palm, Kyrkosången 1904, s. 101.

10. Tottie, a.a., s. 96. Tottie stöder sig på den kungliga befallningen av den 15 december 1693, vilket likväl inte låter sig göras.

ägande i Musiken, uppå kongelig befallning åtogo sig det besväret, at inrätta dertil tjenliga Toner",¹¹⁾

Det ser sålunda ut som om Swedberg på kunglig kallelse hade deltagit i koralarbetet. Ytterligare stöd för detta antagande finner man hos Swedberg själv. I sin Lefwernes Beskrifning klagar han över att både Vallerius och Rudbeck fick en hederlig ersättning för den möda som de hade nedlagt på koralsalmboken, men själv blev han utan. Detta trots att han ansåg sig ha fullgoda skäl till gottgörelse. "Vppå mitt vnderdåniga förslag gaf hans Majestet skrifftelig befalning til Professor gamla Ol. Rudbeck, och Profess. Harald Valerius och mig, at vi skulle träda tilsammans, och låta hwar och en psalm få sin beqwämliga tohn och sina noter. Hwilket ock i Vpsala skedde."¹²⁾

Skall man nöja sig härmed och endast konstatera att Jesper Swedberg hade medverkat i koralkommittén som en följd av kunglig befallning? Det finns skäl att vara misstänksam mot ett dylikt antagande, trots att det tycks ha stöd i flera uttalanden. En närmare undersökning skall visa, att det finns direkta orsaker att betvivla riktigheten av en sådan uppgift, även om den har lämnats av Swedberg själv.

Enligt egen utsago skulle Swedberg sålunda ha fått skriftlig befallning av konungen att tillsammans med Rudbeck och Vallerius förse den blivande psalmboken med noter. Men den enda kända kungliga kallelsen till en koralkommitté är den som utfärdades den 15 december 1693 på Swedbergs "vnderdåniga förslag".¹³⁾ Där talas endast om Olof Rudbeck och Harald Vallerius. Dessa skulle visserligen själva tillkalla en tredje medlem, men Jesper Swedberg nämns inte ens som ett förslag. Man kunde likväl tänka sig att Swedberg sedan adjungerats av de två andra. Men därvid har man alla skäl att betvivla att det skedde genom en skriftlig befallning av Hans Majestät Konungen. Denne hade ju

---

11. Bergius, B., Nytt Förråd Af Äldre och Nyare Handlingar Rörande Nordiska Historien, s. 173. Uppgiften avfärdas av Herman Palm som en lös gissning av Bergius själv. Palm, a.a., s. 101. Bergius kan dock ha hämtat sina upplysningar från Swedbergs självbiografi. Se not 12.

12. Swedberg, J., Lefwernes Beskrifning, utg. av Gunnar Wetterberg (Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund 25:1), s. 186.

13. Jfr ovan s. 8.

uppmanat Rudbeck och Vallerius att själva utse sin medhjälpare. Något ytterligare ingripande av Karl XI skulle inte behövas. Till detta kommer ännu att inga bevarade handlingar omtalar en dylik kunglig befallning till Swedberg.

Hur skall man då förhålla sig till Swedbergs meddelande i självbiografen? Det bör framhållas att Lefwernes Beskrifning många gånger lämnar felaktiga uppgifter. Dess bristande tillförlitlighet har påtalats av flera kännare.¹⁴⁾ Detta gäller i synnerhet psalmboksarbetet; alla Swedbergs viktigare handlingar om detta förstördes vid branden i Brunsbo år 1712. Den åldrige biskopen led av mycket stark minnesförlust. Han klagar själv över detta i sin biografi. "Mitt minne förgår mig. Jag mins nu, snart sagdt, ingen ting."¹⁵⁾ Lefwernes Beskrifning tillkom under ett sådant tillstånd 1728-1733. Dess värde som historisk källa betraktas av Wahlström som tendentiöst. Dess uppgift är att framhålla sin författares stora insats vid tillkomsten av 1694 års psalmbok och att rentvå honom från de beskyllningar som riktades mot psalmboken och mot honom personligen.¹⁶⁾ Det kan sålunda antas, att Swedbergs minne svikit i fråga om den kungliga befallningen att inträda i koralkommittén. Kanhända hade han erinrat sig själva psalmboksarbetet eller sin egen anhållan om att få övervaka att arbetet med koralpsalmboken inte gick för långsamt framåt.¹⁷⁾

Även om säkra bevis inte står att finna, kan man påstå att Jesper Swedberg troligen aldrig hade fått kunglig befallning att medverka i koralkommittén. Men detta betyder inte att han stod på sidan om dess arbete. Det har redan påvisats hur han i många sammanhang kom med råd och förslag. Han var den ivrigaste att påskynda redigeringen. Däremot vet man inte i vilken utsträckning han eventuellt lämnade musikaliska bidrag till arbetet. Swedberg var emellertid inte alldeles bortkommen i musiken.¹⁸⁾ Han kan mycket väl ha stått som praktisk rådgivare vid

---

14. Se t.ex. Gunnar Wetterbergs efterskrift i a.a., s. 721 f. Wahlström, a.a., s. 36-41. Lundström, H., KÅ 1900, s. 140.

15. Lefwernes Beskrifning, s. 536. Se vidare Wahlström, a.a., s. 40 f.

16. Wahlström, a.a., s. 41.

17. Jfr VSL, Fol. 10:13, s. 93.

18. Norlind, TK III, s. 245 f.

de två andras sida. Men frågan om hans direkta musikaliska insats måste på grund av bristande källmaterial tillsvidare förbli ett olöst problem.¹⁹⁾

När arbetet med den blivande notpsalmboken påbörjades i slutet av år 1693 bars ansvaret sålunda av Olof Rudbeck och Harald Vallerius. Såsom deras medhjälpare verkade troligen Jesper Swedberg, som likväl inte torde ha fått kunglig befallning att delta. Hans intresse grundade sig närmast på en allmän omsorg om att hela psalmboksföretaget skulle föras till ett lyckligt slut. Av detta företag utgjorde koralpsalmbokens redigering en inte ringa del, vilken krävde sin rådgivande övervakning från hans sida.

---

19. H. Palm framhåller visserligen att Rudbecks kraftiga och självständiga personlighet säkerligen inte tillät något inflytande från Swedbergs håll. Denna gissning ger dock inget svar på den aktuella frågan. Jfr Palm, Kyrkosången 1904, s. 101.

II. KORALARBETET EFTER PSALMBOKSREVISIONEN 1695

I mitten av juli 1694 hade den första upplagan av den swédbergska psalmboken fullbordats,¹⁾ varefter distributionen påbörjades. Den nya psalmboken möttes dock tämligen snart av en häftig kritik. Angreppet leddes närmast av biskop Carl Carlsson (1642-1708) i Västerås, och orsakerna torde delvis vara att söka i dennes personliga motvilja mot Swedberg.²⁾ En aktion mot psalmboken inleddes i slutet av året och i februari 1695 inlämnades den första anklagelseskraften till konungen. Psalmboken påstods innehålla många grova fel och till och med några kätterska villfarelser. Det ansågs därför vara önskvärt att den granskades en gång till och detta mera omsorgsfullt än tidigare.³⁾

Enligt Swedbergs eget vittnesbörd kom angreppen som en ren överraskning. Han framhöll hur han trodde "at himmel och jord skulle förr ramla öfwer enda, än thetta [= psalmboksarbetet] skulle mehr anfechtas". Boken hade ju granskats och godkänts både av teologiska fakulteten och av prästerståndet och sedan tryckts med kungligt bifall. Häftigt reagerade han mot anklagelserna. "Oblidheten, obilligheten, argheten och afwunden, och thess vphof satan war framme: och gjorde ther öfwer stort wesende och buller. Ther war ketteri ther inne: ther war ny religion å ferde. Riket skulle råka i större willerwalla och olägenhet, än thet war i Konung Carl then IX:des tid. Ther skulle blifwa religions krig vtaf. Konungen och Swedberg wilja stichta en ny religion. Och wet icke hwad för swårigheter, fahrligheter och skadeliga förändringar i religion, riket och församlingarna ofehlbart förestodo."⁴⁾

Konungen oroade sig över striden som hade uppkommit mellan Swedberg och dennes motståndare. Han befallde angriparna att skriftligen inlämna sina anmärkningar till konungen, vilket även skedde. Därefter sändes de kritiska observationerna vidare

1. Wahlström, a.a., s. 130.

2. Wahlström, a.a., s. 150 f.

3. Wahlström, a.a., s. 155.

4. Lefwernes Beskrifning, s. 183 f.

till ärkebiskop Swebilius för övervägande.⁵⁾ I maj hölls en konferens i Uppsala, där innehållet i psalmboken åter upptogs till skärskådande. Resultatet av förhandlingarna blev ett kungligt brev med order till konsistorierna att granska boken. Sedan skulle samtliga biskopar och superintendenter infinna sig i Stockholm den 1 oktober 1695.⁶⁾

På sammanträdet i Stockholm företogs en ny revision av Swedbergs psalmbok. Genom lämpliga omskrivningar undanröjdes anstötliga uttryck. Översättningar förbättrades och strofer uteslöts. Den största förändringen innebar att 78 psalmer, som tidigare hade ingått, nu bortlämnades. Klagomål hade framförts om att den nya psalmboken var alldeles för omfattningsrik. Nu uteslöts sådana psalmer som ansågs onödiga och överflödiga, obrukliga och okända samt sådana som var betänkliga i fråga om innehållet. Några nya psalmer tillfördes även.⁷⁾

Den noggranna revisionen drog ut på tiden. Först den 7 december 1695 avslutades konferensen, då biskoparna undertecknade den reviderade psalmboken.⁸⁾ Två dagar senare uttalade kungen sin tillfredsställelse med förbättringarna, vilket betydde att den förnyade psalmboksrevisionen avslutades.⁹⁾ Den swedbergiska psalmboken förbjöds och alla osålda exemplar beslagtogs.¹⁰⁾

1. Koralarbetet fortsätts och fullbordas

Koralarbetet hade avstannat i samband med revisionen av den swedbergiska psalmboken. Men när denna var klar och gillad av kungen, måste man ha koralerna färdiga för den stora upplagan i kvarto, vilken var avsedd för kyrkorna. Inga dokumentära belägg

---

5. Wahlström, a.a., s. 156. Tottie har lämnat en tämligen utförlig redogörelse för innehållet i stridsskrifterna. Tottie, a.a., s. 115 ff.

6. Wahlström, a.a., s. 166 ff.

7. Wahlström, a.a., s. 189 ff.

8. Wahlström, a.a., s. 202.

9. Wahlström, a.a., s. 205.

10. Wahlström, a.a., s. 210. Om de förbjudna psalmböckernas vidare öden, se Wahlström, a.a., s. 214-240.

har dock påträffats, som skulle meddela när arbetet med musiken återupptogs. Ewert Wrangel tror att det skedde först efter en kunglig påminnelse till Uppsala i oktober 1696.¹⁾ Verksamheten fortsatte likväl tidigare, troligen redan på försommaren. Detta tyder förhandlingar om koralpsalmbokens tryckande på.

Våren 1696 diskuterade man om den tidigare privilegierade boktryckaren Burchardi skulle få fortsätta att upplägga kvartopsalmboken, eller om rättigheterna skulle ges åt någon annan.²⁾ Burchardi vägrade nämligen att fortsätta arbetet innan han hade fått ersättning för den skada som han hade lidit genom att den swedbergiska psalmboken 1694 hade indragits och förbjudits.³⁾ Dessutom inlämnade andra boktryckare till synes mycket fördelaktiga anbud på koralpsalmbokens tryckande.⁴⁾ Den 19 maj utfärdades likväl till kansli- och kammarkollegierna ett kungligt brev, där det framhölls att Burchardi skulle fortsätta sitt påbörjade arbete, vilket "intet tåhl något dröymåhl".⁵⁾ Man får anta att koralkommittén efter detta så småningom återupptog sin verksamhet.

Arbetet förefaller likväl att ha framskridit långsamt. I synnerhet klagade man på att tryckningen inte gick så snabbt som man önskade. Dröjsmålen hade sin grund bl.a. i korrektorerens långsamhet. I juli inlämnade Burchardi klagomål härom till kanslikollegium.⁶⁾

Även det direkta koralarbetet kritiserades av den privilegierade boktryckaren. På hösten 1696 började man bli orolig för melodipsalmboken. I oktober inkallades Burchardi att inför kanslikollegium redogöra för "huru wida han war kommen mäd

---

1. Wrangel, a.a., s. 12.

2. Se kap. III.

3. Förlusten på psalmböckerna beräknades av Burchardi till 43 706 daler kmt. Dessutom häftade han i skuld för det anlagda tryckeriet; till Swedberg 30 000 daler kmt, till Swedbergs svåger 20 000 daler kmt och på annat håll 30 000 daler kmt. VSL, Fol. 10:29, s. 181. Wahlström, a.a., s. 246, 252.

4. VSL, Fol. 10:34, s. 213-226.

5. VSL, Fol. 10:35, s. 229-236.

6. Riksarkivet (Stockholm), KKA, protokoll den 11 juli 1696.

psalmbokens uppläggande in 4:o".⁷⁾ Därvid berättade han att han hade tryckt allt som han hade erhållit noter till. Men arbetet fördröjdes, när Vallerius inte sände honom noter till psalmer-na. "Profess. Valerius är något långsam at förfärdiga de noter-ne, som däruthi skohla komma... När bem:te noter mig feelas, kan iag ingenhwart fortkomma." Om Vallerius inte arbetade raska-re skulle förfärdigandet av psalmboken dröja ännu 6-8 månader, men om Burchardi erhöill noter efter hand som de behövdes på tryckeriet, hoppades han "kunna wara färdig mäd psalmboken in quarto till påsk nästföllliande åhr".

Man uppehöll sig även vid orsakerna till Vallerius' långsamhet. Eftersom det redan fanns en tryckt notpsalmbok (!) behövde Vallerius inte använda så mycket tid till att utarbete nya noter. Det gällde bara att överse och korrigerera de gamla.⁸⁾ Den verkliga orsaken till långsamheten ansågs bero på att Vallerius inte fick någon ersättning för sitt arbete. Man menade att det därför var nödvändigt att en sådan utverkades av konungen, som dock redan tidigare torde ha uppvaktats av Olof Rudbeck i samma ärende. Det var således angeläget att Vallerius påskyn-dades i sitt arbete.⁹⁾

Ett par dagar senare utfärdades ett kungligt brev till ärkebiskopen. Denne ombads att uppmana Vallerius till större flit samtidigt som ersättning skulle utlovas:

"Det berättas ock, att med Psalmbokens in 4:to uppläggian-de där igenom myckit skall dröijjas, i det noterne för hwar och en psalm icke så snart inkomma, som nödigt är; Altså kunne I intahla Professorn Vallerius, som sådant under hän-der hafwer, att han där wijd brukar sin ytersta flijt, giörandes å våra wägnar honom den underdånige förhoppning, att när han där med kommer till slut, skal säkert hafwa för sitt arbete att förmoda någon ergietzlighet...." 10)

7. RA, KKA, protokoll den 15 oktober 1696.
8. Detta meddelande av Israel Kolmodin verkar något förvirran-de, då koralpsalmboken inte torde ha hunnit tryckas förrän koralarbetet avbröts genom den förnyade psalmboksrevisionen.
9. RA, KKA, protokoll den 15 oktober 1696, s. 421^V.
10. VSL, Fol. 10:38, s. 249. Avskriften är liksom originalbrevet endast daterat "okt. 1696", men är enligt uppgifter av Wahlström av den 17 oktober 1696. Wahlström, a.a., s. 255 not 5.

Påstötningen hos Vallerius hade åsyftad verkan. Denne lovade genom ärkebiskopen att sända de önskade noterna till Burchardi så fort detta var möjligt.¹¹⁾ Arbetet förefaller att härefter ha bedrivits med större iver. I slutet av januari 1697 lät Rudbeck sända "yttersta slute på alt arbete" till boktryckeriet.¹²⁾ Han hade tidigare också lovat meddela konungen när koralarbetet närmade sig sin fullbordan. Nu kunde Rudbeck berätta att psalmboken var "til sina toner färdiga". Han och Vallerius hade "utarbetat hela wärket".

Detta brev kan betraktas som ett belägg för att koralkommitténs uppgift hade slutförts. De övriga dokument, som berör koralarbetet, visar också att det torde ha fullbordats vid denna tid. Sommaren 1697 togs frågan om ersättning för Vallerius upp. Den 27 juli skrev ärkebiskopen ett brev till konungen och redogjorde för den "icke ringa flijt, mödo och beswär" professor Vallerius hade använt "innan han till hwar och en Psalm tienlige Melodier har kunnat uthsee, och dem sedan med Choral och Basso afsättia".¹³⁾ Uppdraget hade fullgjorts på ett sätt som enligt Swebilius var att i högsta måtto rekommendera. Boken skulle bli församlingarna till nyttig tjänst när den inom kort kom ut. Ärkebiskopen hoppades därför att Vallerius skulle få den ersättning som konungen hade utlovat.¹⁴⁾ Därvid hänvisade han särskilt till Vallerius' ekonomiska behov, som var stora sedan en vådeld hade förstört hans egendom.

Till ärkebiskopens brev hade fogats en supplik av Vallerius med en kort redogörelse för arbetet från december 1693.¹⁵⁾ Han

-
11. Ärkebiskopen till Kungl. Maj:t i brev den 27 okt. 1696. Wahlström, a.a., s. 255.
  12. Olof Rudbeck till kanslirådet C. Piper den 26 januari 1697. (Bref af Olof Rudbeck d.ä. rörande Upsala Universitet, utg. av Claes Annerstedt, s. 358).
  13. VSL, Fol. 10:42, s. 302.
  14. Ärkebiskop Swebilius hänvisar till ett brev som kommit honom tillhanda den 22 oktober 1696. Den kungliga skrivelsen saknade avsändningsdatum, som ärkebiskopen kunde ha åberopat sig på. Jfr ovan not 10.
  15. VSL, Fol. 10:42, s. 303-305. Wahlström anger av misstag (?) felaktigt december 1695. Wahlström, a.a., s. 255 not 6.

berättar där hur han "samma arbete längst för detta förfärdigat". Arbetet med musiken till psalmboken ser sålunda ut att ha varit färdigt redan en ganska lång tid innan Vallerius' anhållan om "ergietzlighet" inlämnades.

Samma dag¹⁶⁾ som de båda ovannämnda skrivelserna förelades konungen, sändes till statskontoret en order om att ersättning för koralboksarbetet skulle utbetalas åt Vallerius. Han skulle erhålla "sex hundra daler smt till wedergällning".¹⁷⁾ Samtidigt avgick till ärkebiskop Swebilius ett brev med meddelande om att Vallerius snart skulle få betalning för mödan.¹⁸⁾ Därmed kan arbetet med noterna till den ånyo reviderade psalmboken anses vara definitivt avslutat.

Något över tre år hade det sålunda tagit att utarbeta noter till Sverige-Finlands första officiella koralpsalmbok.¹⁹⁾ Uppgiften hade påbörjats i slutet av år 1693, men arbetet hade avbrutits våren 1695 i samband med kritiken mot den swedbergiska psalmboken och den därefter företagna revisionen. När den reviderade psalmboken följande år skulle utkomma måste man ha koralerna färdiga till den för kyrkorna avsedda stora kvartopsalmboken. Koralkommittén återupptog därför sitt arbete, troligen på försommaren 1696. Arbetet framskred likväl i början tämligen långsamt, men sedan Vallerius av konungen hade uppmanats att skynda på samt utlovats ersättning, gick det raskt framåt. I januari 1697 kunde Olof Rudbeck meddela Kungl. Maj:t att uppdraget hade slutförts.

2. Koralboksredaktörerna

Vi har tidigare konstaterat att arbetet på melodisättningen till den swedbergiska psalmboken före revisionen (1695) hade påbörjats av Olof Rudbeck och Harald Vallerius, vilka troligen

---

16. Den 23 augusti 1697. VSL, Fol. 10:42 s. 303.

17. VSL, Nr 29 in 4:o, s. 381. Fredrik Carlsson uppger felaktigt 300 daler. Carlsson, F.F., Sveriges Historia, 5, s. 263.

18. VSL, Nr 29 in 4:o, s. 385-387.

19. Fredrik Carlsson meddelar att Vallerius och Rudbeck arbetade på detta i fem år. Carlsson, a.a., s. 262 not 4.

dessutom hade Jesper Swedberg som rådgivare. Men flera tecken tyder på att en förskjutning av ansvaret hade ägt rum inom koralkommittén, då arbetet återupptogs efter revisionen. Det förefaller som om Rudbeck och Swedberg hade dragit sig tillbaka, varför Vallerius ensam kom att utföra huvuddelen av arbetsuppgiften. Samtida handlingar ger tämligen klara belägg för ett dylikt antagande.

När boktryckaren Burchardi i oktober 1696 var kallad att inför kanslikollegium redogöra för tryckningens framåtskridande, uppehöll han sig rätt länge vid orsakerna till arbetets långsamhet. Tryckningen var avsevärt försenad, då V a l l e r i u s inte hade sänt honom de nödvändiga noterna. Om V a l l e r i u s inte arbetade raskare skulle utgivandet av notpsalmboken ytterligare fördröjas. I kanslikollegium trodde man att långsamheten hade sin orsak i att V a l l e r i u s inte hade någon ersättning för sin möda. Man borde försöka utverka ett arvode åt honom samt uppmana honom till skyndsamhet.¹⁾

Det är att märka att inga klagomål uttalades över Rudbeck. Uppmaningarna om raskare takt i koralkommitténs arbete var inte heller riktade till honom, utan endast Vallerius' namn nämns i sammanhanget. Rudbeck omtalas visserligen, men inte direkt i samband med melodiarbetet. Han hade uppvaktat konungen för att om möjligt utverka ett arvode för Vallerius (!). Jesper Swedberg förbigås helt och hållet.

I det kungliga brevet till ärkebiskopen några dagar senare är det återigen Vallerius som berörs. "Altså kunne I intahla Professorn V a l l e r i u s, som sådant under händer hafwer, att han där wijd brukar sin ytersta flijt."²⁾ Det är också åt Vallerius som ersättning utlovas när han har fullgjort sitt uppdrag.

Det ser sålunda ut som om Olof Rudbeck skulle ha spelat en tämligen liten roll i det andra skedet av melodiernas avsättning. Men helt på sidan stod han inte. Rudbeck var den som i januari 1697 meddelade kanslirådet Piper att koralarbetet när-

1. RA, KKA, protokoll den 15 oktober 1696, fol. 420^V.

2. VSL, Fol. 10:38, s. 249. Jfr ovan s. 21 .

made sig slutet. I brevet lämnade Rudbeck även några upplysningar om sig själv. Han berättade att han "tillika medh Professore Wallerio utarbetat hela wärket".³⁾ Han medgav likväl att den sista delen av arbetet hade "Prof. Wallerius alt sielf skrifvit ok mesta omaket haft". Men Rudbeck hade hela tiden skickat de noter, som var klara, till Burchardi. Nu väntade han på att Burchardi skulle sända de färdigtryckta bladen tillbaka så "att man kunde se om nogra errata woro inkomna i noterna". Rudbeck skulle nämligen ännu sjunga igenom alla psalmer för att försäkra sig om att de var riktigt utfattade.

Dessa meddelanden av Rudbeck visar att han till en del var med i koralarbetet. Men det torde inte vara någon tillfällighet att hans namn utelämnades i de tidigare ovan anförda handlingarna. Rudbeck hade nämligen på grund av många andra åligganden blivit tvungen att överlåta det egentliga koralarbetet åt Vallerius. På en avskrift i Uppsala Universitets Bibliotek av den kungliga befallningen den 15 december 1693 till Rudbeck och Vallerius, att dessa skulle ta itu med melodier till den nya psalmboken, har en anmärkning tillfogats. Det sägs att arbetet överfördes på professor Vallerius, då Rudbeck var upptagen på annat håll.⁴⁾ Det var därför ingen överraskning, att ärkebiskop Olaus Swebilius sommaren 1697 meddelade att "Professor Matheseos ... Harald Wallerius hafwer förfärdigat noter öfwer de Psalmer, som uthj den ... öfwersedda och adproberade Psalmboken, skulle blifwa införda", utan att nämna Olof Rudbeck.⁵⁾ Vallerius var den som hade nedlagt flit och möda och hans arbete var värt den bästa rekommendation.

Det kunde dock tänkas att ärkebiskopen ansåg det onödigt att uppehålla sig vid Olof Rudbeck i ett brev, vars innehåll utgjorde en ansökning om ersättning åt Vallerius, och att Rudbeck därför inte omtalades.

Avgörande i denna fråga är emellertid ett yttrande av Vallerius själv i den supplik som bifogades ärkebiskopens brev till

---

3. Olof Rudbeck till kanslirådet Piper den 27 januari 1697. Annerstedt, Bref, s. 358.

4. UUB, Palmskiöld 102, s. 409.

5. VSL, Fol. 10:42, s. 301 f.

konungen. I sin redogörelse för koralarbetet berättade Vallerius om hur han och Olof Rudbeck hade fått i kungligt uppdrag att sätta noter till den nya psalmboken, som då omfattade 485 psalmer. Men han framhöll vidare att "samma arbete sedermera wardt uppå mig deriveradt, effter Prof: Rudbeck intet kunde för andra bestälningar så hinna der med".⁶⁾

Det torde förbli en gåta på vems uppdrag denna "derivering" verkställdes. Det står dock fast att den skedde med vederbörande myndigheters (tysta ?) medgivande eftersom Vallerius är den som i offentliga handlingar framställs som koralpsalmbokens redaktör.⁷⁾ Även när det är fråga om pekuniär gottgörelse är Vallerius den enda omtalade av koralkommitténs medlemmar. Visserligen meddelar Jesper Swedberg i sin Lefwernes Beskrifning att både Vallerius och Rudbeck fick en hederlig ersättning för koralarbetet, medan han själv blev utan.⁸⁾ Men inga handlingar har påträffats som skulle ge belägg för att också Rudbeck blev delaktig av ett arvode. Sedan Olaus Swebilius' och Harald Vallerius' skrivelser den 23 augusti 1697 hade framlagts för Kungl. Maj:t, avgick order till statskontoret att professor Harald Vallerius skulle erhålla 600 daler smt för melodiarbetet.⁹⁾ Meddelande härom lämnades även till ärkebiskopen.¹⁰⁾ Men ingen av skrivelserna nämner namnet Rudbeck eller dennes insats vid koralarbetets fullbordande.

Det torde sålunda kunna anses bevisat att det huvudsakliga arbetet med melodisättningen till "Then Svenska Psalmboken" 1695 utfördes av Harald Vallerius. Men det har även framkommit att han inte har arbetat helt ensam. Flera tecken tyder på att han fick värdefull hjälp med sitt uppdrag, främst av Olof Rudbeck. Det torde därför vara angeläget att ännu beröra några frågor om medhjälparnas insatser.

Med de få källor som finns om koralboksarbetet är det så gott som omöjligt att närmare bestämma vari Rudbecks hjälp åt

---

6. VSL, Fol. 10:42, s. 304.

7. Jfr Palm, Kyrkosången 1904, s. 102.

8. Swedberg, Lefwernes Beskrifning, s. 186.

9. VSL, Nr 29 in 4:o, s. 381.

10. VSL, Nr 29 in 4:o, s. 385-387.

Vallerius bestod eller hur långt den sträckte sig. Det har tidigare konstaterats att Rudbeck var den som sände Burchardi noterna så snart som dessa blev klara och att han höll Kungl. Maj:t underrättat om arbetets framåtskridande. Det enda yttrandet av honom själv i fråga om koralarbetet gäller den krävande korrekturläsningen just före koralpsalmbokens utgivande. Man nöjde sig inte med att endast läsa igenom de tryckta noterna. Varje melodi skulle genomsjungas för att man skulle kunna övertyga sig om att man inte hade förvanskad den gamla traditionens koraler.¹¹⁾ I det tidigare citerade brevet till kanslirådet Piper bad Rudbeck att få del av noterna efter hand som de kom ut från trycket. Han ville inte i ett senare skede få alla koraler på en gång. Fastän hans hals var "temligh waan att skrika" skulle han ändå "trotna att så monga psalmer på en gång siunga", om man väntade med korrigeringen tills alla melodier var klara.¹²⁾

Om Rudbeck deltog i korrekturläsningen av koralpsalmboken, kan man anta att han även bidrog till det direkta musikaliska arbetet. Vallerius var Rudbecks elev under studietiden¹³⁾ och säkert tog han emot råd och bistånd av sin lärare. Carl-Allan Moberg antar att Rudbeck biträdde Vallerius främst vid val av lämpliga melodier till psalmerna men anser att Vallerius ensam ombesörjde den deklamatoriska behandlingen och utsättande av generalbas till melodierna.¹⁴⁾ Detta stämmer väl överens med

---

11. Palm, Kyrkosången 1904, s. 103 not 3.

12. Olof Rudbeck till kanslirådet Piper den 27 januari 1697. Annerstedt, Bref, s. 358. Att Rudbecks röst var "temligh waan att skrika" framgår av samtida vittnesbörd om hans sångröst. Den var kraftig och klangfull, 'ogement stark och grof'. Från en vistelse i Holland berättas att han en gång i en kyrka i Leiden sjöng så starkt och vackert att folk i häpnad strömmade till från alla håll för att lyssna. När han vid Karl XI:s kröning sjöng en aria, ackompanjerades han av 12 trumpeter och 4 pukor men överröstade dem alla. Atterbom berättar att Rudbeck var en av sin tids yppersta sångare. Han kunde stiga från den lägsta ton till den högsta och 'springa öfver från en oktav till en annan'. Åhörarna lyssnade hellre till en sång av Olof Rudbeck än till vilken konsert som helst som kunnat erbjudas i stället. Moberg, Rudbecksstudier, s. 179 f.

13. Jfr nedan kap. IV, 1.

14. Moberg, Rudbecksstudier, s. 208.

Erich Burgers påstående att "so wurde die Ausführung des basso continuo und die Gesamtordnung der Lieder sicherlich ausschliesslich von Vallerius besorgt".¹⁵⁾ Herman Palm framhåller att Rudbeck under hela koralarbetets gång troget stod vid Vallerius' sida som rådgivare.¹⁶⁾ Det kan därför vara ett riktigt antagande av Tobias Norlind, när han påstår att arbetet utfördes av Vallerius under Rudbecks överinseende,¹⁷⁾ och att Rudbeck, trots att arbetet "deriverades" på Vallerius, nominellt kvarstod i koralkommittén tills koralsalmboken var färdig.¹⁸⁾ Att Rudbeck på något sätt deltog i arbetet får anses vara klart. Oklart är dock alltså huruvida Rudbeck hade överinseendet över Vallerius' arbete eller om han endast i mån av tid och krafter hjälpte honom bl.a. med korrekturläsningen. Inte ens det uttalande, som professor Johan Upmarck gjorde vid presentationen över Vallerius år 1716 (19 år efter bokens utgivning), skapar klarhet på denna punkt. Professor Upmark yttrade bl.a.: "Med Prof. Ol. Rudbecks tilhjelp... satte han [= Vallerius] ... Svenska Psalm-boken och Mässan på Noter".¹⁹⁾

Jesper Swedbergs förhållande till koralarbetet före psalmboksrevisionen har relaterats tämligen utförligt i ett tidigare avsnitt.²⁰⁾ Men i koralkommitténs fortsatta verksamhet har hans namn helt förbigåtts. Källmaterialet tiger nästan fullständigt om Swedbergs förhållande till Vallerius. Däremot var Swedberg livligt inbegripen i den diskussion som fördes om skadeersättningar för den 1694 färdigtryckta psalmboken, som konfiskerades i slutet av år 1695. Han hade själv en hel del fordringar inestående.²¹⁾ Likaså gjorde han sitt bästa för att påskynda tryckningen av koralsalmboken. Rudbeck berättar i januaribrevet till Piper år 1697 att Swedberg ständigt påminde Burchardi om att

---

15. Burger, a.a., s. 135 not 7.

16. Palm, Kyrkosången 1904, s. 103.

17. Norlind, TK III, s. 94.

18. Wrangel, a.a., s. 13 f.

19. Upmark, J., Lefwernes-Beskrifning. Harald Vallerius, Matheseos Professor i Upsala. (Tidningar Utgifne i Upsala 1777), s. 372.

20. Jfr ovan kap. I, 3.

21. Se nedan kap. III, 1.

sända färdiga noter till Rudbeck för korrekturläsning. Det var inte bara en gång som Swedberg hade betonat detta för boktryckaren. "Han är ofta här om påmint... genom Prof. Swedberg, men där följer inthet der på." ²²⁾

Det torde likväl vara för osäkert att tolka detta yttrande som ett bevis för ett nära samarbete mellan koralkommitténs medlemmar. I den redogörelse för arbetet som Vallerius i juli 1697 sände till Kungl. Maj:t nämns inte ett ord om att Swedberg skulle ha haft med koralarbetet att göra. ²³⁾ Frågan om Swedbergs direkta insats i koralkommittén måste stå öppen på grund av brist på källmaterial som skulle klargöra hans ställning. Man kan bara citera Bergius som meddelar att förutom Rudbeck och Vallerius tillkommer heder och tack även Swedberg för slutförda ansträngningar för att för psalmboken "innrätta dertill tjenliga Toner". ²⁴⁾

Sammanfattningsvis kan vi i fråga om koralbokskommittén konstatera, att Harald Vallerius är att betrakta som den egentlige redaktören för koralpsalmboken 1697. På honom har ansvaret för arbetet avgörande vilat. Emellertid bör vi inte förbise den förtjänst som tillkommer Olof Rudbeck, i det att denne under arbetets gång troget stått vid Vallerius' sida och i flera hänseenden varit till värdefull hjälp. Också Jesper Swedbergs rådgivande insats bör beaktas, även om denne själv inte officiellt torde ha varit medlem av koralkommittén.

---

22. Olof Rudbeck till kanslirådet Piper den 26 januari 1697, Annerstedt, Bref, s. 358. Palm spårar Swedberg även bakom det kungliga brev som i oktober 1696 sändes till ärkebiskop Swebilius med uppmaning att denne skulle "intahla Professon Vallerius" att bruka "sin ytersta flijt". (VSL, Fol. 10:38, s. 249). Palm, Kyrkosången 1904, s. 101 not 3. Detta antagande är likväl osäkert.

23. VSL, Fol. 10:42, s. 303-305.

24. Bergius, a.a., s. 173.

III. KORALPSALMBOKEN FULLBORDAS

1. Bokens tryckning

En behandling av koralpsalmbokens tryckning borde ske i nära anslutning till en behandling av tryckningen av de övriga upplagorna av den nya psalmboken. Koralpsalmboken var endast en utgåva bland många andra psalmboksutgåvor, även om den var den största och mest betydelsefulla, då den var försedd med noter. I det följande skall de viktigaste momenten i koralpsalmbokens tryckning framhållas. I vissa fall kommer därvid också andra format av psalmboken att beröras, när så blir nödvändigt.

I samband med redogörelsen för arbetet på notpsalmbokens redigering har boktryckaren Burchardi flera gånger nämnts.¹⁾ Georg Gottlieb Burchardi var en från Tyskland inflyttad boktryckare, som åren 1693-1708 var verksam i Stockholm, varefter han åter reste tillbaka till sitt hemland. Under 1600-talets sista decennium erhöll han privilegium på att trycka handboken samt flera olika format av psalmboken.²⁾ Han var även den som kom att ombesörja tryckningen av melodipsalmboken.

Bengt Wahlström har i sin undersökning av 1695 års psalmbok fäst uppmärksamheten på två frapperande omständigheter i fråga om bokens tryckning.³⁾ Båda berör förhållandet mellan den drivande kraften bakom psalmboksarbetet, professor Jesper Swedberg, och boktryckaren Burchardi, som innehade en central ställning då psalmboken trycktes i olika format. Den ena var Swedbergs initiativ att för kyrkliga böckers tryckande utrusta Burchardi med ett eget tryckeri, trots att flera sådana redan tidigare konkurrerade med varandra i Stockholm. Den andra var den outtröttliga energi som Swedberg utvecklade för att åt Burchardi utverka så förmånliga privilegier som möjligt. Burchardi fick nästan en monopolställning på boktryckarmarknaden i Stockholm. När Burchardi reste utrikes för att skaffa nödiga attiraljer för uppsättandet av ett tryckeri, svarade Swedberg

---

1. Jfr ovan s. 9, 20 f, 24.

2. Davidsson, a.a., s. 57.

3. Wahlström, a.a., s. 113 ff.

helt för företagets ekonomiska sida. Med en insats av 50 000 daler kmt riskerade han en förmögenhet för Burchardis skull. I den senare förläggjarstriden tog Swedberg alltid parti för Burchardi. Genom Swedbergs iver inför myndigheterna lyckades Burchardi få privilegium på de flesta format av den eftertraktade psalmboken. Psalmboken var såsom förlagsartikel den bästa tänkbara, och privilegium på dess uppläggning betydde säker vinst för boktryckaren.

Men varför denna inblandning av Swedberg i frågor som inte direkt berörde psalmbokens revision, som han hade fått i uppdrag att verkställa. Wahlström ger ett säkert riktigt men överraskande svar. Burchardi var inte den verkliga förläggaren, utan förläggare var Jesper Swedberg. Burchardi framstod som tryckeriets ägare, men såsom durkdriven affärsman försökte Swedberg i Burchardis namn skaffa sig största möjliga vinst av psalmbokens uppläggning. Affärsmetoderna tillämpades efter två olika linjer, dels oskadliggjordes konkurrenterna och dels förskaffades Burchardi alla tänkbara förmåner och rättigheter. Detta förklarar det faktum att Jesper Swedberg och Georg Gottlieb Burchardi vid koralpsalmbokens tryckning gick segrande fram i förläggjarstrider, trots konkurrenternas högljudda protester.

Den sista maj 1693 erhöll Burchardi privilegium på att trycka psalmboken i oktav och lång duodes⁴⁾ sedan Swedberg hade inlämnat en böneskrift därom till konungen. Samtidigt hoppades Swedberg att han själv skulle anförtros "at hafwa åtminstone i begynnelsen directionen öfver....Psalmböckernas tryckiande".⁵⁾ Men först på hösten samma år blev frågan om koralpsalmbokens uppläggning aktuell. När Jesper Swedberg för andra gången inlämnade ett memorial till konungen med anhållan om att Rudbeck och Vallerius skulle utses till ansvariga för koralarbetet, berörde han även den blivande notpsalmbokens tryckning.⁶⁾ Han hoppades att privilegiet skulle tillfalla Burchardi, eftersom han

---

4. VSL, Nr 29 in 4:o, s. 669-670.

5. VSL, Nr 29 in 4:o, s. 16.

6. VSL, Nr 29 in 4:o, s. 73-79.

hade hört berättas "at Keyser är hel oduglig at förestå tryckerie".⁷⁾

I slutet av december 1693 sammanträdde Swedberg med de stockholmska boktryckare som önskade lägga upp melodipsalmboken. Förutom Burchardi, som redan hade erhållit rättighet att trycka de två förnämsta formaten med endast texter (8:o och 12:o), hade tre intresserade boktryckarfirmor anmält sig.⁸⁾ Burchardis konkurrenter fick likväl ingen större glädje av förhandlingarna. Den 17 februari 1694 erhöll nämligen Burchardi två års privilegium på att trycka "allehanda formater" av psalmboken.⁹⁾

Samma dag som Burchardi erhöll sitt förmånliga privilegium hade ett provtryck på notpsalmboken av Burchardi förevisats för konungen. Det hade bifogats ett memorial av Swedberg och föreslagits att tryckas i kvartsformat. En sådan storlek skulle bäst lämpa sig i kyrkor och på altaren.¹⁰⁾ Burchardis provtryck finns bevarat i Uppsala Universitets Bibliotek.¹¹⁾ Det omfattar två sidor av psalmbokens första psalm. Notstilen är densamma som i den 1697 utkomna koralpsalmboken, men ornamentet ovanför texten och noterna är ett annat. Ytterligare en skillnad i jämförelse med koralpsalmboken kan iakttas. Provtrycket har notsystemen ordnade så, att de rader på vilka melodin är utskrivnen, är placerade under varandra. På samma sätt är notsystemen med den besiffrade basen placerade under varandra nere på sidan. Koralpsalmboken har motsvarande melodi- och bassystem under varandra.

7. Boktryckaren Heinrich Keyser var Burchardis starkaste konkurrent och en ivrig aspirant på att få lägga upp psalmböckerna.
8. Wahlström, a.a., s. 129.
9. VSL, Nr 29 in 4:o, s. 93-95. Det är att observera att Gahm Persson har antecknat felaktigt datum i sin avskrift. Jfr VSL, Nr 29 in 4:o, s. 685, 693. Burchardis privilegium hade föregåtts av en anhållan därom av Swedberg. Som huvudskäl för att Burchardi erhöll fullständigt monopol på psalmbokens uppläggande hade angetts den förlust som han led, då han genom att bibeltrycket fördröjdes, var tvungen att underhålla sina arbetare fåfängt. Wahlström, a.a., s. 129.
10. VSL, Nr 29 in 4:o, s. 691-693. I ett memorial den 9 november hade Jesper Swedberg föreslagit att notpsalmboken skulle bli i 4:o. VSL, Fol. 10:2, s. 6.
11. Palmskiöld 102, s. 411 f.

Det inlämnade provtrycket omtalas i en kunglig resolution till Swedberg samma dag. Det heter att "Kongl. M:t i nåder approberar, at det in 4:o med noter må blifwa tryckt till att brukas på Altaren.... Ty har Professoren att låta Be:de Boktryckaren [Burchardi] sådant weta till dess efterrättelse".¹²⁾ Det hade sålunda fallit på Burchardis lott att lägga upp koralpsalmboken för tryckning.

Källmaterialet om notpsalmbokens tryckning är emellertid knapphändigt. Tidpunkten, när Burchardi inledde sitt arbete, har inte kunnat bestämmas. Av det redan citerade uttalandet av G.E. Klemming¹³⁾ vet man att Burchardi under året 1694 var sysselsatt med att lägga upp koralpsalmboken. I början av februari följande år berörde Swedberg koralpsalmboken i ett memorial.¹⁴⁾ Hans meddelande om att den "stora formaten som blir med Melodier til alla Psalmer" skulle ha varit "mehrendels färdig" har redan tidigare visat sig vara en förhastad slutsats.¹⁵⁾ Koralpsalmboken var knappast färdig att ens till en del levereras till bokbindarna, vilket Swedberg menade. Avskriften av Swedbergs memorial har av Gahm Persson försetts med en belysande kommentar. "Blef aldrig färdig; men lämningarne, hwilka allenast utgiöra Evangelier och Epistlar, förwaras i R:s Archivo; och äfwen i mitt lilla."¹⁶⁾

I samma memorial påminde Swedberg Kungl. Maj:t om att Burchardi hade nedlagt ett mycket stort förlag för melodipsalmbokens tryckande. Då han hade lovat att betala räkningen på papperet "til thenna tiden" hoppades Swedberg att konungen på hans enträgna bön skulle bevilja Burchardi ett förskott på "samma stora Psalmbok" så att boktryckaren bättre skulle kunna komma till rätta ekonomiskt. De rikare församlingarna kunde redan nu lösa in sin kyrkopsalmbok. Konungen, som annars var välvilligt inställd till Swedbergs önskemål och förslag, kunde denna gång inte bifall hans begäran.¹⁷⁾

12. VSL, Nr 29 in 4:o, s. 687 f.

13. Klemming, a.a., s. 118.

14. VSL, Fol. 10:13, s. 93.

15. Jfr ovan s.11

16. VSL, Nr 29 in 4:o, s. 141.

17) VSL, Fol. 10:14, s. 97-98. Nr 29 in 4:o, s. 143-147.

I och med den nya psalmböckerrevisionen under sommaren och hösten 1695 låg tryckningsarbetet på psalmböckerna nere. Detta gäller självklart också uppläggningsarbetet av kvartopsalmboken. När förbättringarna i december var klara, inlämnade biskoparna ett betänkande till Kungl. Maj:t.¹⁸⁾ Där omtalas även några beaktansvärda förslag om den stora kyrkopsalmboken. Man rekommenderade att den även i fortsättningen skulle tryckas "in Quarto". Svenska mässan borde ingå, men däremot kunde psaltaren utelämnas. En rent praktisk fördel vore det, ansåg man, om "Ziphrae eller Numeri blifwa större och läsligare än tilförende".

Att den år 1694 tryckta textpsalmboken beslagtogs betydde för boktryckaren Burchardi en stor förlust. Själv beräknade han skadan till 43 706 daler kmt¹⁹⁾ för 20 259 osålda exemplar av psalmboken.²⁰⁾ Tryckningen av kvartopsalmboken fördröjdes när Burchardi vägrade att ånyo påbörja arbetet innan han hade fått ersättning för denna förlust.²¹⁾ I februari 1696 behandlades frågan i olika instanser. Israel Kolmodin underhandlade på konungens vägnar med Burchardi om priset på den blivande kvartopsalmboken. Burchardi lät då förstå att han på inga villkor kunde påbörja arbetet förrän han hade fått 2 000 riksdaler "i händerna". Han hoppades att varje kyrka skulle betala ett förskott à 2 rdr och resten då psalmboken mottogs. Dessutom önskade Burchardi veta hur många exemplar som skulle uppläggas. Priset kunde han inte bestämma förrän han visste hur mycket papper som skulle gå åt.²²⁾

I början av mars visste kansliet berättat att priset på kvartopsalmboken skulle uppgå till 4 daler smt per exemplar.²³⁾ Men frågan om Burchardis ersättning hade inte avgjorts. Ett godtagbart förslag hade dock tidigare framlagts av Swedberg och

---

18. VSL, Nr 29 in 4:o, s. 205-208.

19. Inte smt såsom felaktigt uppges av Wahlström, a.a., s. 242.

20. VSL, Fol. 10:29, s. 181.

21. Wahlström, a.a., s. 252.

22. VSL, Fol. 10:27, s. 169.

23. VSL, Nr 29 in 4:o, s. 253 f. Varje alfabet (23 ark) kostade 18 $\frac{2}{3}$ öre smt. Hela kvartopsalmboken beräknades bestå av 149 ark eller "half siunde Alfabet".

Kolmodin.²⁴⁾ Konungen samtyckte likväl inte till detta utan ville av Burchardi få en utförlig förteckning på den skada som denne lidit.

Den 13 mars inlämnades ett "Memorial på bookföhrarens Burchardi underdånigste förslag och ansökning".²⁵⁾ Burchardi framhöll att han inte kunde beräkna förlusten för de 20 259 indragna psalmböckerna till mindre än 43 706 daler kmt. Själv hade han en skuld på 80 000 daler för sitt tryckeri.²⁶⁾ Han var dock villig att göra avdrag på omkostnader (43 706 daler kmt) för den indragna psalmboken så att summan nedgick till 26 400 daler kmt. Detta belopp hoppades han dock få för att kunna betala skulden till Swedberg. Dessutom ville han få behålla sina tidigare beviljade privilegier. Som motprestation lovade Burchardi trycka 2 500 exemplar av kvartopsalmboken till ett pris av fyra daler smt för varje exemplar.

Burchardi framlade i sitt memorial även ett nytt förslag till kvartopsalmbokens uppläggning. För de planerade 2 500 exemplaren behövdes ett förlag på 30 000 daler kmt. Han hade emellertid i banken pantsatt 750 ris värdefullt skrivpapper, som skulle ha åtgått till oktavbibelns uppläggning. Värdet av detta papper uppgick till 37 000 daler kmt, och papperet behövdes nu för koralpsalmboken. Han anhöll därtill om att 4 daler smt skulle upptas av varje kyrka i riket för att bekosta 2 500 exemplar av kvartopsalmboken. Men innan denna summa uppbars borde konungen "allernådigst" förskjuta den för tryckningen nödvändiga summan som förlag. Som säkerhet kunde han få det i banken pantsatta papperet. Men efterhand som psalmboken trycktes

---

24. Priset på kvartopsalmboken hade beräknats till 4 daler smt per exemplar. Men om konungen behagade efterlåta Burchardi fem daler smt för varje exemplar, så skulle Burchardi för 2 500 exemplar erhålla 2 500 daler smt som avräkning på den beslagtagna psalmboken. Då även andra avdrag var möjliga skulle Burchardis ersättningskrav kunna nedbringas till 3 868 daler smt. För det resterande beloppet skulle Burchardi bli ersatt genom förmånliga privilegier. Wacklström, a.a., s. 243 f.

25. VSL, Fol. 10:29, s. 181-185.

26. Burchardi var skyldig Swedberg 30 000 daler kmt, Swedbergs svåger 20 000 daler kmt och på annat håll 30 000 daler kmt.

skulle arken överlämnas till konungen. När konungen hade fått 2 500 exemplar av kvartopsalmboken à 4 daler kmt (eller 12 daler kmt) hade han fått tillbaka det förlag à 30 000 daler kmt, som han beviljade. Återstående exemplar samt resten av det pantsatta papperet skulle tillfalla Burchardi.

Kanslikollegiets betänkande över Burchardis memorial var inte helt positivt. Förlusten ansågs inte vara så stor som Burchardi lät påskina. Han hade ju hunnit sälja över 10 000 exemplar av den indragna psalmboken. Detta hade utan tvivel fört med sig vinst. Dessutom hade han åtnjutit andra fördelar såsom tullfrihet och privilegier. Även i framtiden skulle Burchardi komma att åtnjuta förmåner och privilegier. Det ansågs inte heller lämpligt att priset på de beslagtagna psalmböckerna sattes lika högt som det ursprungliga försäljningspriset.²⁷⁾

Konungen resolverade likväl i en för Burchardi gynnsam riktning. I ett brev till kansli- och kammarkollegierna den 16 mars 1696 föreslog Kungl. Maj:t att Burchardis ansökningar skulle godkännas. Hans anhållan om avräkningar och privilegier bifölls. Likaså beviljades 26 400 daler kmt för Swedbergs räkning.²⁸⁾ Samma dag lämnades ett kungligt brev till statskontoret innehållande en befallning om att Swedberg skulle erhålla sina 26 400 daler kmt så snart Burchardi hade lämnat ifrån sig de 20 259 exemplaren av psalmboken.²⁹⁾ Order avgick även till biskopar om insamling av pengar för inlösande av kvartopsalmboken (och bibeln).³⁰⁾ Frågan om det kungliga förlaget hade likväl inte avgjorts.

Burchardi hade begärt 30 000 daler kmt i förskott för att kunna påbörja tryckningen av kvartopsalmboken, då insamlingen av medel från kyrkorna säkert skulle dra långt ut på tiden. Konungen begärde kansli- och kammarkollegiernas utlåtande i ärendet. När frågan utförligt hade diskuterats och kollegierna i början av maj inlämnade sitt betänkande, hade boktryckaren Burchardi kommit i ett ogynnsamt läge. Andra boktryckarfirmor hade

---

27. VSL, Fol. 10:25, s. 149-163. Betänkandet är daterat den 13 mars 1696.

28. VSL, Fol. 10:31, s. 193-198.

29. VSL, Fol. 10:33, s. 209-211.

30. VSL, Nr 29 in 4:o, s. 305-307.

nämligen inlämnat fördelaktigare anbud på kvartopsalmbokens uppläggning. Heinrich Keyser meddelade att han hade lämpliga stilar och gott papper till sitt förfogande, varför han skulle kunna påbörja arbetet omedelbart. Änkan Wankijfs tryckeri, som företräddes av kommissarien Zachris Petterson, erbjöd sig att inom två månader skaffa de stilar, som fordrades för kvartopsalmbokens uppläggning. Båda firmorna var beredda att sälja böckerna till ett lägre pris än Burchardi, trots att de åstundade varken förskott eller tullfrihet på papperet.³¹⁾ Läget såg sålunda mörkt ut för Burchardi, när konkurrensen om kvartopsalmbokens tryckning hårdnade.

När de andra boktryckarfirmorna hade inkommit med bättre anbud än Burchardi hade uppställt, tyckte kansli- och kammarkollegierna att de inte kunde understöda Burchardis anhållan om förskott. Det vore bättre om uppdraget gick till någon av de andra boktryckarna.³²⁾

Ett faktum talade likväl till Burchardis förmån. Hans stilar hade bättre kvalitet än konkurrenternas. Inom två månader kunde dessa likväl skaffa lika goda stilar som Burchardi. Kollegierna lade fram två alternativ till problemets lösning. 1) Konungen kunde i enlighet med tidigare resolutioner låta Burchardi trycka kvartopsalmboken till ett pris av 4 daler smt, men på det villkoret att arbetet slutfördes inom en viss tid och utan förskott från konungen. 2) Om Burchardi inte kunde trycka kvartopsalmboken utan förlag, borde någon annan boktryckare få överta uppgiften.³³⁾

Eftersom Burchardi var i behov av förskott för att kunna trycka kvartopsalmboken, såg det ut som om han inte skulle kunna fortsätta den tidigare påbörjade uppläggningsen. Frågan fick emellertid en snabb vändning, som än en gång blev till Burchardis fördel. Lösningen på problemet gavs genom ett kungligt brev till kansli- och kammarkollegierna den 19 maj 1696.³⁴⁾ Konungen ansåg det lämpligast att Burchardi fortsatte med sitt uppdrag.

---

31. VSL, Fol. 10:34, s. 213 ff.

32. VSL, Fol. 10:34, s. 220.

33. VSL, Fol. 10:34, s. 223 f.

34. VSL, Fol. 10:35, s. 229-236.

I brevet framhölls att även om de andra boktryckarna hade åtagit sig att trycka kvartopsalmboken på fördelaktigare villkor och "äfwen så wäl ziriligare... till Styl, pappers-godheet, format och stoorleek", borde tryckningen ges åt Burchardi, om denne åtog sig att göra det mot 4 daler smt per exemplar, inom en viss tid och "aldeles förutan något wijdare begiärt förskått eller förlag". Konungen trodde inte att konkurrenterna skulle kunna skaffa sig sirliga stilar och andra nödvändiga artiklar från utlandet inom en så kort tid som två månader. De skulle knappast heller fullborda verket lika snabbt som Burchardi och till en tredjedel lägre pris. Deras hittills tryckta alster visade inte på långt när samma fina kvalitet som de av Burchardi inlämnade proven. Då kvartopsalmbokens uppläggning inte tålde något uppskov, var det bäst att Burchardi genast fortsatte arbetet. Han hade ju redan tidigare erhållit privilegium på denna bok. Han hade också visat prov på vackra och rena stilar. Då han dessutom hade underhållit arbetare en längre tid och tidigare lagt ned pengar på företaget, ansåg konungen att de andras anbud inte borde beaktas. Endast på det villkor att Burchardi inte ville påta sig uppdraget utan ytterligare förskott skulle anbudet gå till någon annan.

Burchardi hade sålunda efter långa förhandlingar fått rätt att fortsätta arbetet på kvartopsalmbokens uppläggning. Man hade flera gånger påpekat att det brådskade med att få boken klar. Arbetet tålde inget uppskov. Men även i fortsättningen skulle klagomål framföras över att tryckningen gick för långsamt.

Den 11 juli 1696 var Burchardi kallad inför kanslikollegium för att avge rapport om hur tryckningen framskred. Tillfrågad om tidpunkten när verket kunde tänkas bli färdigt, berättade Burchardi att åtta ark (av planerade 140) var avtryckta. Men då han blev uppehållen av korrektörerna, borde konungen påminna dessa om att göra sitt arbete.³⁵⁾

På hösten var man åter oroad av kvartopsalmbokens uppläggning. I mitten av oktober stod Burchardi igen inför kanslikollegium. Han meddelade att han nu hade hunnit förfärdiga 30 ark, men att han hade blivit fördröjd i arbetet. Denna gång var det

---

35. RA, KKA, protokoll den 11 juli 1696, fol. 273^vf.

Vallerius som uppehöll honom, då han inte sände noter till tryckeriet. "När bem:te Noter mig feelas, kan iag ingenhwart fortkomma," framhöll Burchardi. Två pressar måste stå overksamma. På frågan om hur länge han trodde att tryckningen ännu skulle dra ut på tiden, svarade Burchardi, att på grund av Vallerius långsamhet, kunde han inte lova att kvartopsalmboken var färdig förrän om 6-8 månader. Men "till Påsk nästfölliande åhr" hoppades han vara klar. I kanslikollegium beslöt man att göra sitt bästa för att påskynda Vallerius.³⁶⁾

Kanslikollegium ansåg det även vara nödvändigt med en förordning, "effter hwilken de, som Svenska Psalmbokens correctur och tryckiande under händer hafwa iemte dem, som wederböhr, till be:e wäcks skyndsammaste befordran, skohla hafwa sig at rätta".³⁷⁾ Som grund låg de klagomål som Burchardi hade framfört en knapp månad tidigare. Då kvartopsalmboken måste bli färdig så fort som möjligt var det nödvändigt att boktryckaren kunde arbeta utan störande avbrott. Sättarna skulle framför allt beflita sig om en noggrann sättning, varigenom onödiga rättelser kunde undvikas. Tidsbegränsning infördes så att (9.) "Correctoren lembnas til det högste 2 tijmmars tijd til quartens förste correctur för noternes skull, men til det andra correcturet 1 timma". I förordningen är ytterligare en punkt (10) värd att notera: "QvartPsalmbokens tryckiande måste fram för allt annat arbete med flijt drijfwat, så mycket som möjligit är".

När Olof Rudbeck skrev till kanslirådet Piper i januari 1697 trodde han likväl inte att koralpsalmboken skulle bli utan fel. Han föreslog att de felaktigheter som senare upptäcktes skulle tryckas i en speciell lista som skulle placeras baktill i kvartopsalmboken.³⁸⁾ Rudbecks farhågor om tryckfel besannades i högsta grad. Koralpsalmboken uppvisar många småfel av vilka dock endast några få har kommit att beaktas i erratalistan.³⁹⁾

36. RA, KKA, protokoll den 15 oktober 1696, fol. 420^v ff. Jfr ovan s. 21.

37. VSL, Fol. 10:39, s. 253-260. Förordningen är daterad den 9 november 1696.

38. Olof Rudbeck till kanslirådet Piper den 26 januari 1697. Annerstedt, Bref, s. 358.

39. Jfr nedan kap VI, 5, 6.

Då Vallerius vid denna tid tycks ha slutfört koralarbetet låg fullbordandet av kvartopsalmboken helt hos Burchardi.

Under sommaren 1697 kom Burchardi och korrektorn Carolus Wijström i en våldsamt konflikt med varandra i fråga om bl.a. kvartopsalmbokens tryckning och korrektur. I ett brev till kanslikollegium klagade Wijström över att han inte hade kunnat iaktta de givna bestämmelserna om korrektur på grund av Burchardis nonchalans. Han lämnade även en förteckning över Burchardis fel.⁴⁰⁾ Wijström skrev till Burchardi i samma ärende.⁴¹⁾ I kvartopsalmboken fanns enligt korrektorn många fel som berodde på Burchardi ensam, då denne inte hade åttlytt stadgarna. Hemma hos Wijström låg rättade korrektur som Burchardi inte hade avhämtat. Korrektorn hade inte heller erhållit något rent ark av den stora psalmboken trots att detta var tydligt stadgat i föreskrifterna. Burchardi hade inte heller gett Wijström de tre exemplar av varje korrekturläst bok, som denne hade rätt till. Enligt Wijström försenade Burchardi genom sina åtgärder kvartopsalmbokens förfärdigande. Det inte alltför vänskapliga förhållandet mellan boktryckaren och korrektorn illustreras av den förres sätt att ta emot brevet. När Burchardi hade fått detta i sin hand och "något läsit ther på" slet han sönder brevet med orden: "Så mycket achtar iagh hans bref".

När ärkebiskop Swebilius i slutet av juli skrev till Kungl. Maj:t med en anhållan om att Vallerius skulle få ersättning för sin möda, antog han att koralpsalmboken "förmodel:n innan kort" skulle kunna upptas till allmänt bruk i församlingarna.⁴²⁾ Så lyckligt gick det emellertid inte ännu. På hösten kunde en stor oro för kvartopsalmboken skönjas, då dess utgivande dröjde. Man hade väntat att boken skulle distribueras ett år efter det att förskott hade insamlats av kyrkorna. Vid riksdagen i november angreps Burchardi häftigt i prästeståndet. Han beskylldes för att medvetet försöka fördröja kvartopsalmbokens utgivande för

---

40. VSL, Fol. 10:43, s. 309-310. Brevet saknar datum.

41. VSL, Fol. 10:43, s. 311-314. Brevet överlämnades till Burchardi den 5 juni 1697.

42. VSL, Fol. 10:42, s. 302.

att därigenom skaffa sig ekonomiska fördelar. De andra boktryckarfirmorna hade inte rätt att lägga upp sina format av psalmboken, innan kvartopsalmboken var färdig. Medan den stora psalmboken dröjde i tryckeriet, ansågs Burchardi försöka uppfylla landet med sina andra upplagor av psalmboken, innan kvartopsalmboken kom ut.⁴³⁾

Vid årets slut var tryckningsarbetet på den stora kyrkopsalmboken i stort sett klart. Den 23 december gjordes överenskommelse med några bokbindare om inbindning.⁴⁴⁾ I början av januari 1698 levererades 1 400 nytryckta exemplar av boken för inbindning.⁴⁵⁾ Det långt utdragna och strapatsrika arbetet med tryckningen av kvartopsalmboken kunde därmed anses vara avslutat.

2. Bokens inbindning

Kvartopsalmbokens inbindning ombesörjdes inte av samma firma som ansvarade för dess tryckning. När materialet var färdigtryckt, måste det sändas vidare till bokbindare för inbindning. Med dessa överenskom man särskilt om ersättning och material. Trots att kvartopsalmboken låg klar från trycket i slutet av år 1697, skulle det ännu dröja flera månader, innan den kunde skickas ut till kyrkor och församlingar. Först måste frågan om inbindningen lösas och arbetet därpå slutföras.

Inbindningen av den stora psalmboken med noter omtalades i ett tämligen tidigt skede. Redan i början av februari år 1695 rekommenderade Jesper Swedberg att det material som låg färdigtryckt skulle sändas vidare till bokbindarna för att dessa skulle få börja arbeta med det. På så sätt kunde tid vinnas för bokens utgivande. Swedberg hoppades själv få övervaka arbetet.¹⁾ Men av detta blev som bekant intet resultat. Först när kvartopsalmbokens tryckning var nära sin fullbordan under hösten 1697 aktualiserades frågan om dess inbindning ånyo.

---

43. Wahlström, a.a., s. 257 f.

44. VSL, Nr 29 in 4:o, s. 377-379.

45. Wahlström, a.a., s. 259.

1. VSL, Fol. 10:18, s. 93.

Vid riksdagen i november (1697) hade prästeståndet uttalat önskemål om att snart få den utlovade psalmboken. Detta föranledde tydligen kanslikollegium att ta kontakt med bokbindarämbetet i Stockholm för förfrågan om pris och material.²⁾ Det var närmast tre bokbindare som berördes, nämligen Sebastian Ehinger, Diederich Wolkers och Wallentin Waxmut.³⁾ Dessa fick även i uppdrag att ombesörja inbindningen av de exemplar av kvartopsalmboken som hade inlösts av kyrkorna.⁴⁾

De ovannämnda bokbindarna åtog sig att binda in den stora kyrkopsalmboken till ett pris av 5 daler kmt per exemplar. Hälften av betalningen ville de likväl ha i förskott för att kunna bekosta inköpet av det dyrbara materialet. Kvartopsalmboken skulle inbindas i svart karduanläder och bladen förgyllas. Bokbindarna hade lämnat in ett prov på inbindningen. På detta hade pärmen försetts med konungens namnchiffer, vilket gillades av konungen och anbefalldes även för fortsättningen.

Den 23 december avgick en kunglig befallning till statskontoret med order om betalning åt de berörda bokbindarna.⁵⁾ Då dessa hade uttalat önskemål om att få påbörja arbetet så snart som möjligt, befallde kanslikollegium i början av januari år 1698 boktryckaren Burchardi att leverera 1 400 exemplar av den nytryckta kvartopsalmboken åt bokbindarna. Dessa arbetade därefter i rask takt och i maj var 1 000 exemplar av boken färdigt inbundna.⁶⁾

Då en betydande del av kvartopsalmboken således hade inbundits på statens bekostnad, kunde Kungl. Maj:t den 5 maj låta befallning utgå till konsistorierna om att den stora kyrkopsalmboken skulle avhämtas mot "quittance" på det förskott som kyrkorna hade inbetalt. Samtidigt anbefalldes att psalmboken skulle

---

2. Wahlström, a.a., s. 253.

3. Även boktryckaren Keyser anhöll hos konungen om att få binda in en del av de 2 500 exemplaren, då han enligt egen åsikt var så god som någon annan. VSL, Fol. 10:51. Brevet saknar datum. Denna Keyzers begäran tycks inte ha bifallits.

4. VSL, Nr 29 in 4:o, s. 377.

5. VSL, Nr 29 in 4:o, s. 377-379.

6. Wahlström, a.a., s. 259 f.

tas i användning av prästerna vid gudstjänster och förrättningar, samt att prästerna skulle hålla sig endast till "det som däruthinnan finnes författat och förordnat".⁷⁾

Det kan sålunda sammanfattningsvis fastslås, att arbetet med koralpsalmboken hade påbörjats sedan en kunglig befallning därom hade avgått till professorerna Olof Rudbeck och Harald Vallerius den 15 december år 1693. Kort därefter tycks även tryckningen ha igångsatts då boktryckaren Burchardi i mitten av februari år 1694 fick privilegium på att lägga upp den stora kyrkopsalmboken. Arbetet blev likväl avbrutet genom den revision som följde av kritiken mot den färdigtryckta swedbergiska psalmboken under sommaren och hösten år 1695. Först vid årets slut godkändes det ånyo reviderade psalmboksförslaget. Boktryckaren Burchardi hade emellertid lidit en stor förlust, när den första psalmboken beslagtogs. Under våren år 1696 låg tryckningen av kvartopsalmboken nere, då man förhandlade om ersättningar år Burchardi och Swedberg. Det var inte heller säkert om Burchardi skulle fortsätta uppläggningsen. Den 19 maj meddelade Kungl. Maj:t likväl Burchardi att denne skulle återuppta tryckningen. Men det gick långsamt framåt. Myndigheterna ingrep flera gånger för att påskynda arbetet. Burchardi klagade över att han blev fördröjd, dels genom korrektorerernas långsamhet, dels därigenom att Harald Vallerius inte lämnade in noter till tryckeriet. Kanslikollegium utfärdade till och med en ny förordning för korrekturläsning för att underlätta kvartopsalmbokens fullbordan. I början av år 1697 förefaller koralkommitténs arbete att ha avslutats. Förfärdigandet av kyrkopsalmboken låg därefter i boktryckarens händer. Även om man hade hoppats få koralpsalmboken ut i församlingarna till sommaren 1697 pågick tryckningen hela hösten. Den 23 december var kvartopsalmboken dock färdigtryckt och order kunde gå till tre stockholmsfirmor om att materialet skulle inbindas. I början av maj år 1698 förelåg ett stort antal exemplar färdigt inbundna och den länge

---

7. VSL, Fol. 10:45, s. 319-321.

väntade koralpsalmboken kunde sändas till församlingarna.

Fastän många olika personer hade haft sin hand med i notpsalmbokens tillblivelse, kan man utan tvekan påstå att den största förtjänsten tillkommer Harald Vallerius. Han är mannen bakom verket. Trots att Harald Vallerius har spelat en så stor roll i svensk musikhistoria och särskilt för den svenska församlingssången är han så gott som okänd för nulevande generationer. Han behandlas även knapphändigt i såväl musiklexika som allmänna uppslagsböcker.⁸⁾ Något mera omfattande arbete om Harald Vallerius har inte heller utkommit. Därför är det motiverat att i en exkurs presentera honom mera ingående i samband med det arbete som blev hans klassiska verk.

---

8. I Sohlmans Musiklexikon IV har knappt en spalt reserverats för Vallerius. Norlinds Allmänna musiklexikon II upptar 17 spaltrader och Grove's Dictionary of Music and Musicians VIII nöjer sig med 14 rader. I såväl Riemanns Musiklexikon som Uppslagsboken Musikens Värld saknas hans namn. Svenska Män och Kvinnor (Biografisk Uppslagsbok) 8 har en spalt med upplysningar och Hofbergs Svenskt biografiskt handlexikon II ungefär 1/3 spalt. Slutligen avfärdas Vallerius i Nordisk Familjebok 19, på 10 och i Svensk Uppslagsbok 30, på 11 spaltrader. Något utförligare är de redan nämnda undersökningarna av Palm och Wrangel. Carl-Allan Moberg har även gett en kortfattad presentation av Vallerius i olika sammanhang, ex. MGG 13, sp. 1242 f, Musik und Musikwissenschaft an den schwedischen Universität (i Mitteilungen der IGMW I-II, 1929-1930, En komposition av Harald Vallerius (Linköpings Biblioteks Handlingar, N.S. 2:1, 1934).

IV. EXKURS: HARALD VALLERIUS¹⁾

1. Vallerius' levnad

Harald Vallerius²⁾ föddes den 25 december 1646 i Östergötland och tillhörde en ansedd prästsläkt. Fadern, Johannes Harald Vallerius, var kyrkoherde i Vallerstads församling och i stiftet känd som en framstående prästman. Farfadern var en av dem som undertecknade Uppsala mötes beslut år 1593.³⁾ Även modern, Christina Holm, härstammade från en prästfamilj.⁴⁾ Då Harald ännu var liten dog fadern, och gossen måste växa upp under fattiga förhållanden som den yngste bland tolv syskon.⁵⁾ Efter att med utmärkelse ha gått igenom Linköpings skola och gymnasium⁶⁾ inskrevs han vid Uppsala Universitet i mars 1666.⁷⁾

1. För många av uppgifterna om Harald Vallerius står jag i tacksamhetsskuld till fil. lic. Bengt Kyhlberg (Stockholm), som har ställt sitt eget samlade källmaterial till förfogande och dessutom gjort mig uppmärksam på värdefulla handlingar i ämnet.
2. Biographiskt Lexicon (1852) 19, s. 272, anger att denna gren av släkten Vallerius alltid skrev namnet med enkelt V, ej W. Det är likväl att observera att det även ofta förekommer med W i samtida dokument. Se exempelvis pärmen till Vallerius' disputation de Tactu (1698) och även Olof Rudbecks brev av den 26 januari 1697 (Annerstedt, Bref, s. 358).
3. Palm, Kyrkosången 1904, s. 91 f.
4. Upmark, UT 1777, s. 371.
5. Moberg, KHV, s. 155.
6. Palm, Kyrkosången 1904, s. 92.
7. Uppsala Universitets Matrikel I, 1595-1700 (utg. av Andersson, A., m.fl.), s. 190. Uppgifterna om tiden för Vallerius' studentexamen är något osäkra. Enl. Upmark (UT 1777, s. 372) var Vallerius "ifrån 15 året wid Upsala Academie". Vallerius skulle sålunda ha varit student i Uppsala redan år 1661. Biographiskt Lexicon (1852) 19, s. 272, anger 1664 som studentår i Uppsala. Norlind, T., Svensk Musikhistoria (1. uppl.), s. 89 förlägger Vallerius' ankomst till Uppsala till år 1663 och hans immatrikulering vid akademien till år 1666. Vilket år som skall anses vara Vallerius' första studentår är svårt att avgöra. Det torde likväl vara säkrast att hålla sig till matrikeln för Uppsala Universitet där oetför mars 1666 står följande: "Haralldus Johannis Vallerius Ostrogothus". Under vår-

Genom samtida handlingar och protokoll lämnas upplysningar om Vallerius' studentår. Under sin första aktiva termin, hösten 1666 åhörde han bl.a. föreläsningar i "eloquentia" och astronomi.⁸⁾ Det senare ämnet, som omhänderhades av professor Jonas Fornelius, hade nära anknytning till musiken. Att Vallerius inte var bortkommen i sina studier visar det faktum att han redan följande år rekommenderades för en plats i kommunitetet med möjlighet till gratis utspisning.⁹⁾ Denna förmån, som han erhöll under vårterminen 1669, kom han likväl inte att utnyttja länge.¹⁰⁾ Hösten 1670 blev han upptagen av Olof Rudbeck i dennes hem som en särskild gunstling.¹¹⁾ Enligt ett samtida vittnesbörd var det Vallerius' utpräglade musikaliska begåvning som väckte universalsnillet Rudbecks intresse.¹²⁾ Troligen ägnades en stor del av studietiden åt musiken, liksom man även har all anledning att förmoda, att Rudbeck var den som i början handledde honom vid hans utbildning i såväl musikens teori som dess praktiska utövning.¹³⁾

Vallerius kom sålunda att bli Rudbecks omhuldade skyddsling. Rudbeck visade även stor iver att rekommendera Vallerius för olika musikaliska uppdrag. Under Rudbecks ledning gjorde han sådana framsteg att han "blef allmänt bekant, äfwen på höga ställen".¹⁴⁾ Våren 1671 omtalas Vallerius som lämplig kandidat för domkyrkans organisttjänst, då ordinarius Johan Zellinger inte mera orkade sköta sitt uppdrag klanderfritt. Rudbeck lovade

---

terminen 1666 var han sannolikt ännu inskriven i Linköpings gymnasium. Elevförteckningen upptar en "Haraldus Johannis". UUB U 10. Och först på hösten 1666 finns Vallerius' namn med på föreläsningslistan i filosofiska fakulteten vid Uppsala Universitet. UUA (I), D IV:1.

8. UUA (I), D IV:1. Föreläsningslista oktober 1666.
9. UUA (I), A I:13. Akademiska konsistoriets protokoll den 18 december 1667. Om kommunitetsinrättningen se vidare Annerstedt, C., Upsala Universitets historia II:2, s. 423 ff.
10. UUA (I), F V a:1. Ht 1669.
11. UUA (I), B I a:1. Rapport den 29 december 1670.
12. Upmark, UT 1777, s. 372. Se även Moberg, Rudbecksstudier, s. 182.
13. Om Olof Rudbecks musikintresse se bl.a. Moberg, Rudbecksstudier, s. 176-211.
14. Upmark, UT 1777, s. 372.

dessförinnan likväl se till att Vallerius fick resa utomlands för "att göra sig ändå ferdigare wid främmande orter i Musiken"¹⁵⁾. Redan nu uppgavs Vallerius skickligt spela olika instrument. Dessutom komponerade han. Under höstterminen 1670 och vårterminen 1671 åtnjöt Vallerius även stipendium bland "musici" i den filosofiska fakulteten.¹⁶⁾ Hans musikintresse tog sig uttryck också i teoretiskt skapande. I juni 1670 hade han med beröm hållit sin stipendieoration "Harmonia".¹⁷⁾

Trots både stipendier och hjälp av Olof Rudbeck studerade Vallerius under ekonomiskt dåliga förhållanden. År 1674 hade han framlagt sin magisterdisputation, men det skulle ännu dröja flera år innan ^{han} promoverades till magister.¹⁸⁾ På våren (1674) examinerades han i tross artiklar med en förmaning till "större flijit in Studio theologiae & praecipue Lectione Biblica".¹⁹⁾ Följande år blev han tvungen att söka förlängning på kommunitetet då hans egna medel inte förslog till fortsatta studier.²⁰⁾ Kanhända fick han inte längre hjälp av Rudbeck. Han skulle dock härefter själv försörja sig genom olika uppdrag.

I november år 1675 utsågs Vallerius "enhålligt" till den vakanta tjänsten som rector cantus efter framlidne Carolus Petri Vallin(us).²¹⁾ Han var därigenom director musicas vid universi-

15. UUA (I), A I:14. Akademiska konsistoriets protokoll den 17 april 1671. ULA, Uppsala domkyrkas deposition 1 (a). Domkyrkorådets protokoll den 14 maj 1671.
16. UUA (I), F V a:1.
17. UUB, U 45. Samuel Skunks intimation den 12 juni 1670. Se även Norlind, TK III, s. 89 not 2.
18. Palm, Kyrkosången 1904, s. 94.
19. UUA (IV:1), A I:1. Teologiska fakultetens protokoll den 13 april 1674.
20. UUA (I), E I b:2. Universitetskanslern till akademiska konsistoriet den 6 februari 1675.
21. I ett brev den 1 juli 1684 skrev Olof Rudbeck till universitetskanslern att Vallerius för "14 åhr sedan blef... försin dygd ok konst af begge societeterna kallat att antaga... direction öfver Musicen". Annerstedt, Bref, s. 203. Detta meddelande har okritiskt övertagits av flera forskare. Så meddelar t.ex. Herman Palm (Kyrkosången 1904, s. 94) och Tobias Norlind (SMH 1901, s. 89 och TK III, s. 75) att Vallerius blev director musicas redan år 1670. Det finns all anledning att anta att Rudbeck i sitt brev har tagit fel på

tetet och den ansvarige för musiken.²²⁾ På denna post kvarstod Vallerius fram till början av år 1691, då han efterträddes av Christian Zellinger.²³⁾

Kort efter sitt tillträde som rector cantus anhöll Vallerius av universitetskanslern att liksom sin företrädare Carolus Petri Vallin(us) få kombinera rector cantus-befattningen med tjänsten som biblioteksamanuens.²⁴⁾ Enligt uppgifter av Rudbeck var detta nödvändigt "emedan ingendera tiensts lön kunde föda en karl ty²⁵⁾ wardera indrager inthet öfver 200 och några dl kopparmynt". Själv ville Rudbeck att Vallerius skulle bli vicebibliotekarie och skrev därom till universitetskanslern. Denne kunde dock inte bifalla Rudbecks begäran.²⁶⁾ I mitten av december 1675 förordnades Vallerius till biblioteksamanuens.²⁷⁾ Detta uppdrag skötte han med heder fram till augusti 1690.²⁸⁾ Frå-

---

tiden. Så sent som i oktober 1675 rekommenderade Rudbeck i ett brev till universitetskanslern M.G. De la Gardie Harald Vallerius för tjänsten som rector cantus. Annerstedt, Bref, s. 120 f. Detta skulle knappast ha varit nödvändigt om Vallerius redan tidigare hade innehåft denna befattning. Årtal 1670 har betvivlats av bl.a. Carl-Allan Moberg och Gösta Morin. Dessa anser år 1676 vara det riktiga. Moberg, MGG 13, sp. 1242. Ibid., MIGM 1929, s. 68. Morin, G., Ferdinand Zellbell d.ä. Liv och verk (STM 1961), s. 266 f. Enligt domkyrkorådets protokoll den 30 november 1675 utsågs "enhälligt Dn. Haraldus Vallerius" till den vakanta rector cantus-tjänsten. Han ansågs vara "capabel icke allenast att dirigera Musicen vthan och ther så skulle onträngia, orgerna att föreståå". RA, E 1591.

22. Morin, STM 1961, s. 266 f.
23. ULA, Uppsala domkyrkas deposition 1 (a). Domkyrkorådets protokoll den 31 mars 1691.
24. RA, E 1591. Supplik av Harald Vallerius i december 1675.
25. Annerstedt, Bref, s. 120.
26. RA, Kanslerämbetet B:2. M.G. de la Gardie till Olof Rudbeck den 16 december 1675.
27. UUA (I), E I b:2. Universitetskanslern till akademiska konsistoriet den 16 december 1675.
28. UUA (I), A I:35. Akademiska konsistoriets protokoll den 7 augusti 1690.

gan om när han senare blev vicebibliotekarie är inte avgjord. I ett brev skrivet år 1679 har han likväl titeln "vicebibliotekarien".²⁹⁾

Från och med sommaren 1676 var Vallerius organist i domkyrkan. Redan under hans tid som student hade Rudbeck rekommenderat honom för denna befattning, då den ordinarie organisten Johan Zellinger inte mera kunde sköta sitt uppdrag på ett tillfredsställande sätt. Första gången förordades han, såsom ovan nämnts, våren 1671.³⁰⁾ I början av 1674 upprepade Rudbeck sitt förslag i akademiska konsistoriet. Vallerius hade för avsikt att resa utomlands och ville gärna veta vilka tjänster han hade möjlighet att få när han senare kom tillbaka.³¹⁾ Rudbecks välvilliga ansträngningar för Vallerius tycks emellertid inte tillsvidare ha lett till något resultat. Troligen fortfor den gamle Zellinger att sköta domkyrkans orgel.³²⁾

När Carolus Petri Vallin(us) dog år 1675 efterlämnade han hustru och fyra små barn. Enligt tidens sed gällde det att hitta en "capabel kar"³³⁾ som såg till att den efterlämnade familjen blev omhändertagen. Olof Rudbeck, som var den drivande kraften bakom de mest olika företag i Uppsala, hade även i denna sak ett färdigt förslag. Han föreslog hösten 1675 Harald Vallerius. Idén var likväl inte helt Rudbecks egen. "Som iagh för märkte aff

---

29. Palm, Kyrkosången 1904, s. 94 not 7. Upmark anser tidpunkten, när Vallerius blev vicebibliotekarie vara 1674. UT 1777, s. 372. Rudbeck uppger att Vallerius år 1675 blev kallad till denna tjänst. Annerstedt, Bref, s. 203. Samma år uppges av Norlind, SMH (1901), s. 89. Dessa årtal måste dock vara felaktiga, emedan Nezelius den 16 december 1675 utsågs till vicebibliotekarie. UUA (I), E I b:2. Universitetskanslern till akademiska konsistoriet den 16 december 1675.

30. UUA (I), A I:4. Akademiska konsistoriets protokoll den 17 april 1671.

31. UUA (I), A I:31. Akademiska konsistoriets protokoll den 4 februari 1674.

32. Norlind, TK III, s. 77.

33. Annerstedt, Bref, s. 120.

honom [= Vallerius], lär han taga änkan efter han dessförutan är hennes landsman [= Östergötland] och gierna seer hennes wälståndh".³⁴⁾ Den 17 augusti 1676 gifte sig Vallerius med Vallins änka Elisabeth Holz. Därmed blev han även organist vid domkyrkan.³⁵⁾ Från slutet av augusti 1676 innehåller handlingar flera uppgifter om att ersättning har utbetalats åt Vallerius "för det han hafwer upwachtning på nye orgerna".³⁶⁾

I ungefär 15 års tid var Vallerius domkyrkoorganist i Uppsala. Hösten 1679 anhöll framlidne Johan Zellingers änka om att sonen Christian Zellinger skulle få bli organist. Man beslöt dock att försöka övertala Vallerius att kvarstå tills en lämplig ersättare kunde fås.³⁷⁾ Christian Zellinger ansågs vara alldeles bortkommen i musik och oduglig att stå i spetsen för 'en så förnämlig församling'. Dessutom var han begiven på starka drycker och mötte sina förmän med olydnad.³⁸⁾ Han tycks emellertid ha bättrat sig och fick högt betyg av Vallerius när han i mars 1691 blev dennes efterträdare.³⁹⁾

År 1679 promoverades Vallerius till filosofiemagister som "primus bland 50 kamerater".⁴⁰⁾ Samma år fick han även titeln "Philosophie Adjunct" och rekommenderades en adjunktjänst i filosofiska fakulteten, så snart en sådan blev ledig.⁴¹⁾ Detta

---

34. Annerstedt, Bref, s. 121 f.

35. Upmark, UT 1777, s. 372. Olof Rudbecks uppgift om att Vallerius redan 1670 skulle ha blivit organist i domkyrkan, måste anses vara felaktig. Jfr Annerstedt, Bref, s. 203, Norlind anger även år 1670, SMH (1901), s. 89.

36. ULA, Uppsala domkyrkas deposition 54 (a). Räkenskap den 30 augusti 1676.

37. UUA (I), A I:21. Akademiska konsistoriets protokoll den 15 oktober 1679.

38. Norlind, TK III, s. 74.

39. ULA, Uppsala domkyrkas deposition 1 (a). Domkyrkorådets protokoll den 31 mars 1691.

40. Upmark, UT 1777, s. 373.

41. UUA (I), A I:20. Akademiska konsistoriets protokoll den 12 februari 1679. Kanslerbrev hade utfärdats för Vallerius den 27 januari. Jfr Upmark, UT 1777, s. 373.

inträffade i maj följande år.⁴²⁾ Han fick därmed också rätt att undervisa vid universitetet och möjlighet att 'förbättra sina tarflige wilkor'.⁴³⁾ Hösten 1679 var Vallerius även föreslagen som ny akademisekreterare efter Arrhenius. Härav blev likväl intet, då man ansåg att "Wallerius är omistandes wid Bibliotheket".⁴⁴⁾

Följande akademiska befordran kom fem år senare. Den 4 oktober 1684 förordnades Vallerius till e.o. professor vid den filosofiska fakulteten, "dock utan at niuta dher widh någon annan lönh änn dhæhan förr hafft och åtniutit hafwer, til des något ordinarie skulle blij öppet som han kan blij accomoderat medh".⁴⁵⁾ Han hängav sig därvid åt fysik "med et owanligt bifall".⁴⁶⁾

I början av år 1690 flyttade filosofen och matematikern Johan Bilberg över till den teologiska fakulteten. Därigenom blev den ordinarie professuren i matematik ledig. Vallerius som var välmeriterad för tjänsten fick först vid omröstningen i filosofiska fakulteten de flesta rösterna.⁴⁷⁾ och därefter vid val i akademiska konsistoriet "samteliga vota".⁴⁸⁾ Den 19 mars 1690 upplästes i akademiska konsistoriet fullmakten för Vallerius på den ordinarie matematikprofessuren.⁴⁹⁾ Därmed hade

---

42. UUA (I), A I:21. Akademiska konsistoriets protokoll den 23 maj 1680.

43. Palm, Kyrkosången 1904, s. 95.

44. UUA (I), B I a:2. Akademiska konsistoriet till universitetskanslern den 3 oktober 1679.

45. UUA (I), E I a:2. Kungligt brev till universitetskanslern den 4 oktober 1684. Olof Rudbeck hade flera gånger för kanslern rekommenderat Vallerius. Vallerius hade från sin hemtrakt i Östergötland fått erbjudanden om andra tjänster, men Rudbeck hade "öfwertalt honom för Musicen skul at han wille här förblifwa ok tiden afwacta". RA, Kanslerämbetet E II:8. Olof Rudbeck till kanslern den 9 oktober 1683.

46. Upmark, UT 1777, s. 373.

47. UUA (IV:4), A I a:1. Filosofiska fakultetens protokoll den 12 januari 1690.

48. UUA (I), A I:35. Akademiska konsistoriets protokoll den 22 januari 1690.

49. UUA (I), A I:35. Akademiska konsistoriets protokoll den 19 mars 1690.

han nått en aktad position vid universitetet. Han frånsade sig nu sin adjunktur.⁵⁰⁾ Något senare avstod han även från biblioteksamanuensjtjänsten,⁵¹⁾ befattningen som rector cantus och organistuppdraget vid domkyrkan.⁵²⁾ Professuren gav i förening med de uppdrag som hörde till den tillräckligt med arbete. Förutom att han undervisade i matematik föreläste Vallerius vissa år även i musik och höll regelbundna "exercitia musica".⁵³⁾

I över 20 år var Vallerius ordinarie professor i matematik vid universitetet i Uppsala. I flera repriser var han dekanus i den filosofiska fakulteten (1694, 1698, 1699, 1702)⁵⁴⁾ och tre gånger rektor för universitetet (1697, 1703, 1710).⁵⁵⁾ År 1707 var han promotor vid magisterpromotionen⁵⁶⁾ och under tiden januari 1698 december 1712 var han dessutom inspektor för Kalmar nation.⁵⁷⁾ På grund av vacklande hälsa begärde Vallerius avsked från sin professur i juni 1711. Han anhöll om att den skulle överföras på sonen Johan Vallerius.⁵⁸⁾ Den 16 februari gavs i ett kungligt brev bekräftelse på överlåtelsen.⁵⁹⁾ Harald Vallerius fick dock bibehålla sin professorslön oavkortad som pension.⁶⁰⁾

Stor popularitet åtnjöt Vallerius vid universitetet hos såväl gammal som ung, medlärare som lärjungar. När Rudbeck år

-
50. UUA (IV:4), A I a:1. Filosofiska fakultetens protokoll den 26 mars 1690.
  51. UUA (I), A I:35. Akademiska konsistoriets protokoll den 23 augusti 1690.
  52. UUA (I), A I:36. Meddelande i akademiska konsistoriet den 14 februari att ingen förestår musiken sedan Vallerius lämnat den. UUA, Uppsala domkyrkas deposition 1 (a). Domkyrkorådets protokoll den 31 mars 1691 meddelar att Christian Zellinger antogs till director cantus efter Vallerius.
  53. RA, Kanslerämbetet F I:1. Föreläsningsdiarium för 1689.
  54. UUA (IV:4), B I a:1. UUA (I), A I:41. UUA (I), B I a:4. UUA (IV:4), A I a:1.
  55. Palm, Kyrkosången 1904, s. 95.
  56. UUA (IV:4), B I a:1. Filosofiska fakulteten till universitetskanslern den 11 juni 1707.
  57. UUB, U 1420 a. Kalmar nations protokoll den 21 januari 1698 och 1 december 1712.
  58. UUA (IV:4), A I a:2. Filosofiska fakultetens protokoll den 12 juni 1711.
  59. UUA (I), E I a:3.
  60. UUA (I), A I:54. Akademiska konsistoriets protokoll den 17 juni 1712.

1684 rekommenderade honom till e.o. professuren framhöll han bl.a. att Vallerius var "til lefwerne och lärdom in til denna stundh af alla elskat".⁶¹⁾ Anspråkslös ödmjukhet och orubblig gudsförtröstan tycks ha varit utmärkande drag i hans karaktär. Detta hindrade likväl inte studenter från att slå sönder hans fönster⁶²⁾ eller drängen att stjäla säd från hans förråd,⁶³⁾ hans hustru att råka i gräl om bänkplatser i kyrkan⁶⁴⁾ eller barnen att slåss på gatan.⁶⁵⁾

Vallerius var ofta anlitaad som fadder åt både universitetslärare och enkla arbetares barn.⁶⁶⁾ Han var förmyndare för faderlösa barn⁶⁷⁾ och redde ut tvister mellan människor i sin omgivning.⁶⁸⁾ En begravningsdikt är bristfällig som objektiv måttstock men ger likväl en bild av samtidens uppskattning. Palm citerar ett sorgekväde, skrivet av en elev vid Vallerius' bortgång:

"En gammal from och liuflig man,
Den alla frommas hiertan wan,
Den bland de Lärde räknad war,
Och blef på slutet deras Far,
Den uppå barken intet klöst,
Men utur kärnan safftten öst.
Den som de wittrast böcker läst,
War dock bland sina äi upbläst,
Men redelig i tal och swar
Och äi til någon afwund bar.

Ibland hans wärck är thet och wärdt,
Att han wår' präster siunga lärdt,
Nu kan Gud ähras af hwar man,
Då alle Psalmer läre kan.
Hans största loford kommer sist
Han såg i trona Herran Christ..."⁶⁹⁾

-
61. Annerstedt, Bref, s. 203.
62. UUA (I), A I:55. Akademiska konsistoriets protokoll den 10 juli 1714.
63. ULA, Uppsala länsstyrelse, landskansliet D III c 3. Akademiska konsistoriet till landshövdingen den 10 mars 1698.
64. ULA, Uppsala domkyrkas deposition 1 (a). Domkyrkorådets protokoll den 7 november 1679.
65. RA, Svea hovrätt, Uppsala län 54. Domboken den 16, 20 och 22 december 1692.
66. ULA, Uppsala domkyrkoförsamling C a:1.
67. ULA, Uppsala länsstyrelse, landskansliet A II a:61. Protokoll den 10 juni 1714.
68. UUA (I), A I:41.
69. Palm, Kyrkosången 1904, s. 99. Wrangel, a.a., s. 19 f.

Prövningar av olika slag hade Vallerius fått genomgå. Kort efter sitt professorstillträde hade han köpt en "beqwäm och wacker gård"⁷⁰⁾ och nedlagt ansenliga summor i reparationer. Men en våldelig utbröt och hemmet lades i aska i januari 1691. Därvid förstördes också Vallerius' böcker och instrument.⁷¹⁾ Genom vänners understöd fick han likväl ånyo tak över huvudet. Både professorer och studenter skyndade till med ekonomiska bidrag.⁷²⁾ Men han hade inte bott länge i det nya hemmet förrän det förstördes av den brand som ödelade stora delar av Uppsala år 1702.⁷³⁾

Vallerius led ofta av ohälsa. Protokollen från universitetets sammanträden berättar att han upprepade gånger var frånvarande från 1691 framåt.⁷⁴⁾ År 1699 var han sjuk mellan påsk och pingst⁷⁵⁾ och våren 1706 var han helt och hållet borta från universitetet. I maj lät Vallerius "föra ad acta att han och så ärnar förresa till Suurbrunnen, för sin hälsas reparations skull".⁷⁶⁾ Därefter ser han ut att tillfälligt ha varit bättre. Ett år senare led han åter "af bröstsiuka".⁷⁷⁾ Han plågades även av en ögonsjukdom som under de sista åren gjorde honom blind på ena ögat.⁷⁸⁾ Dessa motgångar liksom även knappa ekonomiska förhållanden uthärdade Vallerius med det jämnmod som var utmärkande för hans karaktär.⁷⁹⁾

---

70. Upmark, UT 1777, s. 373.

71. UUA (I), B I a:3. Akademiska konsistoriet till Kungl. Maj:t den 22 januari 1691.

72. Så gav varje professor 100 daler kmt som bidrag. En skrivelse sändes till Kungl. Maj:t med anhållan om hjälp åt Vallerius. Brev med uppgifter om Vallerius bedrövliga ekonomiska tillstånd skickades också till kanslern. UUA (I), A I:36. Akademiska konsistoriets protokoll den 17 januari 1691. De olika studentnationerna deltog med bidrag; så gav Östgöta nation 300 daler kmt, Västmanland-Dala nation 100 daler och Kalmar nation 60 daler kmt. UUB, U 831 b, U 1130 a, U 1430 a.

73. Upmark, UT 1777, s. 373.

74. UUA (IV:4), A I a:1.

75. RA, Kanslerämbetet F I:1. Föreläsningsdiarium, vt 1699.

76. UUA (I), A I:48. Akademiska konsistoriets protokoll den 23 maj 1706.

77. UUA (I), A I:49. Akademiska konsistoriets protokoll den 23 oktober 1707.

78. Wrangel, a.a., s. 16.

79. Palm, Kyrkosången 1904, s. 98.

Slutet av sitt liv tillbringade Vallerius i stillhet. Upmark anger i sin parentation att den gamle professorn "på visst sätt förespådde sin död".⁸⁰⁾ Julen 1715 hade han samlat sina barn och barnbarn omkring sig för att tillsammans med dem fira en glad högtid. När sedan helgen var över och avskedets stund var inne, lät han gästerna förstå, "at han trodde denna dagen blifwa den sista ibland dem han haft på jorden, och at han nu kunde bjuda dem det sista farväl".⁸¹⁾ Hans krafter avtog plötsligt och innan familjen hade skilts åt var Vallerius sängliggande. I två månader varade hans sjukdomstid. Den 8 mars 1716 dog den av samtiden uppskattade universitetsmannen i sitt 70:de levnadsår.⁸²⁾

2. Musikvetenskapliga avhandlingar

Många är de vetenskapliga avhandlingar som har Vallerius som upphovsman. Upmark nämner i sin parentation, att Vallerius skulle ha utgivit hela 106 disputationer.¹⁾ Frågan om Vallerius själv skall betraktas som upphovsman till samtliga dessa avhandlingar eller om somliga har skrivits av Vallerius' elever med Vallerius som utgivare, kan förbigås i detta sammanhang. Genom avhandlingen "De varia hominum forma externa" (1705) kom Vallerius även att framstå som grundaren av vetenskaplig antropologi i Sverige.³⁾ De disputationer som i detta sammanhang intresserar är likväl de som behandlar musikteoretiska frågor.

Redan år 1670 hade Vallerius hållit en stipendieoration över Harmonia, qualis sit et cuiusmodi quia. Denna oration, som sannolikt inte trycktes, har gått förlorad för eftervärlden, men fick mycket beröm när den framfördes.⁴⁾

---

80. Upmark, UT 1777, s. 373.

81. Upmark, UT 1777, s. 373.

82. UUA (II), G I b:80, p. 1194. Upmark anger felaktigt "på 80:nde året". UT 1777, s. 374.

1. Upmark, UT 1777, s. 373.

2. Palm, Kyrkosången 1904, s. 95. Wrangel, a.a., s. 16 f.

3. Engländer, E. och Lönnqvist, S., art. Vallerius, Harald, i Svenska Män och Kvinnor. Biografisk Uppslagsbok 8, s. 193.

4. UUB, U 45. Samuel Skunks intimation angående Vallerius' oration den 12 juni 1670. Jfr Norlind, TK III, s. 89 f. Moberg, MIGM 1929, s. 69. Ibid. KHV, s. 156 not 2.

År 1674 disputerade Vallerius för magistergraden med en avhandling om tonen. *D i s p u t a t i o P h y s i c o - M u s i c a D e S o n o* är tillägnad Magnus Gabriel de la Gardie och ventilerades under presidium av professorn i vältalighet Andreas Norcopensis. I de 83 teserna på latin med illustrationer behandlas på 44 sidor de till akustiken hörande frågorna om tonernas uppkomst och förhållande till varandra, övertonerna och grunderna för det harmoniska ljudet. Även olika instrument, stränginstrumenten, flöjterna och de trumpetliknande instrumenten avhandlas ur musikalisk-akustisk synpunkt,⁵⁾ ett tema som vid denna tid var särskilt populärt i universitetskretsar.⁶⁾

En fortsättning på disputationen om ljudet bildar den år 1686⁷⁾ utgivna avhandlingen *D i s p u t a t i o P h y s i c o M u s i c a S e c u n d a D e M o d i s*. Avhandlingen, som ventilerades med Nathanael Rydelius som respondent, börjar direkt med Thes. LXXXIV. Följande den schweiziske musikteoretikern Henricus Glareanus (1488-1563) fastställde Vallerius antalet modi till tolv.⁸⁾ Avhandlingen belyser tonarterna i kyrkomusiken genom att hänvisa till flera i Sverige sjungna koraler, som också behandlas ur rytmisk-melodisk synvinkel.⁹⁾ Detta arbete kan således anses vara av stor vikt för studiet av 1697 års koralpsalmbok.

Den tredje musikteoretiska undersökningen, vilken behandlade takten, utkom 1698 och var tillägnad Haqvin Spegel. I *D i s p u t a t i o M u s i c a D e T a c t u* definieras "Tactus Musici" som "nihil aliud quam certa temporis mensura circa sonum observata, & manus depressione & elevatione, plerumque no-

---

5. Vallerius, H., *Disputatio Physico-Musica de SONO* (sub praesidio Andrae Norcopensis) 1674. Se även Moberg, MIMG 1929, s. 69. Norlind, SMH (1901), s. 90. Wrangel, a.a., s. 17.

6. Norlind, TK III, s. 89 not 2.

7. Engländer-Lönnqvist, SvK 8, s. 193 uppger felaktigt 1680.

8. Jfr Stare, I., Glareanus, Henricus, art. i SML II, sp. 579 f.

9. Vallerius, H., *Disputatio Physico-Musica Secunda De Modis* (Respondente Natanaele Rydelio) 1686, Thes. CVII och CIX. Jfr Moberg, MIMG 1929, s. 69. Wrangel, a.a., s. 17.

tata".¹⁰⁾ Avhandlingen framställer taktarterna i kyrkomusiken, militärmusiken och dansmusiken i 21 teser med illustrerande not-exempel. Det finns enligt Vallerius i grunden endast två taktarter: Spondaicus (tvådelad) och Trochaicus (tredelad). Till dessa låter sig alla andra återföras.¹¹⁾ Omvandlingen från tvådelad till tredelad takt hos Vallerius skall beröras i ett senare sammanhang.¹²⁾

Norlind ontalar ännu två musikaliska dissertationer av Vallerius: De Tarantula (1702) och "hans i musikaliskt hänseende mest betydande arbete" De antiqua et medii aevi musica (1706).¹³⁾ Dessa avhandlingar är emellertid inte författade av Harald Vallerius. Den förra är skriven av sonen Georg Vallerius¹⁴⁾ och den senare sannolikt av Johan Arndt Bellman.¹⁵⁾

Om en disputation i matematik ger Rudbeck det omdömet om Vallerius, att han "wiste sit wakra prof... den aldrih här för war disputerat".¹⁶⁾ Också i sina musikaliska avhandlingar visar Vallerius stor beläsenhet i den äldre och samtida tyska, franska och italienska musiklitteraturen, liksom betydande musikteoretiska kunskaper.¹⁷⁾

-
10. Vallerius, H., Disputatio Musica De Tactu 1698, Thes. VII: "ingenting annat än ett bestämt tidsmått observerat i sam-band med ljud och betecknat genom att man sänker och höjer handen". En närmare undersökning borde göras för att utröna om denna avhandling är skriven av Vallerius eller om den kan anses ha Olaus Retzelius som upphovsman. Dekanus Vallerius presiderade vid disputationen den 10 december 1698, när Retzelius disputerade "de Tactu". UUA (IV:4), D III:1. Filosofiska fakultetens examensbok hösten 1698. Om disputationsväsendet vid denna tid se Annerstedt, UUH II:2, s. 121 ff.
  11. Jfr Moberg, IMG M 1929, s. 70.
  12. Jfr nedan kap. VIII, 2 om problemet tretakt .
  13. Norlind, SMH (1901), s. 90.
  14. Catalogus Disputationum in Academiis et Gymnasiis Sueciae I (utg. av J.H. Lidén) s. 500. Moberg, MIMG 1930, s. 10. Jfr Palm, Kyrkosången 1904, s. 96.
  15. Lidén, a.a.I, s. 56. Moberg, MIMG 1930, s. 10. Palm, Kyrkosången 1904, s. 96. Norlind har senare korrigerat sin felaktiga uppgift. SMH (1918), s. 127.
  16. Annerstedt, Bref, s. 120.
  17. Jfr Wrangel, a.a., s. 17.

Avhandlingarna återger bl.a. valda stycken av Henricus Glareanus', Marin Mersennes (1588-1648), Athanasius Kirchers (1602-80) och Renatus Cartesius' (1596-1650) musikvetande förenat med Vallerius' egen klarsyn och betydande fackmusikaliska kunskaper.¹⁸⁾ Av en nutida forskare får Vallerius' disputationer dock det omdömet, att framställningen belastas med "mycken, från humanismen nedärvd, ofruktbar skolastiskt färgad lärdom".¹⁹⁾

3. Praktisk musikverksamhet och komposition

Som exekutör och kompositör blev Vallerius än mer uppmärksamman än som teoretiker. Hans praktiska musikutövning hade börjat redan i Linköping, där han hade sjungit med i stadens domkyrka.¹⁾ När han kom till universitetsstaden Uppsala var hans musikalitet en av de faktorer som väckte Rudbecks uppmärksamhet. Såsom ovan har nämnts kom Vallerius under Rudbecks ledning och fick av honom undervisning i såväl teori som praxis. Han hörde under flera år till stipendiaterna bland "Musici".²⁾ Och hans skicklighet gjorde att han så småningom blev allmänt känd.³⁾ Ovan har Rudbecks försök att redan under Vallerius' studietid få honom antagen till organist i domkyrkan relaterats.

När Vallerius hade varit en tid i Uppsala kom han efter hand att överta de ledande posterna inom stadens musikliv. År 1675 blev han, såsom nämnts, rector cantus och director musices vid universitetet. Året därpå tillträdde han befattningen som organist vid domkyrkan.⁴⁾ Att han var uppskattad och fyllde en viktig uppgift visar ett uttalande i konsistoriet sedan Vallerius hade blivit ordinarie professor i matematik. Man klagade över att ingen förestod musiken sedan Vallerius hade lämnat den.⁵⁾

18. Moberg, C-A., Sfärerernas harmoni (STM 1937), s. 113 not 3. Ibid., MIGM 1929, s. 69.

19. Moberg, KHV, s. 157.

1. Norlind, TK III, s. 247.

2. UUA (I), F V a:1.

3. Upmark, UT 1777, s. 372.

4. Jfr ovan s. 47 ff.

5. UUA (I), A I:36. Akademiska konsistoriets protokoll den 14 februari 1691.

Om Vallerius' förmåga att hantera olika instrument kan man få en uppfattning genom olika brev av Olof Rudbeck. När denne t.ex. år 1675 rekommenderade Vallerius till rector cantus gav han sin forne elev vitsordet att han "spelar sin viol, skalmeia [= oboe], dulcian [= fagott], basun, vloit [= flöjt] perfect, och så perfect en general baass".⁶⁾ Vallerius ägde således stor förmåga att spela på instrument av olika typer. Denna skicklighet kom väl till sin rätt vid de s.k. collegia musica som Vallerius tillsammans med Rudbeck anordnade i universitetsstaden på 1670- och 1680-talen. Det var fråga om ett slags konserter, där såväl yrkesmusiker som akademiker kom samman i någons hem för att spela. Publiken bestod av en sluten krets vänner och bekanta, troligen närmast professorer med sina familjer.⁷⁾ Enligt en minnestecknare förekom dessa konserter två gånger i veckan,⁸⁾ och de var både omtyckta och flitigt besökta.⁹⁾ Vallerius höll även ordinarie musikövningar för studenterna, under vissa terminer t.o.m. dagligen.¹⁰⁾ Dessutom föreläste han över musik.

Men Vallerius' musikaliska förmåga skulle inte inskränka sig endast till privata musiksammankomster inom universitetsvärlden. Hans skicklighet ledde till att han anlätades även på "höga ställen".¹¹⁾ E. Wrangel meddelar att Vallerius på kunglig befallning flera gånger var kallad till Stockholm för

-
6. Annerstedt, Bref, s. 121. Redan i april 1671 hade Rudbeck i akademiska konsistoriet framhållit hurusom Vallerius "spelar på fiol och alle blås instrument, och på Claveer en general Bass, och Componerar sielf Stycken". UUA (I), A I:14. Akademiska konsistoriets protokoll den 17 april 1671.
  7. Moberg, C-A., Från kyrko- och hovmusik till offentlig konsert (Uppsala Universitets Årsskrift 1942:5), s. 158. Jfr Ibid., Rudbecksstudier, s. 194 f.
  8. Upmark, UT 1777, s. 372.
  9. I februari 1687 behandlades dock i konsistorium minus ett slagsmål som hade uppstått när några studenter var på hemväg från en musikövning hos Vallerius. UUA (I), A I:31. Akademiska konsistoriets (minus)protokoll den 9 februari 1687.
  10. RA, Kanslerämbetet F I:1. Filosofiska fakultetens föreläsningsdiarium 1689.
  11. Upmark, UT 1777, s. 372.

att uppföra musik. Så skedde t.ex. när Karl XI erhöill Strumpebandsordens insignier, och när drottning Ulrika Eleonora motogs i Stockholm år 1680.¹²⁾ Under vårvintern 1693 firades vid jubelfesten i Uppsala 100-årsminnet av Uppsalamötets beslut. Det berättas att man musicerade före och efter varje oration eller disputation. Vid dessa tillfällen medverkade säkerligen Vallerius, som tillsammans med Rudbeck hade att ansvara för de musikaliska prestationerna vid högtidligheterna. Särskilt gällde detta vid den stora doktorspromotionen den 3 mars.¹³⁾ Om Vallerius bidrog med någon eller några egna kompositioner vid dessa tillfällen är svårt att avgöra, men Moberg framhåller att Vallerius vid jubelfesten torde ha framfört egna verk.¹⁴⁾

Vid Karl XI:s kröning i Uppsala år 1675 framträdde den då 29-årige Vallerius med en egen komposition. Han hade fått i uppdrag att till en aria ombilda de versifierade böner som brukade sjungas i samband med kröningar. Verket "Oda acclamatoria" till texten "Gud giffwe wårom konung och al öffwerheet" framställer figurligt hur hela Europa bringar konungen sin hyllning. Det vokala inslaget bestod sannolikt av en fyrstämig kör och utförandet torde ha varit skiftessångens. Ackompanjemang utgjordes av dulcianer, violer, skalmajor, sinkor och trumpeter.¹⁵⁾ Mäktigt var det intryck som kompositionen gjorde på åhörarna.¹⁶⁾

Även till universitetskanslerns, Magnus Gabriel de la Gardies, begravning 1686 skrev Vallerius ett musikverk. Hans sorgkantat återgav en klagan "liknande de sänger Orpheus sjöng, då han, den otröstlige skalden sökte återföra Eurydice från underjorden".¹⁷⁾

---

12. Wrangel, a.a., s. 17 f. Jfr Norlind, TK III, s. 28 f.

13. Wrangel, a.a., s. 18. Palm, Kyrkosången 1904, s. 97. Moberg, Rudbecksstudier, s. 197 f. Se även Wallqvist, O., Ecclesiastique Samlingar I, Nr 21, s. 44ff. och II, Nr 62, s. 204 ff.

14. Moberg, KHV, s. 160. Ibid., MGG 13, sp. 1242.

15. Moberg, Rudbecksstudier, s. 197. Norlind, TK III, s. 24 ff. Wrangel, a.a., s. 18.

16. Moberg, KHV, s. 160.

17. Moberg, KHV, s. 160 f. Moberg återger ett avsnitt ur den latinska versionen av Upmarks parentation: "... flevit aliquid Orphei carminibus simile, quibus Eurydicem ab in-

Om Vallerius' övriga kompositionsverksamhet är föga bekant, då alla hans manuskript, samlingar och anteckningar förstördes genom olika eldsvådor och särskilt vid branden i Uppsala år 1702. I Biographiskt Lexicon (1848) 15, s. 175 berättas att Vallerius hade komponerat en psalm med tryckt melodi till professor Anders Spoles begravning i november 1699. Sången slutade:

O sälla själ!
Vi kunna knappt försvara
Den stora sorg ditt afsked månd vara.
Farväl...

Riktigheten av denna uppgift har betvivlats av Palm.¹⁸⁾ Det torde inte heller ha varit Harald Vallerius utan i stället sonen Johannes Haraldsson Vallerius, som har komponerat den sexstrofiga begravningssången.¹⁹⁾ J.W. Beckman noterar att Harald Vallerius möjligen kan ha författat en melodi (nr 152) för koralpsalmboken 1697.²⁰⁾ Till denna notis skall vi återkomma i ett senare sammanhang.²¹⁾

Endast en komposition, som med säkerhet kan anses vara av Vallerius, har bevarats intill våra dagar. Det är en bröllopsång från år 1700. Någon egentlig uppfattning om Vallerius' kompositoriska begåvning kan man dock inte få av denna lilla visa, vilken ensam måste företräda den en gång rikt flödande valleriuska musan.²²⁾

Om de dokument som kunde ha gett en bild av Harald Vallerius som kompositör har gått förlorade, fick hans arbete på kyrkomusikens område dock ett mäktigt och oförstörbart monument, som skulle bevara hans minne i den svenska musikhistorien. Att koralpsalmboken 1697 redigerades av en av de ledande personligheterna i Sveriges ledande musikstad vid denna tid var ingen tillfällighet. Koralpsalmboken utgör ett storslaget minnesmärke över Harald Vallerius och hans insatser för svensk kyrkosång.

---

inferis reducere inconsolabilis vates tentabat..." Jfr Moberg, Rudbecksstudier, s. 199.

18. Palm, Kyrkosången 1904, s. 97 f.
19. Davidsson, a.a., s. 137 f.
20. Beckman, J.W., Den Nya Svenska Psalmboken framställd uti Försök till Svensk Psalmhistoria, s. 1042.
21. Se nedan kap. VII,4. Nr 152.
22. Sången beskrivs av Moberg, KHV, s. 163 ff.

KORALPSALMBOKENS MUSIKALISKA

INNEHÅLL

Medh the stycker som ther til höra / och på följande
bladh ypteknade finnas /

Uppå Kongl. Maj:

Rådigste befallning /

Ahr M DC XCV

Öfversedd och nödtorfteligen förbättrad / och Ahr
1697 i Stockholm af trycket vthgången.

Stockholm /
Vthi thet af Kongl. Maj: privil. Burchardi tröckerij /
af Joh. Jacob Genath/ F.

Titelbladet till Then Swenska Psalmboken. Sthlm. Burchardi
1697. (Efter faksimileupplaga).

V. ALLMÄN ÖVERSIKT

1. Innehållet i kvartopsalmboken

I enlighet med tidens bruk ingår 1697 års koralpsalmbok i en stor volym som inte omfattar endast psalmboken med musik. Kvarto- eller kyrkopsalmboken utgör ett tjockt band som innehåller de för kyrkans verksamhet viktigaste böckerna, såsom evangelier och epistlar, mässan, katekesen m.fl. H. Pleijel anger att denna sammanställning av skrifter i en volym förekom i Sverige redan år 1544.¹⁾ Det i svart och rött tryckta titelbladet antyder att de brukliga skrifterna är medtagna också år 1697. Kvartopsalmbokens innehållsförteckning ger en uppfattning om "the stycker som ther til höra". Följande olika avdelningar ingår:

- I. Kalendarium Perpetuum.
- II. Then Swenska Psalmboken..
- III. Evangelier och Epistlar medh ther til hörige Collecter och Böner.
- IV. Swenska Mässan.
- V. Catechismus Lutheri/medh Huustaflan.
- VI. Athanasii Symbolum.
- VII. Christi pinos/etc. Historia.
- VIII. Om Jerusalems förstöring.
- IX. En nödhörftig Bönebook bestående af efterföljande stycker:
  1. Avenarii Morgon- och Aftonböner.
  2. Kyrkio-Böner/tienlige i allmän och besynnerlig andacht.
  3. Skrift och Aflösnings-Bönebook/så ock om then H. Nattwardens wärdiga bruuk.
  4. Böner för åthskilliga Stånd.
  5. Böner vthi åthskilliga tilfällen.
  6. Böner för resande personer.
  7. Litanian.

---

1. Pleijel, H., Katekesen som svensk folkbok, s. 23.

Förutom ovanstående "stycker" på sammanlagt 1150 sidor återfinns i slutet av kvartopsalmboken en alfabetisk förteckning över de psalmer som ingår i psalmboken samt en hänvisning till numret på den sida där de förekommer.²⁾ Dessutom upptas ett förslag till psalmer vilka lämpligen under de olika söndagarna "i Gudz huus och hemma för huusandacht siungas kunna". Slutligen har bokens sista sida en förteckning över "Tryckfeelen som nödwändigt behöfva rättas".³⁾

Större delen av kvartopsalmbokens sidor upptas av Then Svenska Psalmboken med melodier och ackompanjemang.⁴⁾ Eftersom det i huvudsak är denna del som är föremål för undersökningen, är det motiverat att innan musiken tas upp till behandling beröra några frågor angående kyrkovisornas gruppering.

2. Kyrkovisornas gruppering

I den svenska psalmboken av år 1695 är grupperingen av kyrkovisorna uppgjord efter dessas innehåll. Denna indelning är inte någon ny företeelse, utan psalmboken följer tidigare svenska och utländska upplagor. I 1695 års psalmbok går ordningen närmast tillbaka på Then Svenska Ubsala Psalmboken 1645,¹⁾ vilken i sin tur enligt Fransén bygger på Stettinerpsalmboken av år 1576.²⁾ Psalmboken 1695 utgör likväl en betydande utvidgning av Uppsalapsalmbokens indelning.³⁾ Följande avdelningar, vilka i sin tur är indelade i undergrupper, föreligger i 1695 års psalmbok och därmed även i koralpsalmboken:

---

2. Uppgifter om psalmernas nummer saknas däremot i registret.

3. I listan upptas inte några direkt musikaliska tryckfel, om man inte beaktar att melodihänvisningen har rättats i samband med sju olika psalmer. Enligt ett meddelande saknas denna erratalista i de flesta exemplar av koralpsalmboken. Klemming, G.E.; Ur en antecknares samlingar, s. 120 f. Jfr även nedan kap. VI, 5, 6.

4. 838 av 1194.

1. Jfr Tottie, a.a., s. 139. Fransén, Koralbok, s. 161.

2. Fransén, Koralbok, s. 268.

3. Jfr Fransén, Koralbok, s. 163, 268 f.

- I. Catechismus författad i Sånger (nr 1-21).
- II. Konung Dawids Psalmer (nr 22-112).
- III. Åhrliga Högtiders Psalmer (nr 113-200).
- IV. Psalmer öfwer några Söndags Evangelier (nr 201-215).
- V. Åthskillige Läro-Psalmer (nr 216-247).
- VI. Boot-Psalmer (nr 248-259).
- VII. Psalmer om ett Christeligt Lefwerne (nr 260-279).
- VIII. Psalmer i Bedröfwelse/Kors och Anfächtning (nr 280-294).
- IX. Böne-Psalmer (nr 295-301).
- X. Lof- och Tacksäijelse Psalmer(nr 302-306).
- XI. Psalmer i åthskillige Nödtorfter (nr 307-319).
- XII. Psalmer för åthskillige Stånds personer/och widh besynnerliga tillfällen (nr 320-338).
- XIII. Måltijds-Psalmer (nr 339-343).
- XIV. Morgon och Afton Psalmer (nr 344-379).
- XV. Död- och Begrafningz-Psalmer (nr 380-402).
- XVI. Om Menniskiones Tilstånd efter Döden (nr 403-413).

En nymodighet i 1695 års officiella psalmbok är den att varje kyrkovisa har försetts med ett eget nummer. På förslag av Jesper Swedberg infördes siffror första gången i en tryckt svensk psalmbok i den år 1694 indragna swedbergska psalmboken.⁴⁾ När den reviderade psalmboken utkom följande år i godkänt skick, hade denna modernitet bibehållits. En liten men tekniskt betydelsefull detalj införlivades därmed med den svenska psalmbokstraditionen.

3. Olika upplagor av koralpsalmboken

Sammanlagt utgavs fyra upplagor av 1695 års psalmbok med noter. Av de många utgåvor av psalmböcker som utkom åren 1696-98 var endast den stora, för kyrkan avsedda kvartopsalmboken försedd med noter. Det dröjde inte länge förrän man efterlyste en mera lätthanterlig melodipsalmbok. På grund av sin storlek

⁴⁾ Fransén,
4. Wahlström, a.a., s. 273 not 9./Koralbok, s. 302 not 2. I början användes i kyrkan en svart tavla som nummertavla. På den hade man med krita skrivit upp numret för varje psalm.

och kostsamhet var kvartopsalmboken föga lämpad för var mans bruk. Om en ny upplaga av psalmboken skrev Swedberg hösten 1698 till konungen bl.a.: "Ty är ganska nödigt, at hon woro med noter, mehra än skedt är, aftryckt, på thet Scholar, organister, Musicanter, och andra som lust hafwa at weta och lära melodier-na, then kunde bekomma".¹⁾ Swedberg berättade även att han hade överenskommit med Burchardi att denne på Swedbergs bekostnad skulle trycka en psalmbok i 12:o med noter. Nu hoppades han bara att Kungl. Maj:t skulle bevilja 6 eller 8 års privilegier på en sådan psalmbok.

Även från annat håll kom krav på en ny psalmbok med noter. Hösten 1699 framhöll biskopen och konsistoriet i Västerås behovet av en melodipsalmbok för skolundervisningen.²⁾ De hoppades att "de musicaliske noterne" som fanns i koralpsalmboken även skulle tryckas i en psalmbok av mindre format. Skolbetjänterna kunde nämligen inte räkna med att få låna kvartopsalmboken från sådana kyrkor där den fanns, "emedan bem:te Kyrckiepsalmbok skulle der igenom innan kort blifwa förnött och odugelig". Ett annat skäl för att trycka en ny notpsalmbok var att "bem:te quart-psalmbok hwarken hoos bookbindarna ey heller utj booklådan finnes till kiöpz sedan alle kyrckiorne i riket... äre därmed försedde". Många av prästerna skulle dessutom säkert tillhandla sig en notpsalmbok om en ny sådan utgavs.

I det kungliga svaret till Västerås uttalades goda förhoppningar för framtiden. Man trodde att man så småningom skulle ha ett så stort förråd av notpsalmböcker som erfordrades. Ty fastän det inte hade meddelats därom, hade privilegium på en ny notpsalmbok beviljats Swedberg och Burchardi, och provtryck hade redan inlämnats.³⁾

Swedberg hade redan ett år tidigare, den 5 november 1698, erhållit 10 års privilegium på en svensk psalmbok i duodes med noter. Psalmboken skulle tryckas hos Burchardi och Swedberg skulle svara för utgifterna. Om någon annan under denna tid

---

1. VSL, Nr 29 in 4:o, s. 415-417.

2. VSL, Fol. 10:48, s. 335-337. Brevet är daterat den 18 oktober 1699.

3. VSL, Fol. 10:49, s. 339-341. Kanslikollegiets brev är daterat den 20 november 1699.

dristade sig att lägga upp en psalmbok med noter, skulle följden bli straff och böter samt "confiscation af alla Exemplaren"⁴⁾ Swedbergs nya notpsalmbok skulle fylla de beöfv som hade framhållits i hans ansökan tidigare samma höst.

Av någon anledning genomförde Swedberg och Burchardi inte sina planer. Wahlström meddelar att tryckningen var påbörjad hösten 1699.⁵⁾ Hur långt den hade kommit har inte kunnat avgöras. Men den blev aldrig färdig, ty Burchardi utgav inte någon annan psalmbok med noter än den stora kvartopsalmboken 1697. Det blev i stället hans svåraste konkurrent, Keyser, som bidrog med ett komplement till 1697 års kvartopsalmbok.⁶⁾

I privilegiebrevet till Swedberg hösten 1698 hade strängt framhållits att ingen inom det svenska rikets gränser förutom Burchardi under en period av 10 år skulle få trycka en psalmbok med noter.⁷⁾ Likväl inberättade kanslikollegiet ett år senare till biskopen och konsistoriet i Västerås att "jemväl framledne Booktryckaren Henrich Keyzers Enckia" var "i wercket begrepen, i förmågo af Eders Kongl. May:tz Högst Sahl. och uti åminnelse glorwyrdigste herr Faders privilegio, att upläggia en Psalmbook uti regal Octavo med grof Styl, hwaruti hon ock så ärnar låta inflyta noterne".⁸⁾

Hösten 1701 var den hos Keyser tryckta andra upplagan av Vallerius' koralpsalmbok färdig.⁹⁾ Oktavpsalmboken motsvarar i stort sett Burchardis utgåva fyra år tidigare. I volymen har Kalendarium Perpetuum likväl ersatts med ett företal till drott-

---

4. VSL, Fol. 10:47, s. 331-332. Nr 29 in 4:o, s. 419-422.

5. Wahlström, a.a., s. 276.

6. Heinrich Keyser († 1663), till börden tysk, hade på 1630-talet satt upp ett boktryckeri i Stockholm och var den första i den boktryckarfamilj Keyser, som under tre generationer kom att spela en betydande roll i Sveriges boktryckarhistoria. Han efterträddes av sin son Henrik (II) († 1699) som under åren 1685-95 bl.a. var akademisk boktryckare i Uppsala. Från 1699 övertog dennes änka skötseln av tryckeriet i Stockholm. Sonen Henrik (III, † 1707) ägnade sig främst åt bokbinderi i huvudstaden efter att tidigare ha varit akademisk boktryckare i Uppsala. Davidsson, a.a., s. 49 ff.

7. VSL, Fol. 10:47, s. 332. Nr 29 in 4:o, s. 421.

8. VSL, Fol. 10:49, s. 340. Nr 29 in 4:o, s. 430 f.

9. Wahlström, a.a., s. 278.

ning Hedvig Eleonora, och "Then Swenska Mässan" har melodier utskrivna även till litanian. Likaså har brudmässan, välsignalen och några bibeltexter försetts med noter.¹⁰⁾ Vid nr 178 i psalmboken har en alternativ melodi tillförts den förra, och antalet böner i bönboken har utökats. I fråga om formatet lyckades "Sal. Henrich Keyzers tryckerij" åstadkomma en minskning i förhållande till kvartoupplagan, men omfånget på 1701 års koralpsalmbok är fortfarande avsevärt (20 x 12 x 8 cm). Typografiskt är Keyzers melodipsalmbok mycket skickligt gjord och har kallats den "vackraste psalmbok vad trycksidor och typer beträffar".¹¹⁾

I Keyzers upplaga av koralpsalmboken har flera av de fel som finns i Burchardis utgåva 1697 rättats. Det är likväl en överdrift när Åke Davidsson menar att 1701 års koralpsalmbok "på det hela taget" skulle ha korrigerat de tidigare felen i enlighet med Harald Vallerius' egna anteckningar till koralpsalmboken 1697.¹²⁾ Av de 248 korrigerade felaktigheterna i den första upplagan har 1701 års koralpsalmbok "beaktat" 108 rättelser, dvs. endast 43.1 %.¹³⁾ Det kan därför ifrågasättas om man vid uppläggningsen av Keyzers koralpsalmbok överhuvudtaget anlitate Vallerius' korrigeringar.¹⁴⁾

---

10. Denna avdelning saknas i 1697 års upplaga.

11. Cnattingius, B., Psalmböckernas typografi (Tidskrift för kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv 1938), s. 23.

12. Davidsson, a.a., s. 62. Jfr UUB, T 165.

13. Jfr nedan kap. VI, 6. Motsvarande rättelser i enlighet med Vallerius' anteckningar är i 1739 års upplaga 81.9 % och i 1774 års utgåva 8.1 % (!).

14. För att vinna klarhet i denna fråga borde en närmare jämförelse göras mellan handskriften T 165 i Uppsala Universitets Bibliotek och koralpsalmboken 1701. Det var inte varit möjligt att ange under vilken tid Vallerius har gjort sina anteckningar. De torde tidigast ha påbörjats omkring nyåret 1698, då koralpsalmboken var färdigt rentryckt. Vid nr 321 finns en anteckning som utvisar att vissa rättelser var gjorda före mitten av år 1700. Nämnda psalm har en anteckning om att "Mag. Bellman" är melodins kompositör. Senare har titeln "Prof" tillagts. Den första anteckningen kan sålunda ha gjorts före den 27 juni 1700 och den senare efter detta datum, då Johan Arent Bellman utnämndes till professor vid Uppsala Universitet. Jfr Nelson, A., Bellman, Johan Arent, art. i Svenskt biografiskt lexikon 3, s. 106 ff.

Koralpsalmboken 1701, som från början var tänkt som en konkurrent till Swedbergs planerade notpsalmbok i duodesformat, kom att bli den upplaga som skulle fylla skolors, organisters, musikanTERS och prästers behov. Det dröjde nästan fyra decennier innan den tredje upplagan av Vallerius' koralpsalmbok utgavs.

Önskemålen om en liten och bekväm koralpsalmbok uppfylldes år 1739, då Pet. Mommas tryckeri i Stockholm utgav en psalmbok med noter i formatet lång duodes.¹⁵⁾ Den är till omfånget endast 16 x 7 x 4 cm. Till innehållet är den nära ansluten till 1697 års upplaga, men följer därvid det av Harald Vallerius rättade exemplaret. Dock har såväl Kalendarium Perpetuum som företalet (1701) utelämnats. Detta gäller även några sinsemellan identiska melodier (nr 229, 230 och 270).¹⁶⁾ Den alternativa melodin 178 b i 1701 års upplaga har bibehållits.

Då 1739 års koralpsalmbok tämligen noggrant har beaktat Vallerius' korrigeringar, kan den anses vara den tillförlitligaste upplagan av 1697 års koralpsalmbok.¹⁷⁾ Dess notstil är likväl inte enhetlig. Åke Davidsson har visat att psalmboken har tryckts med inte mindre än fyra olika typer av stilmaterial.¹⁸⁾

Den fjärde och sista upplagan av 1697 års koralpsalmbok trycktes år 1774 hos Carl Stolpe i Stockholm. Den är en stor och obekväm utgåva i kvartsformat (20 x 16 x 6.5 cm) och en nästan exakt kopia av den första upplagan 1697. Så kallar den sig även "Andra Uplagan" av 1697 års koralpsalmbok. Man kan

---

15. Peter Momma (1711-1772) hade i utlandet studerat sjöfart och skeppsbyggeri, innan han år 1738 övertog ett boktryckeri i Stockholm. Till hans första arbeten hörde den år 1739 utkomna melodipsalmboken. Davidsson, a.a., s. 72.

16. Se nedan kap. VII, 1.

17. Man märker en nästan överdriven iver att följa Vallerius' anvisningar. Så har t.ex. Vallerius i sitt eget exemplar av 1697 års koralpsalmbok något slarvigt utsatt höjningstecknet # framför fissa vid melodi nr 179. Korrigeringen har beaktats år 1739, men korstecknet har inte placerats på sin rätta plats (på f-mellanrummet), utan än här, än där allteftersom Vallerius har råkat placera tecknet i sina handskrivna rättelser.

18. Davidsson, a.a., s. 74 f.

inte undgå att lägga märke till det slaviska beroendet av den första upplagan med alla dess tekniska brister. Inte mindre än 91.9 % av de fel, som korrigerades av Vallerius, sedan den första upplagan hade utgivits, återkommer i 1774 års utgåva. Detta gäller såväl felaktig besiffring som på notsystemet felplacerade noter, förtecken och punkter.¹⁹⁾ Trots att notstilen är en annan än 1697, har man följt exakt samma sidonummering och placering som i modellupplagan. När sidorna 191 och 192 i koralpsalmboken 1697 har dubblerats, har man vid uppläggningsen av 1774 års utgåva känt sig tvungen att göra detsamma. Man har hos Carl Stolpe sålunda inte brytt sig om att beakta de förbättringar som infördes i de mellanliggande upplagorna av koralpsalmboken tryckta hos Keyser och Momma. 1774 års koralpsalmbok kom att avsluta serien av de notpsalmböcker som utgavs i anslutning till 1697 års upplaga.

---

19. Jfr nedan kap. VI, 6.

VI. NOTSKRIFT

De nottyper som användes vid tryckningen av 1697 års korälsalmbok hade av Burchardi på kunglig befallning införskaffats från utlandet.¹⁾ Resultatet blev ett rent och tämligen tydligt tryck, även om noterna ibland är ojämnt anpassade i notsystemet, så att de i melodi- och basstämman motsvarande noterna inte ligger rakt under varandra.

Musiken återges med en övre melodistämma och en undre basstämma med besiffring. I vissa fall ligger de båda notsystemen vid slutfraserna bredvid varandra, så att basen är tryckt till höger om melodin. Troligen har man på detta sätt velat spara på utrymme, då melodin inte alltid sträcker sig till radens slut. Basstämman är i sådana fall utmärkt med ett B:

Nr 27

Notsystemens höjd är 5.5 mm. Bredden hos nottecknen är 1.5 mm och längden hos nothalsarna 3 och 3.5 mm. Av klaverna är såväl sopranklaven som tenorklaven 5 mm och F-klaven 2 mm. Förtecknen varierar från 1.5 till 2.5 mm och taktartsbeteckningarna från 2 till 2.5 mm.²⁾

Helhetsintrycket av korälsalmboken är sådant att man med en senare lärdomshistoriker väl kan tala om den "prächtige och makalöse KyrkoPsalmboken".³⁾ Det bör likväl framhållas att antalet tryckfel är stort.

En överblick av notskriften får man genom att granska denna med hänsyn till nottecken, notklaver, cesurtecken och förtecken. Dessutom omtalas i det följande korälsalmbokens mest markanta tekniska brister såsom otydligheter och tryckfel. De senare preciseras i en särskild förteckning.

1. Davidsson, a.a., s. 62.

2. Jfr Davidsson, a.a., s. 62.

3. S.L. Gahm Persson (1725-1794), VSL, Nr 29 in 4:o, s. 387.

Deuteron Cap.
vers. 4 & 5.
Hör Israel
Herren wår
Gud är en
enig Herre.

och tu skal
allra Herre
sin Gud af
allo herta
af allo hat
af allo for
måga.

J. A. Chr. Bærkin sculp.

I. Katechismus försattad i Sångar.

Num. I. Tijo Gudz Gudh.

Cantus.

Hesse äro the tijo Gudh / Som oss gaf sielsfwer H Erren Gudh / Genom
Bassus, 56† 66 6

Mosen sin tienare troo / Bppå thet berget Sinai / Kyrie Eleeson.
6 6 6 6

I. Hesse äro the Tijo Gudh /
 Som oss gaf sielsfwer H Erren
 Gudh /
 Genom Mosen sin tienare troo /
 Bppå thet berget Sinai /
 Kyrie Eleeson.

2. Jagh är tin H Erre Gudh
 alleen /

2

Hålt

Sida ur Then Swenska Psalmboken. Sthlm. Burchardi 1697.

(Efter faksimileupplaga).

1. Nottecken

Musiken i koralpsalmboken är tecknad med mensuralnotationens träsnittsmässiga, kantiga nottyp. Redan under 1600-talet hade den kantiga nottypen i handskrifterna av praktiska skäl börjat vika för rundade former,¹⁾ men ännu på 1700-talet använde svenska tryckerier kantiga noter vid koraltryck.²⁾ Men även om nottecknens yttre gestalt i koralpsalmboken är densamma som vid mensuralnotation (longa $\square$, brevis $\square$, semibrevis $\diamond$, minima $\diamond$, semiminima $\blacklozenge$, fusa $\blacklozenge$ och semifusa)³⁾ finner man inga tecken på att mensureringen skulle ske både enligt mensuralnotationens imperfekta ($\diamond = \blacklozenge \blacklozenge$) och perfekta mätning ($\diamond = \blacklozenge \blacklozenge \blacklozenge$). Endast tvåtidig mätning förekommer i koralpsalmboken, dvs. på en not går två noter av närmast lägre värde ($\square = \diamond \diamond$, $\diamond = \blacklozenge \blacklozenge$, $\blacklozenge = \blacklozenge \blacklozenge$).⁴⁾ Mensuralnotskriftens invecklade regler har även övergivits och tidsvärdena motsvarar de i modern notskrift förekommande, även om taktstreck saknas. Frågan är därför om man kan tala om koralpsalmbokens notskrift såsom mensuralnotskrift annat än vad den yttre gestalten beträffar.⁵⁾

Ett undantag i fråga om nottecken utgör ett antal medeltida melodier av gregoriansk karaktär, vilka i slutet av 1600-talet ännu var tecknade med koralnotskrift. Enligt Norlind ville Val-

1. Jfr Lagercrantz, Ingeborg, Lutherska kyrkovisor i finländska musikhandskrifter från 1500- och 1600-talen I, s. 8. Jfr även t.ex. Koralbok skriven av Israel Olai Leimontinus 1675, Mönsteråshandskriften (utg. av Nat. Fransén) 1646, Jacobus Fransisci, Graduale och koralbok 1624 och Sångbok i Loimijoki (Loimaa) kyrkoarkiv, enligt Schalin från 1570-talet och senare. Dessa innehåller alla rundade noter. Kantiga noter återfinns däremot i den så sent som under 1600-talets tre sista decennier av Zachris Colliander skrivna skolsångboken.
2. Davidsson, a.a., ish. tabell 1 i slutet av boken.
3. Det var först på 1700-talet som de nya notnamnen (helnot, halvnot, osv.) togs i bruk i det svenska riket. Fransén, a.a. I, s. 81. Jfr den handskrivna musikläroboken "Om Musica" (ingår i Collianders skolsångbok) Cap IV, där de gamla beteckningarna används.
4. Härvid bortses självklart från de tolv melodier som är meddelade i omskriven koralnotskrift. Se nedan.
5. I den svenska musikvetenskapliga litteraturen talas likväl nästan genomgående om koralpsalmbokens notskrift såsom mensuralnotskrift. Jfr Norlind, SMH (1918), s. 112. Morin, G., Bidrag till kännedom om 1700-talets svenska koralhistoria (STM 1944), s. 121. Moberg, KMH, s. 428.

lerius då det gällde dessa inte bryta mot traditionen. Därför översatte han dem till mensuralnotskrift, varvid han så troget som möjligt bibehöll den gamla formen. "Den svarta koralnoten blev till öppen mensuralnot, de bundna koralnoterna till ligaturer."⁶⁾ Dessa melodier blev inte heller försedda med besiffrad bas. Sådana sånger med fortlöpande melodi är den enligt handboken 1693 på högtids- och stora bönedagar sjungna Symbolum Nicaenum, nr 5 ("Wij troo vppå en Gudh"), den till tidegården hörande Te Deum, nr 6 ("O Gudh wij lofwa tigh"), de nytestamentliga cantica, nr 113, Magnificat ("Min siäl prisar storliga Herran"), nr 114, Benedictus ("Lofwad ware Herran Israels Gudh") och nr 115 Nunc dimittis ("Herre nu låter tu tin tienare fara i frijd"), sanctussången nr 118 ("Esaie propheetenom hände thet så"), julhymnen nr 122 (Wij lofwom Christ en Konung båld"), de båda sekvenserna Laetabundus för julen, nr 126 ("Alle Christne frögda sigh i thenna högtid") med versen "Christus är födder af een jungfru reen" och Victimae paschali för påsken nr 164 ("Jesus Christus han är worden") med versen "Christus är upstånden af döda", pingstsekvensen nr 179 ("Then Helge Andes nådh regere") och pingstantifonen Veni Sancte Spiritus nr 183 ("O tu Helge Ande kom") samt slutligen cantus funebris nr 402 ("I stofft och sand then swarta mull"). Dessa tolv sånger kan sägas bevара en del av den svenska gregorianska traditionen, som vid tiden för koralpsalmbokens tillkomst var stadd i upplösning i det svenska riket.⁷⁾ Melodierna har tecknats med

6. Norlind, SMH (1918), s. 112. Vad Norlind avser härmed är inte riktigt klart. Troligen menar han att punctum i koralnotskriften blev semibrevis och att ligaturerna tecknades som sammanbundna brevisnoter. Man kan då det gällde dessa melodier dock inte tala om en strikt mensuralnotskrift. I regel används semibrevis (♫) för att ange att en stavelse sjungs på en not. Brevis (♩) är ett gruppnottecken, som anger att en stavelse sjungs till flera noter. Undantag förekommer dock t.ex. vid nr 122 som alltigenom tecknas med breves. Nr 118 har enbart semibreves beroende på att varje not där genomgående har sin bestånda stavelse.
7. Jfr Peters, K., Den gregorianska sången, s. 53. Det är likväl oriktigt, när dessa sånger anses falla utanför ramen för luthersk gudstjänstsång såsom hos Norlind, TK III, s. 261 och Morin, STM 1944, s. 121. Möjligen kan man säga att de faller utanför beteckningen kyrkovisa, men med luthersk gudstjänst är de av ålder nära förknippade. Jfr t.ex. Peters, a.a., s. 38 ff.

en form av mensuralnotskrift och saknar ackompanjemang. De övriga melodierna i koralpsalmboken kan sägas vara skrivna med noter som har mensuralnotskriftens yttre kantiga bild men som till sin betydelse motsvarar modern notskrift.

I fråga om valet av grundnotvärde var Vallerius inte lika konsekvent i skrivsättet som de tidigare handskrifterna. En viss oregelbundenhet förekommer. I somliga melodier dominerar halvnoten, i andra fjärdedelsnoten. Till och med åttandedelsnoten förekommer som normalnotvärde. Söker man en genomsnittssättning för koralpsalmbokens melodier, finner man att fjärdedelsnoten överväger vid melodier i jämn takt och halvnoten vid trettakt.⁸⁾ I regel har de äldre melodierna större notvärden och de yngre mindre. Något förvånande är det att i notskriften påträffa sextonedelsnoter även utanför melismering. Detta sker i den redan omnämnda melodin till nr 279. Orsaken till grundnotvärdenas brokighet låg sannolikt i den källa, varifrån melodierna hämtades. Det bör även observeras, att man på 1600-talet inte heller var så medveten om inkonsekvensen i att ha olika grundnotvärden. Det var först på 1700-talet som koralboksredaktörerna mera följdriktigt valde genomgående antingen halvnoten eller fjärdedelsnoten som norm.⁹⁾

2. Notklaver

Om notklaverna i koralpsalmboken skriver Norlind att de visar "en förut ej förefintlig enhetlighet i det att alla koralmelodierna stå i diskantklav".¹⁾ Detta påpekande vore i det närmaste riktigt, om han i stället för diskantklav angav sopranklav. De flesta av koralpsalmbokens melodier är nämligen teck-

---

8. Jfr Norlind, TK III, s. 266. Av melodierna i jämn takt står 111 med ♯ och 54 med ♭ som grundnot. De tredelade melodierna har 65 med ♯ och 5 med ♭ som normalnot. Åttandedelsnoten påträffas i ett fall (nr 279). Där blandad taktart eller taktväxling inne i melodin förekommer, står 13 med ♯ och en med ♭. Slutligen har elva melodier i omskriven koralnotskrift och en (nr 122) som grundnotvärde.

9. Norlind, TK III, s. 266.

1. Norlind, TK III, s. 263. För undvikande av missförstånd bör man helst använda uttrycket sopranklav för att beteckna g-klaven på första linjen. Diskantklav bör användas enbart som synonym till g-klav.

nade i sopranklav. Men inte heller denna har använts konsekvent. Två av melodierna står i tenorklav, vilken tidigare var den vanligast förekommande. Av dessa klaver skall den ena likväl visa sig vara ett feltryck. Men man måste ge Norlind rätt i att koralpsalmboken är enhetligare än tidigare melodisamlingar. Trots att de flesta handskrifter på 1600-talet föredrar tenorklav är denna ingalunda den enda brukade. Riddarholms- och Roslagskullahandskrifterna har förutom tenorklav även alt- och diskantklav (nutida g-klav). Rappehandskriften har för det mesta sopranklav, men även tenor- och kontrabas-klav, samt därjämte diskantklav.

De två melodier i koralpsalmboken vilka har tenorklav är nr 171 ("Jesus Christus vår Frälserman") och nr 178 ("Wij begå nu then hugnelig tijd"). Men en närmare granskning av den senare melodin ger dock vid handen att den utsatta tenorklaven

bör betraktas som ett skriv- eller tryckfel. För att riktiga ackord skall fås bör melodin läsas med sopranklav. Klaven har även rättats i Vallerius' eget exemplar av koralpsalmboken.²⁾ Det är att beakta att höjningstecknet för begynnelsetonen ciss också är utsatt för en melodi i sopranklav, likväl något för högt på notsystemet.

Vid nr 171 bör melodin dock läsas enligt den utsatta tenorklaven och därvid transponeras en oktav upp för att ge lämplig tonhöjd i förhållande till koralpsalmbokens övriga melodier. Svaret på frågan varför denna enda melodi inte har

---

2. Vallerius har trots rättelserna dock strukit över hela koralen.

skrivits med samma notklav som alla de 261 övriga måste bli ett antagande. Möjligen har Vallerius som källa utnyttjat en melodi i tenorklav. Genom ett förbiseende har denna bibehållits i sin ursprungliga tenorklav och försetts med besiffrad bas. Men även i detta fall förvånar man sig över att den i sammanhanget främmande klaven inte observerades vid den tämligen grundliga granskning som koralpsalmboken genomgick innan den slutligen restrycktes.

I basstämman har full konsekvens iakttagits. I samtliga fall står ackompanjemanget i F-klav på fjärde linjen i notsystemet.³⁾

3. Cesurtecken och fermat

Taktstreck i egentlig mening saknas i koralpsalmboken.¹⁾ Däremot avgränsas de olika versraderna och musikaliska frasererna av cesurtecken, vilka likväl inte har någon större rytmisk betydelse. De är snarast att betrakta som tecken för en kort paus utan bestämt tidsvärde.²⁾ Cesurstreck förekommer i såväl melodi- som basstämman vid så gott som alla koraler. Enda undantag utgör de med mensuralnotskrift betecknade cantica (nr 113, 114 och 115) samt "Esaie prophetenom" (nr 118).

---

3. Härvid bortses likväl från de fall där basstämman tillfälligt genom tryckfel har satts i sopranklav, t.ex. på sista raden vid nr 268.

1. Införande av taktstreck är överhuvudtaget en relativt sen musikhistorisk företeelse. Taktstreck saknas i de svenska och finländska musikhandskrifterna på 1600-talet. Lagercrantz, Ingeborg, Åbo domkyrkas orgelkoralbok (STM 1949), s. 149. Taktstreck finns dock i den finska koralpsalmboken 1702, Yxi Tarpelinen Nuotti-Kirja. I läroboken "Om Musica" från slutet av 1600-talet ägnas även en del av kapitel IV åt taktstreck, varför man får anta att fenomenet taktstreck inte var okänt vid koralpsalmbokens tillkomst. Jfr även Vallerius' De Tactu, s. 31. I det nuvarande reformarbetet på koralmusikens område har man återgått till att bortlämna taktstrecken i notskriften. Jfr t.ex. Nordisk koralbok. Se dessutom Tillägg till Svensk koralpsalmbok för den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Kommittéförslag 1967.
2. Jfr Om Musica, kap IV: "... betydher att alla stemmorna dher till samman komma, måste dhe lijtedt stanna och oppehålla". Jfr Blindow, M., Die Choralbegleitung des 18. Jahrhunderts in der evangelischen Kirche Deutschlands, s. 109 ff.

Över slutnoten i en fras finns vanligen ett fermat. Fermaten är inte lika konsekvent utskrivna som de frasavgränsande tvärstrecken. De saknas t.ex. helt i basstämman till nr 244 och nr 407. I nr 119 finns inte ett enda fermat utsatt vare sig i melodi- eller i basstämman. Däremot finns paustecken utsatta efter varje cesurtecken, nämligen i den efterföljande frasens början. Detsamma gäller för nr 79. Förutom att fermaten betecknar radslut anger de "att man skall wphålla".³⁾ De har med andra ord betydelsen av obestämda paustecken. Fermattecken förekommer i notskrift långt före koralpsalmboken. De påträffas såväl i Leimontinus' koralbok som i Mönsteråshandskriften, om än i en mera sparsam utsträckning. Detsamma gäller äldre och yngre finländska handskrifter.

4. Förtecken

Före 1697 var det i Sverige-Finland vanligt att endast b förekom som fast förtecken för en hel koralmelodi. Före koralpsalmboken stod melodierna i svenska samlingar i fundamenttonarten med tillägg av b:n där sådana behövdes. Detta innebar att tonhöjden för vissa melodier kunde bli mycket olämplig för människorösten. I koralpsalmboken 1697 finner man en strävan att ge varje melodi normal tonhöjd. Detta var nödvändigt med tanke på att man för orgelackompanjemanget måste få en bestämd tonhöjd för varje melodi. Därför infördes transpositionstonarter. En melodi som enligt fundamenttonarten låg för högt kunde transponeras nedåt och genom insättande av förtecken behöll den sin kyrkotonarts karaktär. Vid detta förfarande var det nödvändigt att använda även kors som fast förtecken. Före 1697 torde kors som förtecken för en hel melodi inte ha förekommit i Sverige. De som påträffas i Leimontinus' koralbok (1675) finns i senare inskrivna melodier.¹⁾ I koralpsalmboken har däremot många melodier kors som fast förtecken.

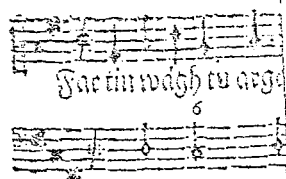
---

3. "Om Musica", kap IV om fermat.

1. Norlind, TK III, s. 263 f. Jfr Leimontinus' koralbok, pag. 48^F.

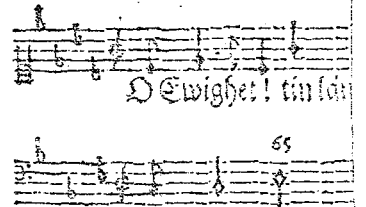
En statistik över de fasta förtecken som används i koralpsalmboken visar att 128 melodier har b och 49 melodier kors som förtecken. De övriga 85 saknar förtecken.²⁾ Av melodierna med b-förtecken har 114 ett b; 11 har två och 3 melodier har tre b:n. De med kors försedda melodierna är fördelade så att 40 melodier har ett, 5 melodier två, 3 melodier tre och en melodi (nr 332) fyra kors.³⁾ Dessa utgör sålunda en brytning med tidigare tradition.

Vid melodier med två eller flera tonartsförtecken har förtecken enligt tidens sed utsatts även i oktaven. Sålunda har t.ex. nr 271 två kors i melodistämman och tre kors i basen. Detta beror på att basens fissa har utsatts två gånger.⁴⁾

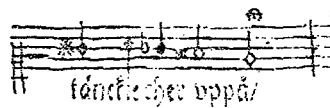

I nr 407, som i själva verket bör ha två b:n, har melodistämman fyra b:n då både b och ess har fördubblats. I basen har ess inte utskrivits i oktaven varför denna har tre b:n. Någon konsekvens kan inte för-

märkas vid fördubbling av förtecken i oktaven. Ibland är förtecknen utsatta, ibland är de bortlämnade.

I koralpsalmboken används # och b även som återställningstecken: b för att återställa höjd ton och # för att återställa sänkt ton, (b förekommer inte). Detta förklarar varför man i en melodi (nr 16, tredje frasen) kan påträffa en för våra ögon så främmande tonföljd som

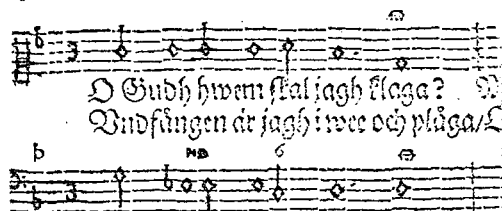
2. Korallen vid nr 305 ("Nu tackar Gudh alt folck"), där melodistämman är utan förtecken och basen har ett kors, bör räknas till gruppen med korsförtecken. Se nedan kap. VI,6. Där emot måste den redan omtalade nr 178 med # på f-linjen i tenorklav hänföras till melodier utan förtecken, vilket basen även utvisar.
3. Norlind meddelar även en statistik över förtecken med följande felaktiga fördelning: 86 melodier utan förtecken, 129 melodier med b som förtecken, (115 med ett b, 11 med två och 3 med tre b:n), 47 melodier med kors som förtecken (38 med ett kors, 4 med två, 4 med tre och 1 med fyra kors). TK III, s. 265.
4. Jfr nr 332 där förtecken i oktaven t.o.m. går utanför notlinjesystemet.

Koralpsalmboken har flera olika typer av korstecken. De vanligast förekommande är ✱ , ✱ och ✱ samt efter siffra ibland även †. Vid vissa melodier anträffas de i en riklighet som förefaller främmande för ögat. Så saknar t.ex. nr 142 fasta förtecken, men på de sex fraserna finns inte mindre än 25 kors insatta i melodin och basen samt därtill ett b (=b) ⁵⁾ I andra fall påträffas till synes onödiga accidentaler (tillfälliga förtecken). Dessa är ofta insatta utan att någon anledning därtill finns. Den andra frasen i nr 338 har ett kors framför f trots att höjningstecknet finns som fast förtecken i melodins början. Möjligen har dylika accidentaler använts för att så tydligt som möjligt ange halvtoner. ⁶⁾

Framställningen av förtecknen för oss in på ett nytt problem. Då taktstreck saknas i koralpsalmboken uppkommer frågan om hur långt ett tillfälligt förtecken gäller. I äldre musik brukades en accidental främst för enskilda noter och gällde inte för alla noter på en viss linje eller ett mellanrum. Detta förfarande tycks vara det vanliga även i koralpsalmboken. Ett tillfälligt förtecken upprepas när samma ton återkommer inom frasen: 247.

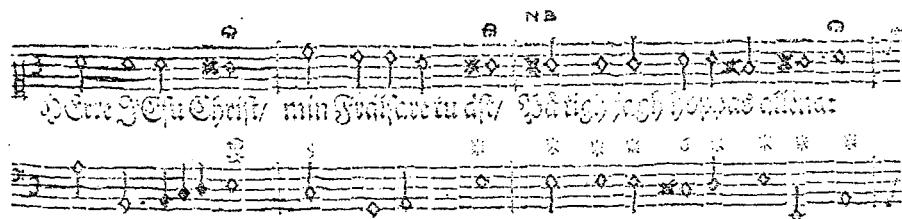
Men avvikelser från denna regel förekommer. Vid omedelbara tonupprepningar kan en accidental gälla även för flera noter. I basstämman till nr 250 (den första frasen) upprepas b inte framför varje av flera efter varandra följande toner av samma höjd:

5. Att melodin för övrigt har en enformig gång torde bero på att den i själva verket inte är en melodistämman utan ursprungligen altstämman i en från början trestämmig sättnings. Av okunnighet eller annan orsak har stämman använts som melodi till den tyska psalm, av vilken nr 142 är en översättning. Nodermann, P., Studier i svensk hymnologi (Ak.avh.), Del II, s. 96 nr 195.
6. Norlind, TK III, s. 266.

Enligt tidens regler upprepas förtecken inte i notskriften, då samma toner repeteras flera gånger efter varandra.

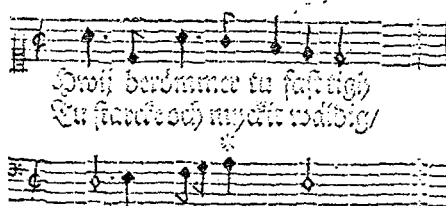
Den mycket "korstyngda" melodin till nr 142 visar att en accidental i vissa fall har giltighet t.o.m. utanför en fras. Sluttonen i den nästsista frasen är giss. I början av slutfrasen återfinns inte något kors framför g:et trots att tonen bör vara giss:

Den utelämnade accidentalerna i början av den sista frasen är knappast att betrakta som ett tryckfel, då den inte har införts i de senare upplagorna 1701 och 1739. Vi måste sålunda dra den slutsatsen, att en accidental kunde gälla även utöver ett censurestreck in i början av påföljande fras om tonupprepning förelåg. I ovannämnda fall visar dock även den besiffrade basen att giss bör spelas. 7)

5. Otydligheter och tryckfel

Koralpsalmboken har i allmänhet ett rent och klart tryck. Vid läsning av notskriften kan vissa svårigheter likväl uppkomma. Detta gäller t.ex. i melodier, där melodistämmans och den besiffrade basstämmans motsvarande noter inte är placerade rakt under varandra på linjesystemen. I nr 61 ser notbilden ut på följande sätt:

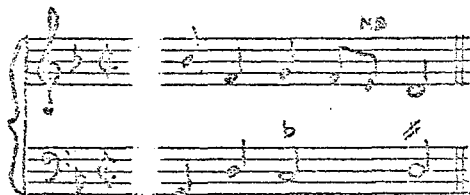
Basens fjärde slag kommer i notskriften före senare hälften av melodins andra slag och melodins tredje slag ovanför basens femte. Disproportioner av denna art är mycket vanliga i koral-

7. Jfr dock övergången mellan andra och tredje frasen i samma melodi, där accidentalerna har utsatts trots tonupprepning.

psalmboken och uppträder i så gott som varje notexempel.

När det gäller frågan om hög eller låg ton skall användas, ger koralpsalmboken inte alltid ett entydigt svar. Norlind meddelar att detta särskilt berör tritonus i d-moll- eller F-dur melodier.¹⁾ Men även i andra sammanhang lämnar skriv-

formen läsaren i ovisshet. Enligt notskriften i nr 39 skulle det nästsista ackordet innehålla tonerna c - ess - g - e, vilket knappast torde ha avsetts. Skall då melodin spelas med ess eller basen med e? Vi har här att

göra med en grundläggande regel inom generalbasspelet, enligt vilken melodistämman helt enkelt fogar sig efter basens besiffring. Melodin bör sålunda sluta i en typiskt frygisk kadens, trots att b-tecken saknas framför den nästsista tonen.

Vidare leder förhållandet mellan notskrift och text till öppna frågor. I flera av koralpsalmbokens melodier motsvarar antalet stavelser i texten inte antalet noter i melodin. Det finns noter som inte har en egen stavelse. I andra fall påträffas stavelser som saknar egna noter. Som exempel avbildas nedan de två första fraserna ur nr 165.

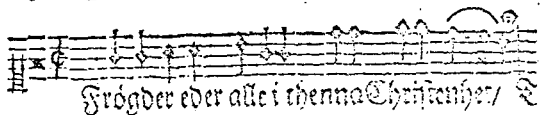

I den första frasen finns på den första textraden 12 stavelser för motsvarande 11 noter.²⁾ En av noterna borde sålunda betjäna två stavelser. Notskriften lämnar emellertid inget besked om vilken not som bör delas. I den andra frasen är tonerna åter för många i förhållande till stavelserna: 10 toner mot 8 stavelser. Två av tonerna borde förenas med två andra för att problemet skulle elimineras. Det är emellertid omöjligt att av notbilden med säkerhet avgöra vilka toner som bör förbindas med varandra.³⁾

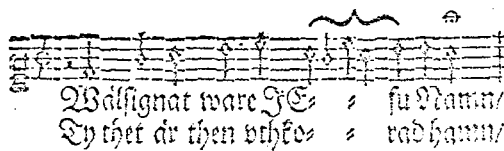
1. Norlind, TK III, s. 266. Norlind talar om " 'tritonus' b" vid dessa melodier. Troligen avses tonen h. Annars vore det inte fråga om överstigande kvart.
2. Den andra textraden i första frasen har däremot endast 10 stavelser för de 11 noterna.
3. Flera exempel på svårigheter av detta slag kunde anföras. Se t.ex. nr 88, 142, 192, 285, 340, 390, 411.

När antalet noter är flera än antalet stavelser har i somliga fraser bågar utsatts för att visa vilka noter som bör sjungas under samma stavelse.

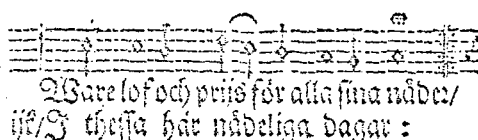

Nr 134

Nr 140

Men detta förfarande löser inte alla gånger problemet. I nr 192 förenas två noter med en båge utvisande att de båda bör sjungas på samma stavelse.

Men även utan bindebåge är antalet noter för få. Nu måste ytterligare en not betjäna två stavelser.⁴⁾

Det faktum att noternas antal i många fall inte svarar mot stavelsernas antal visar att Vallerius i koralpsalmboken inte har tagit tillräcklig hänsyn till texten i förhållande till musiken. Han var i detta hänseende ett barn av sin tid. Som vi i ett senare kapitel skall se, vacklade man på 1600-talet alltjämt mellan stavelseräkning och tyngdpunktsräkning i poesi. Detta förklarar delvis den formella svagheten i koralpsalmbokens textbehandling.⁵⁾

Vi skall ännu beröra frågan om hur man kunde tänkas lösa problemet med en överbliven stavelse i en fras. Morin anser det mest sannolikt att man inte alltid har uttalat hela ord såsom de är skrivna, utan att en stavelse vid behov har utslutits i form av synkope eller apokope (avkortning i mitten och i slutet av ord).⁶⁾ Så sjöng man t.ex. "christliga" för "christeliga" och "dagliga" för "dageliga" samt "kärlich" för

4. Det är att märka att handskrifterna i detta hänseende lämnar större säkerhet. Där står tonupprepning angiven med punkter under noten. Se t.ex. Leimontinus' koralbok pag. 9 v. Jfr Norlind, TK III, s. 261.
5. Det faktum att man i olika verser finner olika antal stavelser, kan även ha sin grund i svårigheter att förse en psalm på ett främmande språk med en lämplig svensk översättning.
6. Morin, STM 1944, s. 122.

"käriligen" och "bedräg" för "bedrägeri". Detta var troligen den vanligaste lösningen.⁷⁾

Morin antyder även ett annat tänkbart förfarande, nämligen användning av reperkussionston. Själv finner Morin likväl denna förklaring "rätt så tvivelaktig, då säkert oöverstigliga svårigheter för menigheten att finna den rätta tonen härför skulle förorsaka stora slitningar i kyrkosången".⁸⁾ Men är detta påstående ett argument mot reperkussionstonen? Man bör observera att församlingen vid denna tid sjöng sina sånger utan att ha en koralpsalmbok - knappast ens en psalmbok - till hands. Man sjöng sina sånger såsom man hade lärt dem av kantorn eller prästen såsom försångare. Härvid kunde även en reperkussions-ton smyga sig in utan att menigheten hade en aning om vilka tecken som fanns i notskriften. Vi får i detta hänseende räkna med möjligheten av en reperkussionston, även om direkta belägg härför inte finns.

Ett av klagomålen mot koralpsalmboken under 1700-talet gällde de många tryckfelen och ofullständigheterna i notskriften.⁹⁾ Flera av dessa brister har redan omtalats. På den lista över tryckfel som finns i slutet av koralpsalmboken upptas inga musikaliska fel, förutom 7 melodihänvisningar som korrigeras. I Uppsala Universitets Bibliotek finns emellertid ett bevarat exemplar av melodipsalmboken med egenhändiga anteckningar av Vallerius. Här har Vallerius infört korrigeringar av nottrycket till ett stort antal psalmer. Rättelserna gäller oftast besiffring, förtecken och noternas läge. Men också noternas valörer har korrigerats, så att t.ex. en halvnot har ersatts med en fjärdedelsnot. Dessutom har saknade taktbeteckningar tillagts, paustecken strukits och cesurstreck ifyllts. I inte mindre än 114 melodier har dylika förändringar gjorts och antalet korrigeringar rör sig omkring 270.¹⁰⁾ Det torde likväl inte vara rik-

7. Fransén, Koralbok, s. 349. Kristoffersson, S., Psalmboksförslagen av år 1765-67 och 1793, s. 35 ff.

8. Morin, STM 1944, s. 122.

9. Bäck, A., Huru hafva våra förfäder sjungit sina psalmer?, s. 7.

10. Den förteckning av Norlind, vilken förvaras i Musikhistoriska muséet i Stockholm, är mycket ofullständig. Jfr Norlind, T., Svenska psalmböcker 1500-1700. Tryck. (ms).

tigt att tillvita korrekturläsarna för samtliga fel. Säkerligen har Vallerius gjort förbättringar av brister som först efter koralpsalmbokens tryckning hade blivit uppenbara. Då korrigeringarna är av stor betydelse för att man skall kunna förstå koralpsalmbokens riktiga notbild och därmed Vallerius' ursprungliga avsikter i olika musikaliska detaljer, skall en förteckning över de fel, som i 1697 års koralpsalmbok har korrigerats av Vallerius, ges i en exkurs.

Exkurs: Harald Vallerius' rättelser till koralpsalmboken 1697 (HVR)

I Uppsala Universitets Bibliotek förvaras ett exemplar av koralpsalmboken 1697, vilket har tillhört Harald Vallerius. Psalmboken har signum handskrift T 165. I sitt eget exemplar har Vallerius korrigerat fel som ingår i notpsalmboken. Litterärt har denna koralpsalmbok inte kunnat spåras till Vallerius själv, men enligt muntliga uppgifter av fil. lic. Bengt Kyhlberg, Stockholm, finns den upptagen i en bouppteckning hos sonen Johan Vallerius.

Handskriften T 165 är defekt. Den börjar med sidan 25 och psalmen nr 10 "O Fader vår..." I slutet saknas 9 sidor av registret till förslag på "Psalmer och Andelige Lofsånger Som på Söndags/Högtijds/Helge- och Store Bönehedagar etc. i Gudz huus och hemma för huusandacht siungas kunna..." Innanför pärmen har senare ett ark tillfogats med följande påskrift: "Denna psalmbok, med egenhändiga anteckningar af Harald Vallerius, skänktes af dr J. Helander till Ups. Uni. Bibl. 10/6 1899. Sjelfva trycket tillhör 1697 års psalmbok".

Vallerius' exemplar av koralpsalmboken lämnar många uppgifter om psalmernas författare och översättare. Där har även antecknats vilka psalmer som tillfogades efter revisionen 1695. I nedanstående förteckning upptas likväl bara sådana rättelser och anteckningar som är av rent musikalisk betydelse. Därvid bortlämnas dock de korta cesurstreck eller apostrofer, som Vallerius har tillfogat vid flera koraler för att visa att melodins fraser bör börja med upptakt. (Dessa cesurstreck har beaktats i upplagan 1739 men inte i de övriga upplagorna). Det

har även ansetts vara onödigt att här notera andra tekniska felaktigheter som är utan praktisk betydelse, t.ex. den regelbundna placeringen av de tecken (↵) som visar den följande notens läge, när en fras fortsätter på nästa rad.

Den bifogade tabellen fordrar en närmare förklaring. Efter den lodräta kolumnen längst till vänster, vilken anger melodins nummer i koralpsalmboken, finns i några fall en asterisk (x). Denna anger att ifrågavarande korrigeringsfinns med på listan över "Tryckefeel som nödvändigt behöfwa rättas" i slutet av koralpsalmboken. När det gäller att notera stället där rättelsen förekommer, har det ansetts lämpligast att först ange frasens nummer och därefter vilken not i ordningen som kommer i fråga. (M) efter frasens nummer betyder att korrigeringen är att söka i melodistämman och (B) att den finns i basstämman. Vid uppgift om notens nummer har för säkerhets skull inom parentes antecknats notens namn och läge.

Det är i detta sammanhang av betydelse att kunna konstatera i vilken mån Vallerius' anteckningar och rättelser har beaktats i senare upplagor av 1697 års koralpsalmbok. Därför har detta noterats i kolumnerna längst till höger. "HVR" under årtalet för en senare utgåva av koralpsalmboken anger att ifrågavarande notering har rättats i enlighet med Harald Vallerius' exemplar. "1697" visar att utgåvan har samma notering som koralpsalmboken 1697. När en senare upplaga avviker både från koralpsalmboken 1697 och från Harald Vallerius' rättelser har detta särskilt antecknats i kolumnen. I några fall har det ansetts nödvändigt att i nothänvisningar närmare förklara avvikelserna.

Kpsb Nr	Korrigeringar och anteckningar	Senare upplagor av Kpsb		
		1701	1739	1774
14	Fras 3(B) sista noten (e) bör vara c	HVR	HVR	1697
15	Fras 1(B) not 7 (H) bör vara c	HVR	HVR	1697
	Fras 5(M) not 8 (giss ¹) bör vara g ¹	HVR	HVR	1697
16	Fras 1(M) noterna 4-5 (a ¹ h ¹) sammanbundna med både	HVR	HVR	1697
	Fras 2(B) 65 ovanför not 7 (f) bör vara 5	HVR	HVR	1697
	Fras 3 (B) sista noten (e) punkterad	HVR	HVR	1697

Kpsb Nr	Korrigeringar och anteckningar	Senare upplagor av Kpsb		
		1701	1739	1774
18	^x Hänvisn. till mel. nr 124 bör vara 116	HVR	HVR	HVR
20	Fras 3(M) not 10 (f ¹) bör vara f ¹ ₁	HVR	HVR	1697
	Fras 4(M) not 3 och 6 (f ¹) bör vara f ¹ ₁	HVR	HVR	1697
	Fras 5(M) not 5 (f ¹) bör vara f ¹ ₁	HVR	HVR	1697
	Fras 4(B) not 2 (c) bör vara c ₁	HVR	HVR	1697
	Fras 4(B) not 5 (c) bör vara c ₁	HVR	HVR	1697
	Fras 5(B) sista noten (A) bör vara G	HVR	HVR	1697
	21	^x Hänvisn. till mel. nr 226 bör vara 219	HVR	HVR
22	Fras 3(M) not 5 (d ¹) bör vara f ¹	HVR	HVR	1697
24	Fras 3(B) 65 ovanför not 6 (d) bör vara $\frac{6}{5}$	HVR	HVR	1697
25	^x Hänvisn. till mel. nr 323 bör vara 321	HVR	HVR	HVR
28	^x Hänvisn. till mel. nr 79 bör vara 80	HVR	HVR	HVR
30	^x Hänvisn. till mel. nr 341 bör vara 342	HVR	HVR	HVR
31	Fras 1(M) sista noten (a ¹) punkterad	1697	HVR	1697
	Fras 2(M) första noten (♯) bör vara ♯	1697	HVR	1697
	Fras 2(M) sista noten (g ¹) punkterad	1697	HVR	1697
	Fras 3(M) sista noten (a ¹) punkterad	HVR	HVR	1697
	Fras 4(M) första noten (♯) bör vara ♯	HVR	HVR	1697
	Fras 5(M) första noten (♯) bör vara ♯	HVR	HVR	1697
	Fras 4(B) not 7 (d) bör vara c	HVR	HVR	1697
	Fras 4(B) sista noten (G) punkterad	1697	1697	1697
	38	Fras 7(B) 76 ovanför not 4 (A) struket	1697	HVR
39	Fras 3(B) not 3 (♯) bör vara ♯	HVR	HVR	HVR

Kpsb Nr	Korrigeringar och anteckningar	Senare 1701	upplagor 1739	av Kpsb 1774
45	Fras 3(B) 67 ovanför not 4 (ess) bör vara 76	HVR	HVR	1697
46	Fras 2(B) 6 ovanför sista noten (A) bör vara b	HVR	HVR	1697
	Fras 4(B) 6 ovanför sista noten (d) bör vara b	HVR	HVR	1697
47	^x Hänvisn. till mel. nr 25 bör vara 252	(88)	HVR	HVR
48	Fras 1(B) 74 ovanför not 7 (g) bör vara 7	HVR	HVR	1697
	Fras 1(B) † ovanför not 8 (a) bör vara 4 †	HVR	HVR	1697
53	Mel.systemet andra raden bör ha förtecken † (f)	1697	(HVR)	1697
56	Fras 1(M) not 2 (♭) bör vara ♮	HVR	HVR	1697
59	Fras 7(B) 65 ovanför not 6 (F) bör vara 6 5	HVR	1697	1697
71	Fras 3(B) 6 ovanför not 5 (f) bör vara ovanför not 6 (d) † struket	1697	HVR	1697
	Fras 3(B) † ovanför not 6 (d) bör vara ovanför not 7 (e)	1697	HVR	1697
75	Fras 3(B) 76 † ovanför not 4 (A) bör vara 76 †	1697	HVR	1697
	Fras 5(B) 6 ovanför not 2 (c) bör vara ovanför not 3 (H)	HVR	HVR	1697
	Fras 6(B) not 1 (♭) bör vara ♮	HVR	HVR	HVR
77	Fras 4(B) 6 † ovanför not 3 (e) bör vara † 6	1697	HVR	1697
80	Fras 3(M) not 7 (♭) bör vara ♮	HVR	HVR	HVR
	Fras 5(M) not 7 (♭) bör vara ♮	1697	1697	HVR
85	"n. 288 in duplo" Fras 1(B) 76 † ovanför not 8 (A) bör vara 76 †	1697	1697	1697
86	Fras 6(M) not 7 (g ¹) bör vara giss ¹	HVR	HVR	1697
87	Fras 5(M) not 8 (g ¹) bör vara giss ¹	HVR	HVR	1697
91	Fras 4(B) 76 ovanför not 5 (ciss) bör vara 76 †	1697	1697	1697
	Fras 6(B) not 5 (♭) bör vara ♮	1697	HVR	1697

Kpsb Nr	Korrigeringar och anteckningar	Senare upplagor av Kpsb		
		1701	1739	1774
100	Fras 5(B) # tillagt ovanför not 5 (a)	1697	1697	1697
	Fras 6(B) 6 tillagt ovanför not 1 (H)	1697	1697	1697
102	Fras 2(B) 56 ovanför not 7 (H) bör vara $\frac{5}{6}$	$\frac{5}{6}$	$\frac{5}{6}$	1697
103	Fras 3(B) 6 tillagt ovanför not 8 (d)	1697	1697	1697
	Fras 5(B) mellan not 4 (G) och not 5 (E) bör finnas en not F (↓)	HVR	HVR	1697
	Fras 6(B) not 7 (↓) bör vara ↓	HVR	HVR	1697
108	Fras 2(M) noterna 6-7 (a^1-g^1) sammanbundna med båge	1697	HVR	1697
109	Fras 4(B) 56† ovanför not 7 (e) bör vara ovanför not 8 (d)	HVR(-†)	HVR	1697
	Fras 4(B) ~ ovanför not 8 (d) bör vara ovanför not 9 (c)	HVR	HVR	HVR
113	Första raden noterna 3-4 (f^1-b^1) och 4-5 (b^1-b^1) sammanbundna med båge	1697	1697	1697
	Andra raden not 1 (a^1) bör vara (g^1)	1697	HVR	1697
	Elfte raden noterna 20-21 (b^1-e^2) sammanbundna med båge	1697	1697	1697
	Tolfte raden bör ha en not $b^1(\diamond)$ inskjuten före sista noten	HVR	HVR	1697
115	Andra raden not 19 (g^1) struken	1697	1697	1697
119	Fras 2(B) not 3 (H) bör vara d	HVR	HVR	1697
	Fras 5(M) noterna 3-4 (a^1-a^1) och 5-6 (h^1-h^1) sammanbundna med båge	HVR(↓)	1697	1697
	Fras 5(M) sista noten (↓) bör vara $\diamond$	HVR	HVR	1697
123	Fras 2(M) not 5 ($fiss^1$) bör vara f^1	1697	HVR	1697
125	Fras 2(B) 6 ovanför not 1 (c) bör vara ovanför not 2 (H)	HVR	HVR	1697
	Fras 2(B) sista noten (A) bör vara G	HVR	HVR	HVR
	Fras 4(M) noterna 6-7 (c^2-h^1) sammanbundna med båge	1697	1697	1697

Kpsb Nr	Korrigeringar och anteckningar	Senare 1701	upplagor 1739	av Kpsb 1774
126	Tredje raden $\curvearrowright$ över sista noten (a^1) och cesurstreck i slutet	1697	HVR	1697
	Åttonde raden fras 3 not 8 (b^1) bör vara h^1	1697	1697	1697
	Tionde raden nästsista noten (b^1) bör vara h^1	1697	1697	1697
	Tionde raden bör ha cesurstreck före "Lifsens" (c^2)	HVR	HVR	HVR
"Wersen"	Fras 4 not 3 (b^1) struken	1697	HVR	1697
127	Fras 3 (B) $\overset{b}{6}$ ovanför not 8 (d) bör vara b^6	HVR	HVR	1697
	Fras 6(M) noterna 6-7 (b^1 - a^1) sammanbundna med båge	1697	1697	1697
	Sista frasen noterna 5-6 (d^1 - f^1) sammanbundna med båge	1697	1697	1697
128	Fras 11(M) not 5 (g^1) bör vara a^1	HVR	HVR	1697
129	Fras 6(M) not 2 ($\diamond$) bör vara $\diamond$	1697	HVR	1697
131	Fras 1(M) not 1 (g^1) bör vara f^1	HVR	HVR	1697
	Fras 2(B) not 5 (d) bör vara e	HVR	HVR	1697
	Sista frasen (B) not 2 (G) bör vara A	HVR	HVR	1697
134	Fras 2(B) not 6 (e) bör vara d	HVR	HVR	1697
	Fras 3(M) not 6 (f^1) bör vara e^1	HVR	HVR	1697
136	Fras 5(B) före not 1 (f) bör finnas en not c ($\diamond$)	HVR	HVR	1697
	Fras 5(B) sista noten ($\diamond$ -) bör vara $\diamond$	HVR	HVR	1697
141	Fras 5(B) not 7 ($\downarrow$) bör vara $\downarrow$	1697	1697	1697
	Fras 6(B) 6 ovanför not 1 (d) struken	1697	HVR	1697
	Fras 6(B) noterna 1 och 2 ($\downarrow$ $\downarrow$) bör vara $\downarrow$	1697	HVR	1697
143	Fras 1(B) 9 ovanför not 5 (H) bör vara 6	HVR	HVR	1697
	Fras 1(B) $\ddagger$ under linjesystemet struket	1697	HVR	1697
145	Sista raden (B) bör ha förtecken b	(HVR)	(HVR)	1697
147	Sista frasen (M) noterna 4-5 (c^2 - d^2) sammanbundna med båge	1697	HVR	1697

Kpsb Nr	Korrigeringar och anteckningar	Senare upplagor av Kpsb		
		1701	1739	1774
149	Fras 2(M) noterna 5-6 (g^1-a^1) sammanbundna med båge	1697	HVR	1697
	Fras 5(B) ^b 5 ovanför not 13 (A) bör vara b5	HVR	HVR	1697
	Fras 4(M) bör ha cesurstreck efter not 8(b^1) "stund"	1697	HVR	1697
	Fras 5(B) nästsista noten (F) bör vara D	1697	HVR	1697
150	Fras 1(B) ^b 6 ovanför not 4 (d) bör vara b6	HVR	HVR	1697
	Fras 3(M) noterna 4-5 (a^1-b^1) sammanbundna med båge	1697	HVR	1697
	Fras 6(M) noterna 9-10-11 ($c^2-a^1-g^1$) sammanbundna med båge	1697	HVR	1697
152	Sista raden (M) notklaven (F-) bör vara sopranklav	(HVR)	1)	1697
154	Fras 3(B) 6 [#] ovanför not 9 (d) bör vara 4 [#]	HVR	1697	1697
155	Fras 1(B) 4 ovanför not 7 (f) struken	1697	HVR	1697
156	"Prof. Thomas Ihre Melodien"			
160	"indr(?) num: 229"			
	Fras 2(B) [#] 6 ovanför not 6 (ess) bör vara 6	HVR	HVR	1697
	Fras 3(B) not 5 ($\diamond$) bör vara $\diamond$	1697	HVR	1697
161	Sista raden (M) notklaven (F-) bör vara sopranklav	(HVR)	(HVR)	HVR
162	"indr(?) num: 230"			
	Fras 1(M och B) not 1 ($\diamond$) bör vara $\diamond$	1697	HVR	1697
	Fras 2(B) not 1 ($\diamond$) bör vara $\diamond$	1697	1697	1697
	Fras 2(B) not 8 ($\diamond$) bör vara $\diamond$	1697	HVR	1697
	Fras 2(M) not 1 ($\diamond$) bör vara $\diamond$	1697	1697	1697
	Fras 2(M) not 8 ($\diamond$) bör vara $\diamond$	1697	HVR	1697
	Fras 3(M) pausen i början struken	1697	HVR	1697
	Fras 3(M) not 1 ($\diamond$) bör vara $\diamond$	1697	HVR	1697
	Fras 3(M) not 8 ($\diamond$) bör vara $\diamond$	1697	HVR	1697
	Fras 3 (B) pausen i början struken	1697	HVR	1697
	Fras 3(B) not 2 (g) bör vara f e		HVR	1697

1. Upplagan 1739 saknar här både förtecken och notklav.

Kpsb Nr	Korrigeringar och anteckningar	Senare upplagor av Kpsb		
		1701	1739	1774
162	Fras 4(M) not 1 ($\downarrow$) bör vara $\downarrow$	1697	HVR	1697
	Fras 4(M) not 6 (a^1) struken	1697	HVR	1697
	Fras 4(M) not 7 ($\downarrow$) bör vara $\downarrow$	1697	HVR	1697
	Fras 4(M) mellan not 7 (g^1) och not 8 (f^1) bör finnas en not f^1 ($\downarrow$)	1697	HVR	1697
	Fras 4(M) sista noten ($\downarrow$) bör vara $\downarrow$	1697	HVR	1697
	Fras 4(B) not 1 ($\downarrow$) bör vara $\downarrow$	1697	HVR	1697
	Fras 4(B) not 6 (A) struken	1697	HVR	1697
	Fras 4(B) sista noten ($\downarrow$) bör vara $\downarrow$	1697	HVR	1697
163	Fras ₂ 4(M) not 3 (c^2) bör vara ciss ₂	1697	HVR	1697
	Fras 4(B) ovanför not 4 (A) bör finnas $\sharp$	1697	1697	1697
164	Fras 1 not 2 (f^1) bör vara fiss ¹	1697	HVR	1697
	Fras 7 not 14 (f^1) bör vara fiss ¹	1697	HVR	1697
	Fras 10 not 5 (c^2) bör vara ciss ²	1697	HVR	1697
	Fras 10 bör sättas över not 6 (d^2)	1697	HVR	1697
	Fras 10 bör ha cesurstreck efter not 6 (d^2) "troo"	1697	HVR	1697
171 ²⁾	Fras ₁ 2(M) not 1 (f^1) bör vara fiss ¹	1697	HVR	1697
	Fras 1(B) $\sharp$ bör finnas ovanför not 3 (d)	1697	1697	1697
	Fras 1(B) 6 bör finnas ovanför not 5 (ciss)	1697	1697	1697
	Fras 1(B) 5 bör finnas ovanför not 6 (ciss)	1697	1697	1697
	Fras 2(B) 6 bör finnas ovanför not 2 (B)	1697	1697	1697
	Fras 2(B) 6 bör finnas ovanför not 3 (Fiss)	1697	1697	1697
	Fras 2(B) $\sharp$ bör finnas ovanför not 5 (d)	1697	1697	1697
	Fras 3(B) 6 bör finnas ovanför not 1 (e)	1697	1697	1697
	Fras 3(B) 6 bör finnas ovanför not 2 (fiss)	1697	1697	1697

2. Melodistämman är i Kpsb satt i tenorklav. 1701 och 1774 har ändrat tenorklaven till sopranklav men bibehållit noterna i samma läge som 1697. 1739 har tenorklav såsom 1697.

Kpsb Nr	Korrigeringar och anteckningar	Senare upplagor av Kpsb		
		1701	1739	1774
171	Fras 3(B) 6 bör finnas ovanför not 4 (c)	1697	1697	1697
	Fras 4(B) 6 bör finnas ovanför not 5 (ess)	1697	1697	1697
	Fras 5(B) 6 bör finnas ovanför not 2 (h)	1697	1697	1697
	Fras 5(B) 6 bör finnas ovanför not 3 (fiss)	1697	1697	1697
	Fras 5(B) 6 bör finnas ovanför not 5 (d)	1697	1697	1697
175	Hänvisn. till mel. nr 316 bör vara 321	1697	HVR	1697
178	3) Tenorklaven för melodistämman bör vara sopranklav	1697	HVR	1697
	Fras 2(M) # före not 5 (e ¹) struket	1697	HVR	1697
	Fras 2(M) # före not 7 (e ¹) struket	1697	HVR	1697
	Fras 3(M) # före not 6 struket	1697	HVR	1697
	Fras 4(M) # före not 6 (d ¹) struket	1697	HVR	1697
	Fras 4(M) # före not 8 (e ¹) struket	1697	HVR	1697
179	4) f ¹ bör vara fiss ¹ i fras 2 not 5, 4 not 7, 6 not 5, 7 not 10, 8 not 10, 9 not 14, 10 not 15, 11 not 3, 12 not 7, 13 not 3, 14 not 6, 15 not 13, 16 not 13, 18 not 13, 20 not 13, 23 not 6, 25 not 14, 34 not 7, 37 not 7, 40 not 5, 43 not 5	1697	HVR	1697
	c ² bör vara ciss ² i fras 26 not 13, 27 not 13, 29 not 8, 31 not 8	1697	HVR	1697
	Fras 25 not 4 (c ²) struken	1697	HVR	1697
185	Fras 1(M) not 6 (♭) bör vara ♮	HVR	HVR	1697
187	Fras 2(M) # ovanför not 4 (b ¹) struket	1697	HVR	1697
190	Fras 3(B) $\frac{6}{6}$ ovanför not 3 (d) bör vara b ₆	HVR	HVR	1697
	Fras 3(B) not 7 (A) bör vara G	HVR	HVR	1697
199	Fras 4(B) 6# ovanför not 3 (A) bör vara #6	1697	HVR	1697

3. Harald Vallerius har strukit över hela koralen trots rättelser.

4. Den felaktiga placeringen av förtecken i upplagan 1739 torde härröra från en slavisk bundenhet till Harald Vallerius' "rättelser".

Kpsb Nr	Korrigeringar och anteckningar	Senare upplagor av Kpsb		
		1701	1739	1774
204	Fras 6(B) not 1 ($\downarrow$) bör vara $\downarrow$	HVR	HVR	1697
205	Sista frasen (M) $\emptyset$ införd efter not 6 (c ²)	HVR	HVR	1697
	Sista frasen (B) $\emptyset$ införd efter not 4 (c)	HVR	HVR	1697
209	Sista frasen (B) 5 ovanför not 3 (A) struken	1697	1697	1697
210	Sista frasen(B) 67 ovanför not 7 (c) bör vara b7	HVR	HVR	1697
215	Fras 5(B) not 8 (gess, efter $\emptyset$) bör vara g	1697	HVR	1697
216	Fras 4(M) not 7 (b ¹) bör vara h ¹	1697	HVR	1697
	Fras 4(B) not 5 (f) bör vara G	1697	HVR	1697
	Fras 4(B) not 6 (F) bör vara c	1697	HVR	1697
229	"mel N 160"			
232	Andra raden förtecken b (övre) bör flyttas en ters uppåt	(HVR)	(HVR)	1697
	Fras 2(M) sista noten ($\downarrow$) bör vara $\downarrow$	1697	HVR	1697
	Fras 2(B) sista noten ($\downarrow$) bör vara $\downarrow$	1697	HVR	1697
	Fras 2(M) pausen i slutet struken	1697	HVR	1697
	Fras 2(B) pausen i slutet struken	1697	HVR	1697
	Fras 3(M) sista noten($\downarrow$) bör vara $\downarrow$	1697	HVR	1697
	Fras 3(B) sista noten ($\downarrow$) bör vara $\downarrow$	1697	HVR	1697
235	Fras 2(M) sista noten ($\downarrow$) bör vara $\downarrow$	1697	HVR	1697
	Fras 2(B) sista noten ($\downarrow$) bör vara $\downarrow$	1697	HVR	1697
	Fras 2(M) pausen i slutet struken	1697	HVR	1697
	Fras 2(B) pausen i slutet struken	1697	HVR	1697
245	Fras 1(B) 6 bör finnas ovanför not 5(A)	1697	HVR	1697
	Sista frasen(B) b5 ovanför not 1 (B) struket	1697	HVR	1697
	Sista frasen(B) b5 bör finnas ovanför not 2 (A)	1697	HVR	1697
248	Förtecken b utsatt i början av femte raden	(HVR)	(HVR)	1697

Kpsb Nr	Korrigeringar och anteckningar	Senare upplagor av Kpsb		
		1701	1739	1774
251	Fras 3(M) ∅ bör finnas i början	HVR	HVR	1697
	Fras 3(B) ∅ bör finnas i början	HVR	HVR	1697
	Tredje raden ∅ struket i början	(HVR)	(HVR)	1697
	Fjärde raden ∅ struket i början	(HVR)	(HVR)	1697
	Fras 4(M)3 bör finnas i början	HVR	HVR	1697
	Fras 4(B)3 bör finnas i början	HVR	HVR	1697
	Fras 5(M)3 bör finnas i början	HVR	HVR	1697
	Fras 5(B)3 bör finnas i början	HVR	HVR	1697
	Femte radens början (M) förtec- ken b på andra linjen flyttat till fjärde	(HVR)	(HVR)	HVR
	Femte radens början (B) förtec- ken b på fjärde linjen flyttad till andra	(HVR)	(HVR)	HVR
	Sista frasen(B) sista noten (H) bör vara G	HVR	HVR	1697
252	Sista frasen(B) 7 ovanför not 3 (e) struken	HVR	HVR	HVR
	Sista frasen(B) 7 bör finnas ovanför not 4 (c)	HVR	HVR	HVR
257	Fras 3(B) $\sharp$ ovanför not 7 (G) bör flyttas ovanför not 8 (d)	HVR	HVR	1697
263	Fras 8(B) not 2 (G) struken	HVR	HVR	1697
266	Fras 5(B) b ovanför not 2 (B) bör vara 6	HVR	HVR	1697
268	Sista radens början soprankla- ven bör vara F-klav	(HVR)	(HVR)	HVR
	Sista frasen(B) sista noten (c) bör vara A	HVR	HVR	1697
269	Sista frasen(M) not 7 (g^1) stru- ken	1697	HVR	1697
270	Fras 5(M) not 4 ($\downarrow$) bör vara $\downarrow$	1697	5)	1697
273	Sista frasen $\sharp$ bör finnas ovanför not 4 (g)	1697	HVR	1697
279	Fras 3(M) paus (r) bör finnas efter sista noten	1697	HVR	1697
	Fras 3(B) paus (r) bör finnas efter sista noten	1697	HVR	1697
282	Fras 3(B) not 4 (B) bör vara H	HVR	HVR	1697
285	Fras 4(M) not 6 (g^2) bör vara gess ²	1697	HVR	1697

5. 1739 har inte utsatt melodin till nr 270 utan hänvisar till nr 245.

Kpsb Nr	Korrigeringar och anteckningar	Senare upplagor av Kpsb	1701	1739	1774
288	"n. 85 in duplo"				
290	Fras 5(B) en not c (♯) till-satt före not 2 (f)	1697	HVR	1697	
295	Fras 1(M) not 4 (f ¹) bör vara f ¹	1697	HVR	1697	
	Fras 1(B) ovanför not 4 (d) bör finnas ♯	1697	HVR	1697	
303	Fras 3(M) punkten efter sista noten (a ¹) flyttad en ters uppåt	HVR	f ¹	1697	
305	Förtecken ♯ tillagt i början av raderna 1, 3 och 5	1697	(HVR)	1697	
	Fras 3(M) not 6 (♯) bör vara ♯	1697	HVR	1697	
	Fras 3(B) not 6 (♯) bör vara ♯	1697	HVR	1697	
	Fras 3(M) not 7 (♯) bör vara ♯	1697	HVR	1697	
	Fras 3(B) not 7 (♯) bör vara ♯	1697	HVR	1697	
311	Fras 1(B) not 1 (♯) bör vara ♯	1697	HVR	1697	
	Fras 1(B) not 3 (♯) bör vara ♯	1697	HVR	1697	
319	Fras 2(B) not 4 (♯) bör vara (a A) ♯	1697	6)	1697	
	Fras 4(B) not 4 (f) bör vara e	1697	HVR	1697	
321	"Prof: Mag: Bellman Melodien"				
	Fras 2(B) 7 bör finnas ovanför not 5 (d)	1697	HVR	1697	
	Fras 4(B) not 1 (d) bör vara A	HVR	HVR	1697	
	Fras 4(B) 7 bör finnas ovanför not 6 (G)	1697	HVR	1697	
328	Fras 4(M) not 6 (♯) bör vara ♯	HVR	HVR	1697	
	Fras 5(B) 5 ovanför not 9 (H) bör vara 6	1697	1697	1697	
340	Fras 5(M) not 1 (d ¹) bör vara e ¹	HVR	HVR	1697	
343	Fras 4(M) not 1 (d ¹) bör vara c ¹	HVR	HVR	1697	
364	Fras 4(M) not 8 (f ¹) bör vara f ¹	HVR	HVR	1697	
	Fras 4(M) not 9 (diss ¹) bör vara d ¹	HVR	HVR	1697	
366	Fras 2(B) not 5 (c) bör vara ciss	1697	HVR	1697	
	Tredje radens början b på fjärde linjen struket. ♯ infört på andra mellanrum	(HVR)	(HVR)	1697	
	Fjärde radens början bb strukna. ♯ infört på fjärde linjen	(HVR)	(HVR)	1697	

6. Den senare noten A (♯) saknas.

Kpsb Nr	Korrigeringar och anteckningar	Senare upplagor av Kpsb		
		1701	1739	1774
367	Fras 3(B) b bör finnas ovanför not 1(d)	HVR	HVR	1697
375	Femte radens början förtecken b bör flyttas från andra till fjärde linjen	(HVR)	(HVR)	HVR
379	"Melodien som N. 14"			
380	Fras 7(M) not 4 (g ¹) bör vara a ¹	1697	HVR	1697
	Fras 7(B) 6 bör finnas ovanför not 4 (c)	1697	HVR	1697
390	Fras 4(B) # ovanför not 7 (d) struket	HVR	HVR	1697
393	Fras 3(B) not 4 ($\frac{!}{\downarrow}$) bör vara $\frac{!}{\downarrow}$	HVR	HVR	1697
	Fras 3(B) en not A ($\frac{!}{\downarrow}$) tillagd efter not 3 (c)	HVR	HVR	1697
	Fras 3(B) 56 ovanför not 4 (d) bör vara 6	HVR	HVR	1697
402	Fras 3 # ovanför not 13 (b ¹) struket	1697	1697	1697
	Fras 33 not 12 (a ¹) bör vara h ¹	HVR	1697	1697
	Fras 33 not 13 (h ¹) bör vara a ¹	HVR	1697	1697
408	Sjätte radens början # på första linjen flyttat ett steg nedåt	(HVR)	(HVR)	HVR

VII. MELODIER

Med begreppet melodi avses vanligen en enstämmig följd av toner av varierande tonhöjd och avrundade så att de bildar en sammanhängande helhet. Musikteoretiskt har många försök gjorts att logiskt bestämma vad en melodi är.¹⁾ I det följande bortses från olika definitioner av en melodi. Uttrycket kommer att användas för den serie av toner som åtgår till att sjunga en strof. Varje text i koralpsalmboken har sålunda en melodi.

I koralpsalmboken 1697 utnyttjas likväl ofta samma melodi för flera psalmer. Härav följer att alla kyrkvisor inte har en egen tryckt melodi. Det sammanlagda antalet olika melodier är sålunda färre än antalet texter.

Under 1600-talet hade kyrkotonarterna börjat vika för klanger i dur och moll. Koralpsalmboken tillkom i ett skede, när denna utveckling ännu pågick. Dess melodier är därför ofta en blandform av gammalt och nytt: kyrkotonart och vanlig dur- och molltonart. Som sådana är de även svåra att bestämma.

Många av koralpsalmbokens melodier har sitt ursprung i tyska källor, varifrån de har övertagits och begagnats även för svenska texter. Men också svenska original ingår bland melodierna. Koralernas ursprung är emellertid ett invecklat problem, som lämnat åtskilliga frågor öppna. I många fall måste svaren förbli osäkra antaganden. Detta gäller särskilt de melodier, som under årens lopp har omvandlats till oigenkännliga varianter.

I föreliggande avsnitt skall koralpsalmbokens melodier granskas med hänsyn till antal, tonart, ursprung, omvandling och tradering.

1. Antal

Then Svenska Psalmboken 1695 har inalles 413 psalmer. Vid koralpsalmbokens redigering försågs likväl inte varje text med en för den särskilt tryckt melodi. För flera psalmer hämtades

---

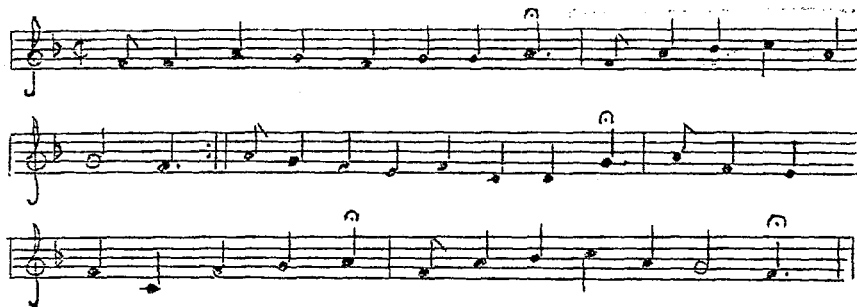
1. Jfr Bengtsson, I., Melodi, art.i Sohlmans Musiklexikon III, sp. 869 ff.

musiken direkt från melodierna till andra texter. Inte mindre än 151 sådana hänvisningar förekommer. Det sammanlagda antalet tryckta melodier i koralpsalmboken utgör sålunda 262.¹⁾

Vid dylika lån av melodier från en psalm till en annan har somliga koraler åtnjutit stor popularitet. Mest omtyckt förefaller melodin till nr 219 ("Hwar man må nu väl glädia sigh") att ha varit. Till den hänvisas inte mindre än sju gånger.²⁾ Närmast följer nr 116 ("Frögda tigh tu Christi brudh"), nr 283

Nr 219

("Från Gudh wil jagh eij skiljas") och nr 377 ("War nu redo siäl och tunga") med vardera sex hänvisningar.³⁾ Ytterligare har tre melodier utnyttjats för fem psalmer var: nr 53 ("Såsom hiorten trägit längtar"), nr 94 ("Tå migh går sorg och nödh vppå") och nr 230 ("I dag är Herrans Sabbaths dagh"). Fem psalmer har fyra, nio har tre och 15 har två hänvisningar. Slutligen används 34 av koralerna som melodi för två texter.⁴⁾

Av de 262 tryckta melodierna förekommer fyra stycken två gånger i helt lika form. Dessa är nr 24 som även förekommer

1. Den schweiziske hymnologen Markus Jenny framhåller att ju högre % melodierna utgör av det sammanlagda antalet texter i en koralpsalmbok, desto bättre kan sångboken anses vara. Men desto större krav ställs även på församlingen. Jenny, M., Die Bedeutung der Gesangbuchsgeschichte innerhalb der Hymnologie (Theologische Zeitschrift 16, 1960), s. 112. När det gäller förhållandet mellan melodier och psalmer i 1697 års koralpsalmbok utgör talet 63.7 %.
2. Nr 21, 57, 101, 106, 195, 200 och 304. Vid nr 21 står visserligen "Se tonen. Num. 226" men denna uppgift är felaktig. Hänvisningen har rättats i listan över tryckfel.
3. Nr 116 utnyttjas även för nr 18 (rättad), 41, 76, 286, 292 och 298, nr 283 för nr 135, 138, 261, 267, 320 och 369 samt nr 377 för nr 139, 184, 278, 356, 376 och 413.
4. Jfr den förteckning som Norlind ger, vilken innehåller flera felaktiga uppgifter. Norlind, TK III, s. 253 f. Av allt att döma har Norlind inte beaktat rättelserna som anges i slutet av kvartopsalmboken.

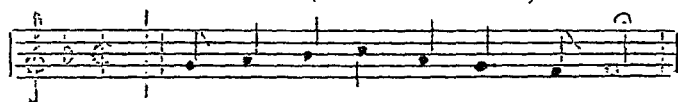
vid nr 64, 85 vid 288, 123 vid 338 och 160 vid 229,⁵⁾ Vidare är fem melodier nästan identiska med fem andra. Nr 3 skiljer sig från nr 392 endast därigenom, att den senare i den andra frasen har giss i stället för g. I nr 17 har rytmen obetydligt förändrats i förhållande till nr 379. Den senare är något mera spetsig (♩ i stället för ♪ som begynnelse-ton i första frasen). Samma oansenliga rytmiska olikhet gäller för nr 245 vid 270 och nr 162 vid 230. Slutfrasen i nr 162 avviker därtill något från den sista frasen i 230. De är likväl att betrakta som sam-

Nr 162. Nu är kommen
vår Påska frögd

(slutfrasen)

Nr 230. I dagh är Her-
rans Sabbaths dagh

ma melodi. Slutligen vore nr 93 helt lika med nr 302 om denna inte hade sista frasen ("Halleluja") utelämnad.⁶⁾ Då ovannämnda nio melodier kan anses förekomma två gånger i samma gestalt, är det verkliga antalet olika melodier i koralpsalmboken högst 253.⁷⁾

Bland de 253 olika melodierna finns ytterligare några som kan betraktas som varianter. En mycket obetydlig skillnad finns mellan melodierna till julpsalmen nr 121 ("Werldenes Frälsare kom här") och da pacem psalmen nr 310 ("Förläna oss Gudh så nådelig"). Förutom att vissa melodiska avvikelser förekommer har nr 310 en fras tillagd i slutet.

5. Av dessa har likväl endast nr 85 och 288 samt nr 123 och 238 identiska basstämmor. Norlinds uppgift om att även nr 160 och 229 skulle ha likalydande generalbas är felaktig. Norlind, TK III, s. 254.

6. Nodermann anger felaktigt nr 303. Nodermann, a.a., s. 46.

7. I upplagorna 1701 (Keyser) och 1739 (Momma) har en alternativ melodi tillagts vid nr 178, varför melodiantalet i dessa utgåvor är 254. Den nya melodin kan anses vara en överarbetning av den gamla. Förändringarna består dels i takt, dels i melodiska avvikelser, bl.a. transponering en kvint uppåt. I den sista upplagan (1774) har nr 178 b åter uteslutits, varför man kan anta att den inte har varit så mycket anlitad. I upplagan 1739 hänvisas emellertid för nr 229 till 160, 230 till 162 och 270 till 245. Antalet tryckta melodier i denna utgåva är därför 260.

Nr 121. Werldenes Frälsare kom här

Nr 310. Förläna oss Gudh så nådelig

Melodierna kan inte betraktas som helt lika. Det har även sina svårigheter att låta dem gälla som varianter. De må därför vara ett exempel på de besvär som ibland uppkommer, när man försöker skilja på två nästan lika melodier.

Mera franträdande är olikheterna mellan nr 249 ("O Gudh! hwem skal jagh klaga") och nr 375 ("Nu hwilar hela jorden"), den förra i tretakt och den senare i jämn takt.⁸⁾ De båda melodierna kan anses som variationer på en tredje. Grundmelodi är den tyska folkvisan "Insbruck ich muss dich lassen". Även nr 393 ("Jagh längtar af alt hierta") och nr 394 ("Rätt hertelig jagh längtar"), som båda bygger på Hasslers världsliga melodi "Mein Gemüt ist mir verwirret",⁹⁾ skiljer sig obetydligt från varandra. Som exempel på koralparalleller med stөр-

8. Koralsalmboken har tryckfel och anger 275 i stället för 375.

9. Jfr Zahn, J., Die Melodien der deutschen evangelischen Kirchenlieder, nr 5385 a.

Zahn 2293a. Insbruck ich muss dich lassen

Nr 249. O Gudh! hwem skal jagh klaga

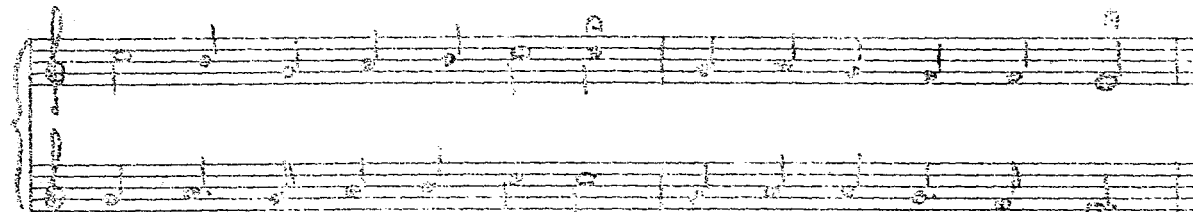
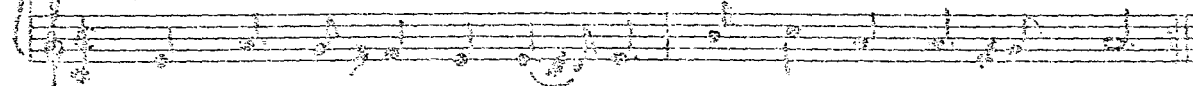
Nr 375. Nu hwilar hala jorden

Koralparalleller.

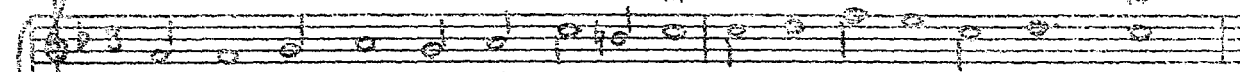
Nr 393. Jagh längtar af eit hierta

Nr 394. Rätt kiertelig jagh längtar

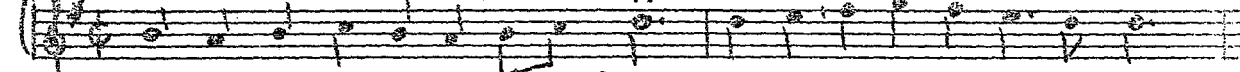
Nr 205. En riker man wäldiger han

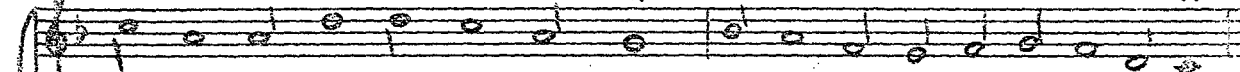
Nr 352. Jagh tackar tigh genom min Son

Nr 366. Solen hafwer sigh från oss wändt

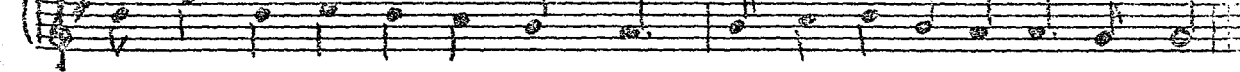
Nr 205

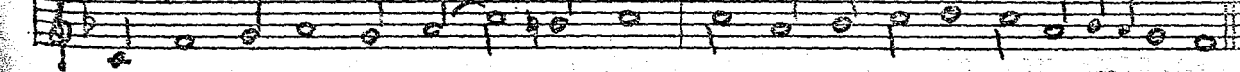
Nr 352

Nr 366

Nr 205

Koralparalleller.

re variation kan slutligen nämnas nr 205 ("En riker man/wäldiger han") med sidoformerna nr 352 ("Jagh tackar tigh genom tin Son") och nr 366 ("Solen hafwer sigh från oss wändt").¹⁰⁾

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att antalet tryckta melodier i koralpsalmboken utgör inalles 262. Då emellertid nio av dessa förekommer två gånger i så gott som samma gestalt, har koralpsalmboken högst 253 olika melodier. Detta antal skulle ytterligare reduceras om man inte så strängt beaktade de obetydliga olikheter som förefinns mellan några andra av koralpsalmbokens melodiparalleller.

2. Tonarter

Under äldre tid var kyrkotonarterna förhärskande inom den västerländska musiken. Efter år 1500 började dessa så småningom upplösas för att under 1600- och 1700-talen ersättas av dur och moll. I Tyskland, som i många hänseenden står som förebild för de nordiska länderna, inträdde denna förändring tidigt. Erich Burger framhåller att det redan på Heinrich Isaacs († 1517) tid fanns en stark tendens mot dur och moll, en tendens som framväxte ur den tyska folkmusiken. Däremot "zeigen die Choralmelodien in Schweden noch nicht den Einfluss funktional bezogener Klänge".¹⁾

---

10. De notexempel som Norlind ger av ovannämnda melodier är klart missvisande, då han har utelämnat den fjärde och femte frasen i nr 205. Melodierna förefaller därigenom att ha större likheter än vad som i själva verket är fallet. Därtill är nr 205 och nr 366 avbildade i annan tonhöjd än den som koralpsalmboken har. Jfr Norlind, TK III, s. 255.

1. Burger, a.a., s. 240. Frågan om övergången från kyrkotonarter till dur- moll-tonalitet bjuder på många svårlösta problem. Redan val av begrepp inverkar på tidpunkten. "Der Ausdruck 'funktionale Tonalität' impliziert, dass ausser der Tonika und der Dominante auch die Subdominante ein konstitutives Merkmal der Tonalität sei; das Drei-Funktion-System aber ist nicht vor der Mitte des 17. Jh. deutlich ausgeprägt... Spricht man dagegen von 'dominantischer Tonalität', so erscheint die Dominant-Tonika-Kadenz... als genügendes Kriterium, und die Entstellung der 'dominantischen Tonalität' fällt in die Zeit um 1430... Von der Entscheidung, welcher Typus des Wechsels der Klangqualitäten als 'harmonisch tonal' gelten soll, hängt es ab, ob die Entstehung der hamonischen Tonalität in das 13. (A. Machabey) oder das 17. Jh. (E. Apfel) versetzt wird." Dalhaus, C., Tonalität. B. Systematik (MGG 13), sp. 518.

I Sverige höll sig koralmelodierna länge inom kyrkotonarterna. Ännu i mitten av 1600-talet undviker både Kalmar- och Mönsteråshandskrifterna varje kromatik, även om finalis tro- ligen sjöngs "scharf". Ett bevis för kyrkotonarternas betydelse för den svenska korelen vid 1600-talets mitt finner Burger även i det faktum att mollbesläktade tonarter överväger i för- hållande till durbesläktade. I Tyskland är situationen den motsatta. En statistik över 118 ursprungligen tyska melodier som förekommit i Sverige ger enligt Burger²⁾ följande tonarta- fördelning:

<u>Mollbesläktade</u>		<u>Durbesläktade</u>	
dorisk	18	jonisk	44
frygisk	13	lydsk	-
aeolisk	<u>35</u>	mixolydsk	<u>8</u>
Summa	66	Summa	52

Jag vågar inte uttala mig om riktigheten av denna gruppering. Det bör likväl beaktas att skillnaden mellan antalet dur- och mollbesläktade tonarter inte är påfallande stor och att anta- let joniska (= dur) melodier överväger i förhållande till alla andra tonarter.

Under 1600-talets senare hälft utvecklades böjelsen för mollbesläktade tonarter till en för Sverige mycket karaktä- ristisk blandning av dur och moll. Denna företeelse gör sig märkbar även i koralpsalmboken. En melodi som börjar i moll kan helt plöteligt modulera till dur för att sedan återgå till den ursprungliga tonarten. Nr 216 ("O Herre Gudh af Him- melrijk") växlar flerfält mellan g-moll och B-dur. Redan den femte noten leder från g-moll över kvartsprånget f - b till

Nr 216. O Herre Gudh af Himmel-rijk

The musical notation is written on three staves. The first staff begins with a treble clef, a 3/4 time signature, and a key signature of one flat (B-flat). The melody starts in G minor. In the fifth measure, the key signature changes to no sharps or flats (B major), and the melody continues in this key until the end of the piece. The notation includes various note values, rests, and bar lines.

2. Burger, a.a., s. 240.

parallelltonarten. B-durkaraktären fortsätter genom hela den andra frasen. Den lilla tersen i tredje frasens början inleder åter ett avsnitt i moll, men i kadensen återkommer durprägeln. Den sista frasen går slutligen i den ursprungliga (g-moll) tonarten.³⁾

Det skall emellertid visa sig vara svårt att göra upp en statistik över tonarterna för koralpsalmbokens melodier. Svårigheterna ligger inte enbart i den redan omtalade blandningen mellan dur och moll. Härvid ger den besiffrade basen värdefull hjälp. Många av melodierna bär även fortfarande kyrkotonernas typiska drag. Såsom redan har omtalats införde Vallerius transpositionstonarter för att ge melodierna lämpligare tonhöjd. Sattes t.ex. ett b framför en dorisk tonart erhöles en aeolisk tonart transponerad till d. Vid en lydisk tonart i f erhöles man vid samma förfarande en jonisk skala i f. Men även inom melodin kunde förtecken tillfogas, varvid tonarten förändrades. Höjdes t.ex. i en mixolydisk skala f till f^{is} erhöles en jonisk skala i g (= vårt g-dur). Ofta finner man i koralpsalmboken en i g transponerad tonart med endast ett b som tonartsförtecken. Inne i melodin har även e sänkts, varvid en aeolisk tonart i g uppkommer. Ingår i denna melodi f^{is} i stället för f har vi att göra med en regelrätt g-molltonart. I en och samma koralpsalmboksmelodi kan flera av dessa sammanblandningar iakttagas. Det skulle därför kräva ett mödosamt arbete att göra en tabell över melodierna med hänsyn till deras tonarter.

Flera forskare har även uttalat sig i fråga om tonarterna i de svenska koralmelodierna vid 1600-talets slut. Enligt Fransén levde den gamla tonartsläran kvar vid denna tid. I kretsen kring Vallerius hade varken dur eller moll någon tonartsbetydelse.⁴⁾ Av rakt motsatt åsikt är Morin. Han framhåller

---

3. Korallen kunde också behandlas som en aeolisk tonart (transponerad till g) med modulationer till jonisk tonart. Vi skulle då - modernt uttryckt - ha att göra med en melodi som växlar mellan a-moll och C-dur. Jfr Burger, a.a., s. 241. Se även melodi nr 120 i koralpsalmboken med växlingen moll-dur-moll.

4. Fransén, Koralbok, s. 83. Det bör dock observeras att Vallerius i avhandlingen De Modis talar om både dur och moll, vilket motsäger Franséns påstående.

"att Vallerius som regel använde de förtecken, vilka bestämmas av kyrkotonarternas skalor, men i stället insatte i själva melodien och ackompanjemanget de # eller b, vilka kommo att hänföra koralen till vanlig dur- eller molltonart".⁵⁾

Norlind åter förvånar sig över den tvärsäkerhet med vilken svenska koralhistoriker yttrar sig om tonartsproblem. Därvid kritiseras även Burger för att han troligen har låtit önsketänkande påverka sina forskningsresultat. Tyvärr måste man beklaga att Norlind själv vägrar att framlägga sina egna åsikter i frågan för att inte "väcka onödigt strid, som ändå ej skulle lösa till något definitivt resultat".⁶⁾ Varje bidrag till detta för närvarande motsägelsefulla och utforskade område vore av stort värde.

I föreliggande arbete kommer tonartsproblemet i koralpsalmboken inte att närmare utredas. De synpunkter som har framförts, har huvudsakligen velat visa på det vida problemfält som ligger öppet för koralforskare. Behandlingen av tonartsproblemet fordrar en grundligare utredning än vad som är möjligt inom ramen för denna avhandling, även om detta är att betrakta som en brist i framställningen.

Som ett exempel på en melodis tonala mångtydighet må slutligen den tillfälligt valda nr 145 ("Ett barn är födt i Betlehem") vara.

Nr 145. Ett barn är födt i Bethlehem

The image shows a musical score for the hymn "Ett barn är födt i Bethlehem". It consists of two systems of music, each with a treble and bass clef staff. The first system has a key signature of one flat and a 3/4 time signature. The melody is written in the treble clef, and the bass line is in the bass clef. Chord symbols are written below the bass line: F I, IV, V I, B I, V I. Below the first system, there are two lines of text: "g-moll" and "g-dorisk". The second system continues the melody and bass line. Chord symbols are: B I, V, (B VI)(gi), g-dor, g-dor, B I, V, g-dor, g-moll, g-dor. The text "(B VI)(gi)" is written above the bass line, and "g-dor" is written below it. The text "g-moll" and "g-dor" are written below the bass line.

Melodin börjar i en tonart som kan tolkas som g-moll eller g-dorisk. I femte ackordet inträder F-dur, som i den andra fra-

1. Morin, STM 1944, s. 122.

2. Norlind, TK III, s. 262 f.

sens början lämpligast omtyds till B-dur. Denna tonart fortsätter till tredje frasens slut, vilket är en typisk dorisk kadens. Den sista frasens fjärde ackord kan tydas såsom B-dur, och kadensen har g-dorisk klang med höjd inledningston (fiss).

3. Tonhöjd

I 1697 års koralpsalmbok infördes transpositionstonarter för att melodierna bättre skulle anpassas efter människorösten. Det var också nödvändigt att ha en bestämd tonhöjd, när man skulle ha fast ackompanjemang och inte längre vid psalmsången kunde variera tonhöjden oberoende av orgeln. I regel ligger melodierna mellan d^1 och d^2 , vilket är att betrakta som normal tonhöjd för koralpsalmboken. Men det finns även melodier som till tonomfånget sträcker sig utanför detta läge. Så ligger t.ex. många koraler mellan f^1 och f^2 . Denna position förefaller onekligen en nutida granskare för hög. Några melodier (t.ex. nr 232, 366) löper t.o.m. från ettstrukna till tvåstrukna g. Å andra sidan har flera melodier ett omfång från h till h^1 .¹⁾ Detta läge åter måste anses vara för lågt. I regel är melodiernas ambitus en oktav, men både större och mindre omfång förekommer.

När man talar om att melodierna enligt en modern uppfattning är satta för högt bör man även beakta att den dåtida normaltonen skilde sig från den numera fastslagna. Då en fixerad normalton inte existerade i slutet av 1600-talet var tonhöjden ett mycket relativt begrepp.²⁾ I allmänhet räknade man med två olika slag av stämning: kammarton och korton. En orgel stämde vanligen i korton som låg en sekund till en liten ters över kammartonen.³⁾ Vallerius har troligen beräknat sättningen i

---

1. T.ex. nr 157, 214, 225, 332, 407.

2. Dart, T., Musikalisk praxis, s. 81 ff. I slutet av 1600-talet varierade stämningen för orglar (a^1) mellan 374 Hz (orgeln i Lille, Frankrike) och 489 Hz (St. Jacobiorgeln i Hamburg). På 1700-talet skilde man mellan sex olika tonhöjdsnivåer. En hög korton låg då omkring nutida h^1 och en låg omkring b^1 . Normal kammarton motsvarade i genomsnitt vårt a^1 och låg kammarton ass^1 . Dart, a.a., s. 85.

3. Hülphers, A., Historisk Afhandling om Musik och Instrumenter särdeles om Orgwerks Inrättningen i Allmänhet jemte Kort Beskrifning öfwer Orgwerken i Swerige, s. 318 f.:

koralspsalmboken efter korton,⁴⁾ vilket kunde innebära att melodierna klingade ännu högre än vad noterna enligt nutida betraktelsesätt utvisar. Enligt Hülphers var vissa orglar stämde enligt kammarton. I sådana fall måste melodierna ofta transponeras upp, ett förfarande som kunde vålla många ovana organister åtskilliga besvär. Som exempel på en melodi med för lågt läge nämner Hülphers nr 220.⁵⁾ Denna sträcker sig från c^1 till c^2 . Han kunde sålunda ha nämnt flera melodier med en ännu mera överraskande normalsättning.

4. Ursprung. Svenska original

Frågan om varifrån Vallerius fick de melodier som utnyttjades för koralspsalmboken är av central betydelse i detta sammanhang. Detta spørsmål erbjuder emellertid mycket svårlösta problem. Det visar sig nämligen att koralspsalmboken 1697 innehåller flera melodier som inte fanns tillgängliga i svenska, tryckta eller handskrivna, koralsamlingar vid denna tid. Andra melodier utvisar att flera källor har kombinerats för en melodi.

Ett problem av ännu större vikt än de källor, som Vallerius anlidade för koralspsalmboken, är melodiernas ursprungliga härstämning. Många av melodierna visar sig vara tyska kompositioner, som har införlivats med svensk tradition. Men det finns koraler, som alltjämt erbjuder oöverstigliga hinder, när man vill komma till klarhet om deras uppkomst. Detta gäller i synnerhet melodier som antas vara av svenskt ursprung. Hittills har knappast heller någon ingående forskning bedrivits rörande

---

"Orgwerk böra stämmas i Chorton, dels för bättre och lifaktigare styrka, dels ock i synnerhet därföre, at hela werldens uråldriga Choral böcker äro författade efter Chorton... Camar ton är en hel eller 2 half toner diupare än Chorton... De gamlas Chorton war 1 och en half eller 3 halfwa toner högre än Camar ton." Om Abraham Abrahamsson Hülphers se bl.a. Broman, S., Den svenska musikforskningen 1750-1900, s. 40 ff.

4. Norlind, TK III, s. 264.

5. Hülphers, a.a., s. 319 f. Jfr Norlind, TK III, s. 264 f.

dessa "originalmelodier". I dagens läge måste därför många frågor lämnas öppna när det gäller koralernas ursprung.

I det kungliga brevet innehållande principerna för koral-kommitténs arbete betonades att redaktörerna skulle utnyttja de melodier som var brukliga och bekanta i församlingarna eller också använda dem som fanns "i den tyska Psalmboken".¹⁾ Det framgår dock inte vilken tysk psalmbok som avsågs, om det gällde en speciell psalmbok i Tyskland eller om möjligen den tyska församlingen i Stockholm kunde erbjuda hjälp.²⁾ Men uttalandet visar att man inte ville att Vallerius och hans medhjälpare skulle gå alltför självständigt till väga. De skulle ta till vara den tradition som fanns. Redaktörerna kunde dock inte utnyttja allt det material som var tillgängligt. En gallring måste ske. Enligt Norlind har koralpsalmboken inte på långt när utnyttjat de melodier som verkligen var för handen. Å andra sidan införlivades med koralpsalmboken många nya melodier som inte finns i någon tidigare svensk handskrift. Dessa nya melodier kan dock ha använts i skolorna och ha tagits direkt ur tyska böcker, varför det inte är säkert att de först genom Vallerius införlivades med den svenska koralskatten.³⁾

Det var ingen lätt uppgift för Vallerius att enligt föreskrifterna ta hänsyn till det bestående. Norlind⁴⁾ framhåller att nästan oöverstigliga svårigheter erbjöd sig redan därigenom, att det förefintliga materialet inte fanns tillgängligt i tryck. Var de handskrivna källorna stod till buds kunde Vallerius inte veta, då endast få av dem fanns i allmänna bibliotek. Enligt Norlind torde Vallerius inte ha utnyttjat de tämli-

---

1. UUB, Palmskiöld 102, s. 406. Jfr ovan s. 8.

2. Även den tyska församlingen i Stockholm förberedde vid denna tid en ny psalmbok, vilken utkom år 1695 under titeln "Neuvermehrtes Stockholmisches Teutsches Gesangbuch". Norlind, SMH (1918), s. 114. Wahlström, a.a., s. 132 f. v. Winterfeld, C., Evangelischer Kirchengesang in Schweden, s. 179 ff.

3. Norlind, TK III, s. 251, 269. Se även Bergius, a.a., s. 173 f.

4. Norlind, TK III, s. 250.

gen omfattande handskrifterna från Mönsterås⁵⁾ och Roslagskulla.⁶⁾ Inga närmare förklaringar lämnas för detta synnerligen svagt grundade påstående. Men det förefaller märkligt, eftersom de flesta av Mönsteråshandskriftens texter och melodier ingår i koralpsalmboken.⁷⁾

Två betydande handskrifter som Vallerius däremot med största sannolikhet har utnyttjat är den tidigare nämnda Leimontinus' koralbok (den s.k. Rappehandskriften)⁸⁾ och handskriften från Riddarholmskyrkan i Stockholm.⁹⁾ Norlind tror att Vallerius

5. Mönsteråshandskriften är skriven år 1646 av Andreas Froste(rus) för Mönsterås kyrka. Den innehåller bl.a. en svensk koralbok med 183 psalmer jämte melodier, vilka har samma uppställning som i Uppsalapsalmboken 1645. Mönsteråshandskriften har därför av Nat. Fransén ansetts utgöra en koralbok till Uppsalapsalmboken. Denna uppgift betvivlas likväl av dagens forskare. Mönsteråshandskriften ingår i faksimiletryck i den av Fransén behandlade Koralbok till Then Svenska Ubsala Psalm-boken 1645. Se även Lagercrantz, Ingeborg, LK I, s. 74.
6. Roslagskullahandskriften härstammar från tiden omkring 1693 och är skriven av Petrus Kolstadius. Den räknas som en av 1600-talets förnämsta handskrifter. Antalet melodier är 269 och grupperingen är densamma som i koralpsalmboken några år senare. Två av melodierna är försedda med basso continuo. Handskriften anses vara förlaga till en planerad finländsk koralbok. Lagercrantz, Ingeborg, Roslagskullahandskriften - ett aboensiskt koralboksförslag. Åberg, J.H., En ny källa till 1600-talets koralhistoria. (STM 1937, s. 182-191).
7. Nodermann, a.a., s. 38. Detta förhållande kunde å andra sidan tyda på att man vid denna tid hade en relativt fast koraltradition i Sverige, och att Mönsteråshandskriftens melodier indirekt har utnyttjats utan att Vallerius har haft tillgång till själva handskriften.
8. Den s.k. Rappehandskriften är till största delen skriven år 1675 av musikläraren i Kalmar, kantorn, prästen och bibliotekarien Israel Olai Leimontinus (1621-97). Det tillägg som ingår är skrivet av någon annan c. 20 år senare. Handskriften skänktes år 1852 till Kungliga Biblioteket i Stockholm av Alex. Br. Rappe, varför den även går under benämningen Rappehandskriften. Koralboken har 110 melodier till gregorianska koraler och lutherska koralvisor. Rytmen är folkligt rörlig och har en instrumental form som skiljer den från övriga svenska handskrifter. Redin, a.a., Efterskrift, s. 1-10. Lagercrantz, Ingeborg, LK I, s. 77 f. Norlind, TK III, s. 110 f.
9. Riddarholmshandskriften är utarbetad år 1694 av kollegan vid St. Jakobs skola i Stockholm Andreas Malmström och är av denne skänkt till Riddarholmskyrkan för att begagnas där. Förutom själva koralboken med c. 150 melodier innehåller sångboken bl.a. även en musiklära ("Kort anledning till Siungarekonsten"). Uppställningen är ungefär den samma som i Leimon-

knappast kunde ha undgått att lära känna dessa. Israel Leimontinus' koralbok var antagligen känd i universitetsstaden, och under sina besök i Riddarholmskyrkan kunde Vallerius ha kommit i kontakt med den handskrivna koralboken därstädes.¹⁰⁾ De nämnda handskrifterna har av Burger ägnats ett närmare studium. En jämförelse visar att Vallerius utnyttjade både Leimontinus' koralbok och Riddarholmshandskriften i sitt arbete med koralpsalmboken. Handskriften från Riddarholm har dock anlitats i högre grad. I flera fall kombineras melodier från de båda böckerna. Detta skedde t.ex. för nr 156 ("Vår Gudh är oss en väldig borg") och nr 77 ("Herre som ofta nådelig"). Därtill togs många melodier ur tyska liedsamlingar.¹¹⁾ Men därmed har ännu ingenting sagts om melodiernas upphovsmän.

Burger har gett en statistik över koralpsalmboksmelodiernas ursprungliga härstamning. Han räknar med 254 melodier, vilka fördelar sig på följande sätt:

från tyska lutherska koralböcker.....	109
" latinsk kyrkosång.....	16
" danska koralböcker	12
" den reformerta koralboken (Lobwasser).....	5
" de böhmiska brödernas sångbok	<u>3</u>
Summa	145

De återstående 109 melodierna kan Burger inte följa tillbaka till källorna. Han antar därför att större delen går tillbaka till svenska kompositioner. Men han tillägger att även ett flertal tyska visor säkert också ingår fastän melodiernas ursprung inte har kunnat spåras till tyska källor.¹²⁾

---

tinus' koralbok och den något senare utkomna koralpsalmboken. Handskriften har troligen varit tongivande vida omkring. Alla dess melodier upptogs inte i koralpsalmboken. Lagercrantz, Ingeborg, IK I, s. 78. Nodermann, a.a., s. 37 f. Fransén, Koralbok, s. 73 f.

10. Norlind, TK III, s. 251.

11. Burger, a.a., s. 238. Riddarholmshandskriften har enligt Burger legat till grund för nr 15, 38, 52, 55, 68, 79, 87, 94, 96, 98, 99, 132, 150, 192, 209, 213, 219, 311 och 343. Leimontinus' koralbok har utnyttjats för nr 2, 31, 46, 119, 120, 181, 206 och 215. Burger, a.a., s. 238 not 2.

12. Burger, a.a., s. 238.

Även om frågan om melodiernas härstamning utgör ett betydande problem vid studier över koralpsalmboken, är det inte möjligt att i detta sammanhang gå närmare in på detta omfattande ämne och omtala varje melodi. Uppgiften skulle fordra ett helt vetenskapligt specialarbete för sig. De melodier som är av utländskt ursprung kommer därför att helt förbigås. Ett försök att klargöra uppkomsten av de 109 melodier som Burger inte har lyckats föra tillbaka till källorna, skall inte heller göras. I det följande kommer endast att antydvas något om de melodier som av olika forskare antas vara av svenskt ursprung, därför att de inte har kunnat spåras till utomsvenska källor. Men det bör betonas, att stor osäkerhet råder om ursprunget, trots att melodierna tämligen allmänt anses vara svenska original.

Om de 109 till härkomsten okända melodierna skriver Burger: "Der grössere Teil davon geht wohl auf schwedische Kompositionen zurück".¹³⁾ Hur många melodier denna "grössere Teil" omfattar, nämner Burger däremot inte. Norlind, som också har gripit sig an med problemet, ger det något överraskande beskedet att "antalet direkt svenska torde nedgå till ett 30-tal, troligen ännu lägre".¹⁴⁾ Med stöd av tidigare forskningsresultat går vi nu in på frågan om säkra och mera diskutabla svenska melodiers ursprung. Melodierna uppräknas i den ordningsföljd som de har i koralpsalmboken. Om en koral genom hänvisning används som melodi också för en eller flera andra psalmer i koralpsalmboken, har detta noterats. Det har även ansetts vara av vikt att ange melodiernas förekomst i svenska och finländska koralhandskrifter före år 1700, liksom i den finska koralpsalmboken av år 1702. Likaså är det av intresse att veta i vilken utsträckning koralerna är i bruk i våra dagar. Därför lämnas upplysningar om deras användning i den nuvarande officiella finlandssvenska, rikssvenska och finska koralboken.

-
13. Burger, a.a., s. 238. Till denna uppfattning ansluter sig även Hellerström med den reservationen att "en och annan torde vara tysk". Hellerström, A.O.T., Liturgik, s. 477.
14. Norlind, TK III, s. 268. I ett manuskript räknar Norlind med 31 svenska melodier. Gamla Psalmboken 1697.

1. Nr 45, När jagh nu min böön utgiuter

Denna från början sannolikt svenska melodi används även för psalm nr 174 (Thenne är then store dagen) i koralpsalmboken. Melodin saknas i utländska källor liksom även i svenska samlingar före 1697.¹⁵⁾ Början av koralen ingår i Thomas Sackelijus' skolsångbok (43^r) från slutet av 1600-talet,¹⁶⁾ men den förefaller att ha kopierats direkt från koralpsalmboken, då noteringen är exakt densamma som 1697 års sättning. Melodin upptogs även i den finska koralpsalmboken 1702, Yxi Tarpelinen Nuotti-Kirja (= Fi 1702), där den finns som nr 42 till motsvarande text (Herra cosca surkia huuton). Den finlandssvenska koralpsalmboken 1948 (Fsk 1948) har inte upptagit koralen, men däremot finns den i den rikssvenska koralboken 1939 (= Svk 1939) som nr 390 (Hälsans gåva, dyra gåva), 395 (Hjälp mig, Jesu, troget vandra) och 403 (Stilla jag på dig vill akta) samt i den finska koralpsalmboken 1943 (= Fi 1943) som nr 360 (Herra, koska tuskissani), 446 (Ihminen, miks kerskaat täällä?) och nr 491 (Kurittaa mua käsi Herran).

2. Nr 75, Gudh står i Gudz Församling

Melodin, som redan av Haeffner sägs vara svensk,¹⁷⁾ upptas tidigare i Olaus Ericis Sångbok (70^r), handskrifterna från Mönsäterås (167) och Kalmar folio I (154), Leimontinus' koralbok (14^r), Roslagskullahandskriften (29) och Riddarholmskyrkans handskrift (94)¹⁸⁾ i Sverige och i Henricus Strigelius' koralbok från Ilmola (71), Jacobus Fransiscis koralbok från Kangasala kyrkoarkiv (4^v), Notae Psalmorum (35^v), Gustavus Gabrielis Gammals koralbok (88^r), Henricus Malms skolsångbok (55) och Zachris Collianders skolsångbok (78) i Finland.¹⁹⁾ I Fi 1702

15. Den svenska koralboken 1939, s. XIX nr 395.

16. Jfr Schalin, O., Kulthistoriska studier I, s. 74 nr 143.

17. Haeffner, J.C.F., Svensk Choralbok, andra delen, s. X nr 310.

18. Jfr Norlind, Register, s. 10. Roslagskullahandskriften räknas i det följande till de rikssvenska handskrifterna.

19. För närmare uppgifter om de ovannämnda finländska handskrifterna hänvisas till Lagercrantz, Ingeborg LK I, s. 35-63 och Schalin, a.a., s. 51-75.

ingår melodin som nr 67 (Jumal seiso Jumalain seas) och utnyttjas även för nr 219 (Herodes häijyn elkinen). Den saknas bland de nuvarande melodierna i Fsk 1948 även om den har vissa likheter med nr 595 (I levernets bekymmer sänkt), som påstås vara en gammal svensk folkmelodi. Svk 1939 och Fi 1943 har inte heller upptagit koralen.

3. Nr 85, Om nådh och rätt jagh täncker siunga

Denna melodi finns i koralpsalmboken 1697 återgiven i samma gestalt för psalm nr 288 (Min siäl och sinne låt Gudh råda). Till denna psalm hänvisar även nr 322 (Hwad är wår rådth och wåre tanckar). Melodin anses av Haeffner vara så "usel" att han inte kan förklara "huru den der /i psalmboken/ kunnat få något rum".²⁰⁾ Melodin ingår i Odae Sveticae som nr 6 till texten "All lifs och lefnads springekälla" och anses vara komponerad av Gustav Düben.²¹⁾ Inga koralhandskrifter från 1600-talets senare del har antecknat melodin. Den finns i Fi 1702 som nr 291 (Ah siehen anna wallit Herran) men saknas i Fsk 1948, där nr 350 (Min själ och sinne, låt Gud råda) har en annan melodi. Den har även bortlämnats i Svk 1939 och Fi 1943.

4. Nr 91, Tå Israel af Egypten drog

Melodin är känd först i koralpsalmboken 1697. Den ursprungliga till texten hörande melodin (Z 8466 a), som enligt Henrik Glahn inte har fått någon bestående plats i nordisk psalmsång,²²⁾ finns

20. Haeffner, a.a., del II, s. IX nr 239.

21. Norlind, TK III, s. 269 och ibid. Svenska kyrkosångböcker från 1500- och 1600-talet med tryckta melodier (Kult och konst, 1906), s. 285. Nodermann, a.a. II, s. 116 nr 239. Gustaf Düben d.ä. (1624-1690) var hovkapellmästare och tjänstgjorde även som organist vid Tyska kyrkan i Stockholm. Han åtnjöt stort anseende av sin samtid och anlätades ofta som rådgivare i musikaliska spörsmål. Han tonsatte år 1674 sångerna i Samuel Columbus' Odae Sveticae, vilka är ett av de första exemplen på svensk monodi. Lundgren, B., Düben, Gustaf d.ä. (SML I, sp. 1241 f). Om familjen Düben se vidare, Norlind, T., Familjen Düben (STM 1942, s. 5-46).

22. Glahn, H., Melodistudier til den lutherska salmesangs historie fra 1524 til ca. 1600, s. 266.

i Ridderholmshandskriften men har i koralpsalmboken utbyttts mot en annan.²³⁾ Koralen i Sackelijus' skolsångbok (34^v) är identisk med koralpsalmbokens melodi i fråga om såväl notvärden som tonhöjd, varför man måste anta att den har avskrivits direkt ur koralpsalmboken.²⁴⁾ Inte heller koralpsalmbokens melodi till den ovannämnda texten tycks ha vunnit någon större uppskattning, då den saknas såväl i Fi 1702 som i de nuvarande Fsk 1948, Svk 1939 och Fi 1943.

5. Nr 108, Min siäl skal uthaf hiertans grund

Även denna melodi saknas i utländska källor och i svenska koral-samlingar före 1697.²⁵⁾ I koralpsalmboken 1697 hänvisas till nr 108 även för psalmerna nr 231 (Gudh thet är en hiertans tröst), 233 (Gudh som hörer allas röst), 264 (Som tigh Gudh täckes) och 276 (Gudh säger at then salig är). Melodin finns enligt Schalin i Gammals (90^v).²⁶⁾ Genom ett förbiseende har det dock undgått Schalin att endast första frasen av texten nämns hos Gammals, varvid det för ovannämnda psalm hänvisas till en annan melodi. Koralpsalmbokens nr 108 påträffas inte före koralpsalmboken 1697 och finns sålunda inte heller hos Gammals. Den hos Gammals noterade melodin till Min siäl skal uthaf hiertans grund är densamma som Kangasala (17^r) har till den finska texten Suun sydhämen sielun kijttäkän, vilken också ingår i Fi 1702. I den finska koralpsalmboken 1702 har psalmen nr 96 (Suun sielun sydämen kiittäkän) dock använt koralen nr 108 i 1697 års koralpsalmbok. Den möjligen svenska melodin ingår i Fsk 1948 som nr 157 (Så Herren till min Herre sagt), nr 179 (O Gud, det är en hjärtans tröst) och nr 181 (O Gud som hörer allas röst). I Svk 1939 sjungs hela sju psalmer till denna melodi: nr 9 (Ditt namn, o Gud, jag lova vill), nr 18 (Gud, du av inga skiften vet), nr 24 (Allena Gud i himmelrik), nr 173 (Av himlens här den Högstes makt), nr 206 (O Gud, det är en hjärtans tröst), nr 213 (O Gud, som hörer allas röst) och nr

---

24. Jfr Schalin, a.a., s. 75.

25. Den svenska koralboken 1939, s. XIII nr 9.

26. Schalin, a.a., s. 89.

509 (Dig, Herre Gud, är ingen lik). Fi 1943 utnyttjar melodin för nr 192 (Oi Herra, kuule äänemme), nr 194 (Nyt kokoon tulleet Jumala) och nr 502 (Oi taivaan Isä laupias).

6. Nr 117, Giör porten högh giör dörren bredh

Haeffner meddelar att denna melodi finns tryckt i svenska, norska och danska psalmböcker i början av reformationstiden.²⁷⁾ Texten publicerades dock första gången i Arrhenius' Psalme-Profwer år 1689 men med en annan melodi.²⁸⁾ Melodin till nr 117 trycktes första gången 1697 och är antagligen av svenskt ursprung.²⁹⁾ Den har inte påträffats i tidigare handskrifter. Den upptogs i Fi 1702 som nr 107 till motsvarande text (Sun portis owi awaja). I Fks 1948 finns melodin som nr 2 (Gör porten hög, gör dörren bred), i Svk 1939 som nr 42 (Gör porten hög, gör dörren bred) och nr 160 (O du som alla hjärtan ser) samt i Fi 1943 som nr 2 (Avaja porttis, ovesi), där den också betecknas som "ruotsalainen".

7. Nr 134, Frögder eder alle i thenna Christenhet

Koralpsalmboken är, så vitt man tillsvicare vet, den äldsta tryckta källan för denna melodi. Den ingår dock tidigare i såväl rikssvenska som finländska handskrifter. Melodin har av Nodermann och Redin betecknats såsom svensk.³⁰⁾ Ingeborg Lagercrantz vill dock hänföra den till sådana melodier som är av okänt ursprung.³¹⁾ Hon framhåller att den påminner om tyska lekmelodier av typen Ringel, Ringel Reihe, varför den ursprungligen kan ha varit en tysk folkvisemelodi. Koralen finns i de rikssvenska handskrifterna Kalmar folio I (154 b), Ålem, Mönsterås (192), Leimontinus' koralbok (36^r) och Riddarholm samt i de finländska Ilmola (84), Kangasala (8^r), Notae (38^v), Gammals (96^r) och Malm (61). Psalmen, som i vissa psalmboksupplagor återfinns bland julpsalmerna, står såväl i koralpsalm-

---

27. Haeffner, a.a., del II, s. V nr 52.

28. Norlind, Register, s. 8, ibidem Gamla Psalmboken 1697. Lagercrantz, Ingeborg, Roslagskullahandskriften, s. 13.

29. Den svenska koralboken 1939, s. XIV nr 42.

30. Redin, a.a., s. 20. Nodermann, a.a. II, s. 161 nr 406.

31. Lagercrantz, Ingeborg, LK I, s. 144 f.

boken 1697 som i Fi 1702 nr 129 (Iloitcam sijs caicki) bland nyårspsalmerna. Melodin saknas i Fsk 1948, men den finns i Svk 1939 som nr 2 (Du som härlig ställde).³²⁾ Den har utelämnats i Fi 1943.

8. Nr 152, Jesu tu mitt lijf min hälsa

Denna koral kan anses vara en av koralpsalmbokens intressantaste melodier. I sin psalmhistoria uppger J.W. Beckman Harald Vallerius som melodins upphovsman.³³⁾ Varifrån Beckman har hämtat sitt meddelande är omöjligt att avgöra. Herman Palm framhåller dock att varje historiskt bevis saknas för åsikten att Vallerius har komponerat en eller flera av de svenska originalmelodierna i koralpsalmboken.³⁴⁾ Då melodin ingår i en handskrift från 1676 i Västerås läroverks bibliotek,³⁵⁾ måste den ha tillkommit mer än 20 år innan koralpsalmboken fullbordades, så vitt man inte bör anta att den är senare inskriven.³⁶⁾ Om melodin fanns i Västerås redan på 1670-talet blir antagandet om Vallerius som dess kompositör mindre sannolikt. Mera möjlig blir då en annan uppgift av Beckman. Denne meddelar nämligen även att Rudbeck kunde vara melodins upphovsman.³⁷⁾ Nodermann nämner ingenting om Vallerius eller Rudbeck som melodins skapare. Han citerar i stället ett meddelande, enligt vilket 'psalmen finnes bland E. Chr. Homburg /s/ Geistl. Lieder, Jena 1569, försedda med melodier av Werner Fabricius'.³⁸⁾ Tyvärr har det inte varit möjligt att här närmare kontrollera denna

32. Som äldsta källa för melodin anger Svk 1939 Rappehandskriften från år 1675.

33. Beckman, a.a., s. 1042.

34. Palm, Kyrkosången 1904, s. 97. Likväl meddelar Palm senare att Vallerius "sannolikt" har komponerat denna psalmmelodi i svensk folkton som tonsättning till Ernst Christoph Homburgs passionspsalm: Jesu meines Lebens Leben. Palm, H., Om folktonen i den lutherska församlingssången (Bibelforskaren 1910), s. 338.

35. Kpsb 1948, s. 692 nr 57. Haeffner menar att den är författad omkring 1600. Haeffner, a.a., del II, nr 76.

36. Så Ingeborg Lagercrantz, LK I, s. 190.

37. Beckman, a.a., s. 1038. Rudbeck var hemma från Västerås.

38. Nodermann, a.a. II, s. 41 nr 76. Jfr Evangelisches Kirchen-Gesangbuch nr 65.

uppgift. Den omtalade sångsamlingen av Ernst Christoph Homburg (1605-81) utkom likväl först år 1659. I Evangelisches Kirchen-Gesangbuch ingår "Jesu meines Lebens Leben" försedd med en melodi som komponerades år 1661 av Wolfgang Wessnitzer för Homburgs dikt.³⁹⁾ Denna melodi har vissa likheter med nr 152, men ett gemensamt ursprung för de båda melodierna är inte troligt. Huruvida man i likhet med redaktionen för den finlands-svenska koralpsalmboken 1948 kan ange den omtalade melodin till "Jesu tu mitt lijf min hälsa" såsom "sannolikt svensk", eller om dess ursprung står att söka i utländska källor, måste tillsvidare förbli en öppen fråga.

Melodin upptogs i Fi 1702, där den ingår som nr 148 (Jesu elon autudessi). De nuvarande koralböckerna utnyttjar den för flera psalmer. Fsk 1948 använder den till originalpsalmen nr 57 (Jesus, du mitt liv, min hälsa) samt för nr 352 (Herre, du min tröst och fromma) och nr 445 (Allt vad vi på jorden äga). I Svk 1939 sjungs denna "med all sannolikhet svenska melodi" till psalmerna nr 76 (Jesu, du mitt liv, min hälsa), nr 85 (Jesu, dig i djupa nöden) och nr 258 (Gud, min Gud, som dig förbarmar). Fi 1943 har den som nr 57 (Jeesus, elo elämäni), nr 79 (Murhemielin, kyynelöiden), nr 378 (Jeesus, minun autuuteni) och nr 487 (Kaitse, Jeesus, paimen hyvä).

9. Nr 153, Wij tacke tigh o Jesu godh

Koralen påträffas första gången i koralpsalmboken 1697 och saknas sålunda i handskrifterna före denna tid.⁴⁰⁾ Den betraktas såsom sannolikt svensk.⁴¹⁾ Den upptogs inte i Fi 1702, men ingår i de nu använda koralböckerna. I Fsk 1948 anlitas melodin för motsvarande psalm nr 58 (Vi tacka dig, o Jesus god). Svk 1939 utnyttjar den för tre olika texter: nr 96 (Vi tacke dig, o Jesu god), nr 300 (Den rätt på dig, o Jesu, tror)

---

39. Kulp, J., Die Lieder unserer Kirche, s. 119 ff. Evangelisches Kirchen-Gesangbuch, nr 65.

40. Den svenska koralboken 1939, s. XV nr 96.

41. Norlind, Register, s. 44. Nodermann, a.a. II, s. 50 nr 96. Kpsb 1948, s. 692 nr 58. Den svenska koralboken 1939, s. XV nr 96. Koraalivirsikirja 1943, nr 58.

och nr 563 (I Kristi sår jag somnar in). Slutligen återfinns koralen i Fi 1943 som nr 58 (Sua, Jeesus Kristus, kiitämme), nr 69 (On työsi, Jeesus, päätetty), nr 89 (Sua, Jeesus, vaati laupeus) samt nr 127 (Oi Vapahtaja armias).

10. Nr 155, Min Frälsare hwad själawee

Melodin till denna psalm torde ha varit ny, då den infördes i 1697 års koralpsalmbok. I varje fall har den påträffats varken i äldre utländska eller i svenska och finländska källor.⁴²⁾ Den anses vara av svenskt ursprung.⁴³⁾ Melodin upptogs inte i Fi 1702. Däremot ingår den i de nuvarande officiella koralböckerna; i Fsk 1948 som nr 48 och i Svk 1939 som nr 84 till ovan nämnda text. Fi 1943 utnyttjar melodin för psalm nr 60 (Oi Jeesus, Getsemanessa).

11. Nr 156, Skåder, skåder nu här alle

Haeffner säger om denna melodi att den är gammal och att den har förorsakat honom själv mycket besvär.⁴⁴⁾ Den kan dock anses vara svensk till sitt ursprung. Vallerius meddelar att den är skriven av Thomas Ihre (1659-1720), som en tid var kollega till Vallerius i Uppsala, senare professor i Lund och slutligen domprost i Linköping.⁴⁵⁾ Melodin saknas i Fi 1702. Den upptogs i den finska koraltraditionen år 1922 och har sedan dess kvarstått.⁴⁶⁾ Koralen anlitas för den ovannämnda psalmen i Fsk 1948 som nr 53 och i Svk 1939 som nr 92. I Fi 1943 finns den som nr 50 (Tulkaa kaikki, katsokaatte).

12. Nr 157, Up min tunga at lofsiunga

Ett stort frågetecken kan sättas framför antagandet att denna melodi är svensk. Den finns i handskrifterna från Roslagskulla

---

42. Hellerström, Liturgik, s. 477.

43. Norlind, Register, s. 24. Nodermann, a.a. II, s. 46.

44. Haeffner, a.a., del II, s. VI nr 92.

45. UUB, handskrift T 165, nr 156. Jfr ovan kap VI,6, nr 156.

46. Krohn, I., Den lutherske koral i Finnland, s. 126.

och Riddarholm men förekommer annars inte i svenska eller utländska källor före 1697.⁴⁷⁾ Ingeborg Lagercrantz menar att endast bearbetningen kan anses gälla som inhemsk. Koralsens ursprung kan möjligen ledas från melodin till hymnen *Pange Lingua gloriosi corporis mysterium*,⁴⁸⁾ som även finns i Fi 1702, nr 19 (*Kehu kielen, muista mielen*).⁴⁹⁾ Koralen nr 157 i 1697 års koralpsalmbok saknas i Fi 1702. Den upptas i Fsk 1948 som nr 72 och i Svk 1939 som nr 106 till texten *Upp, min tunga, att lovsjunga*. Förutom för psalmen nr 61 (*Nouse, mieli, käännny, kieli*) används melodin i Fi 1943 även för nr 233 (*Kiittäen nyt ylistämme*).⁵⁰⁾

13. Nr 160, Så är fullkomnat Jesu kär

Denna melodi, som också återfinns i koralpsalmboken till nr 229 (*Ach! blif hoos oss o Jesu Christ*) med hänvisning därtill för psalmen nr 197 (*O Gudh rijk af barmhertighet*), har inte kunnat spåras i äldre notböcker än koralpsalmboken 1697.⁵¹⁾ Den betraktas därför som sannolikt svensk.⁵²⁾ Enligt en osäker uppgift av Haeffner skulle den vara författad omkring år 1650.⁵³⁾ Koralen ingår i Henricus Malms skolsångbok (41), men i exakt samma utformning som i Fi 1702 nr 154, där den återfinns till samma text (*Niin Jesu racas päätetty*). Ingeborg Lagercrantz tror därför att den i Malms skolsångbok hör till de senare inskrivna melodierna som tagits direkt från Fi 1702.⁵⁴⁾ Äldsta kända källa är sålunda koralpsalmboken 1697. Melodin anlitas i Fsk 1948 för nr 64 (*Så är fullkomnat, Jesus kär*),

---

47. Lagercrantz, Ingeborg, LK I, s. 161. Den svenska koralboken 1939, s. XV nr 106.

48. Lagercrantz, Ingeborg, LK I, s. 161.

49. Jfr Baumker, W., *Das katholische deutsche Kirchenlied I*, s. 693 ff nr 371, I-VI.

50. Märk att Koraalivirsikirja 1943 anger ursprunget till nr 61 som "ruotsalainen 1697" och nr 233 som "ruotsalainen 1694".

51. Hellerström, Liturgik, s. 477. Den svenska koralboken 1939, s. XVII nr 176.

52. Norlind, Register, s. 37. Nodermann, a.a. II, s. 52 nr 99.

53. Haeffner, a.a., del II, s. VI nr 99.

54. Lagercrantz, Ingeborg, LK I, s. 192.

nr 107 (O Gud min tröst i evighet) och 159 (Ack, bliv hos oss, o Jesus Krist) i en något varierad form. Närmare koralpsalmbokens nr 160 (och nr 229) står sättningen i Svk 1939 nr 99 (Så är fullkomnat, Jesu kär),^{x)} nr 441 (Nu denna dag förliden är), nr 444 (O Gud, som allt med vishet styr), nr 542 (Ack, att i synd vi slumra bort), nr 584 (Snart bröt du upp) och nr 585 (Så vila i välsignelse). I Fi 1943 sjungs melodin till två psalmer: nr 174 (Ah Jeesus, ole kanssamme) och nr 256 (Nyt rakkahamme hautaamme).^{x)} nr 175 (Ack, bliv hos oss o Jesu Krist),

14. Nr 169, Then Herran bæld Gudz Faders Son

Melodin har inte påträffats i utländska koralsamlingar, men återfinns i Leimontinus' koralbok (48^r) till samma text och i samma utformning som i koralpsalmboken 1697. Den anses dock höra till de melodier som inskrevs efter koralpsalmbokens fullbordan,⁵⁵⁾ varför koralpsalmboken tillsvidare kan betraktas som melodins äldsta källa. Ingen av de finländska handskrifterna har antecknat melodin. Den saknas i Fi 1702, Fsk 1948 och Fi 1943. I Svk 1939 finns den som nr 108 (Han lever! O min ande, känn).

15. Nr 173, Jesu tu tigh sielf vpwäckte

Denna koral, som allmänt förmodas vara svensk, ingår i tillägget till Leimontinus' koralbok (47^v) samt i Madesjöhandskriften från 1600-talets sista decennium.⁵⁶⁾ Dess första framträdande kan därför inte förläggas till 1675.⁵⁷⁾ Melodin saknas i Fi 1702. Den ingår i Fsk 1943 som nr 77 (Jesus, du till liv uppväcktes), nr 236 (Gud, välsigna dessa hjärtan), nr 476 (Upptag, Herre, våra böner) och nr 605 (Kom, o Jesus! Huru länge) med det låga slutet av praktiska skäl transponerat uppåt. I Svk 1939 anlitas melodin för hela nio psalmer: nr 35 (Vänligt över jorden glänser), nr 36 (Kriste, som ditt ursprung leder), nr

---

55. Redin, a.a., s. 9.

56. Redin, a.a., s. 9.

57. Så Den svenska koralboken 1939, s. XIV nr 35 och Kpsb 1948, s. 692 nr 77.

111 (Jesu, du dig själv uppväckte), nr 186 (Gud, hos dig är livets källa), nr 226 (Väktare på Sions murar), nr 247 (Upp, var ljus, ty ljuset lyser), nr 259 (Store Gud som handen räcker), nr 391 (Jesus har i ständigt minne) och nr 504 (Upptag, Herre våra böner). I Fi 1943 finns den som alternativ melodi vid nr 78 (Jeesus, joka kuolollasi) samt dessutom som nr 497 (Sydämemme ylennämme).

16. Nr 204, Om en rijk man här siungom wij

Denna möjligen svenska melodi återfinns i många äldre svenska och finländska handskrifter från 1600-talet men har inte påträffats i utländska samlingar. Den ingår i Olaus Ericis sångbok (78^r), Mönsteråshandskriften (182), Linköping 230, Leimontinus' koralbok (19^v), Roslagskullahandskriften (44), Riddarholmskyrkans koralbok (113)⁵⁸⁾ samt Ilmola (80), Kangasala (7^v), Notae (38^v), Gammals (87^v), Malm (51) och Colliander (63^v). I Fi 1702 används melodin för motsvarande finska text, psalmen nr 204 (Weisatcam nyt rickast Miehest). Den finns även i Fsk 1948 till parafrasen på texten i Matt. 18, (nr 133, Hur skall mig syndare det gå) men saknas i SvK 1939 och Fi 1943.

17. Nr 205, En riker man wäldiger han

Upphovet till denna parafras över Matt. 22 är att söka i medeltiden. Texten är sannolikt skriven av Ericus Olai (†1486) till en färdig melodi.⁵⁹⁾ Den trycktes första gången hos Paulus Grip i Uppsala år 1515 (Een rikir man. Ok welloger han). Den 14 strofer långa texten finns citerad i sin ursprungliga svenska form av P. Wieselgren⁶⁰⁾ och G.E. Klemming.⁶¹⁾ Den förre anför även ett avsnitt ur Svenska Mercurius 1757 med följande upplysning: "Istud evangelium transtulit de latino in Svecum ad modum carminis venerabilis pater magister Ericus Olavi sacre theologie

58. Jfr Norlind, Register, s. 33. Nodermann, a.a. II, s. 141 nr 333.

59. Palm, Bibelforskaren 1910, s. 319. Fransén, Koralbok, s. 382. Schiørring, N., Det 16. og 17. århundredes verdslige danske visesang I, s. 38. ter, s. 6.

60. Sveriges sköna litteratur I, s. 53 ff. Bibelforskaren 1910, s. 119.

61. Svenska medeltids dikter och rim, s. 167 ff. Canticorum 167.

Professor quondam Decanus alme ecclesie upsaliensis, per cuius merita deus iugitur magna facit miracula."⁶²⁾ Dikten förekommer som psalm redan i psalmböckerna av år 1536, 1567 och 1572.⁶³⁾ Den svenska texten anses av N. Fransén,⁶⁴⁾ i motsats till T. Norlind,⁶⁵⁾ vara ursprunglig. Översättningen till latin anses sammanhånga med den under senare hälften av 1500-talet och början av 1600-talet vanliga seden att översätta kyrkovisor från modersmålet till humanistlatin.⁶⁶⁾ Den latinska dikten förekommer enligt Norlind inte utanför *Piae Cantiones* 1582 (nr 71) och 1625 (nr 86).⁶⁷⁾

Den folkliga melodin påträffas första gången 1582 i *Piae Cantiones* till texten *Homo quidam rex nobilis*.⁶⁸⁾ Den förekommer därefter i flera koralhandskrifter på 1600-talet. Den ingår i Mönsterås (179), Kalmar folio I (147), Leimontinus (13^r), Roslagskulla (41) och Riddarholm (109).⁶⁹⁾ Dessutom finns den i de finländska handskrifterna Ilmola (78), Kangasala (7^r), Notae (37^v), Gammals (109^r) och Malm (69). I Fi 1702 (nr 205, *Yx ricas mies wäkewä työs*), liksom i koralpsalmboken 1697, går melodin i tredelad takt ända fram till den sista frasen, där den övergår i en lugnare, jämn takt. Vi möter här den för folkvisan karakteristiska avslutningen, varför H. Palm anser melodin vara en ursprungligen svensk folkton.⁷⁰⁾ Melodin saknas i SvK 1939, men den ingår i Fsk 1948 som nr 454 (*Intill döden trogen var*) och i Fi 1943 som nr 8 (*Hoosianna! Saapuva Poika*), nr 321 (*Jeesus, paras aarteni*) och nr 457 (*Kestä saakka kuoleman*).⁷¹⁾

-
62. Den Svenska Mercurius, augusti 1757, s. 168. Artikelnen hänvisar till en disputation 1756 där det påstods att ingen andlig sång författades på svenska före reformationen. Ovan citerade text av Ericus Olavi framhålls som motbevis.
63. Norlind, T., *Latinska skolsånger i Sverige och Finland*, s. 132.
64. Fransén, *Koralbok*, s. 382.
65. Norlind, LS, s. 132. Troligen bör man fatta meddelandet i Svenska Mercurius så att Ericus Olai förvandlade den latinska prosatexten till svensk vers.
66. Fransén, *Koralbok*, s. 382.
67. Norlind, LS, s. 132.
68. Norlind, LS, s. 132.
69. Jfr Norlind, *Register*, s. 6.
70. Palm, *Kyrkosången* 1904, s. 104 och *Bibelforskaren* 1910, s. 319.
71. *Koraalivirsikirja* anger melodins nummer i *Piae Cantiones* felaktigt som nr 50.

18. Nr 214, Himmelriket liknas widh tijo jungfrur

I Geijer-Afzelius' folkvisesamling finns en mycket gammal svensk folkvisa "Konung Birger och hans bröders eller Brunkes förräderi".⁷²⁾ Den 63 strofer långa visan berättar om hur konung Birger (år 1317) på inrådan av Brunke lät sina två bröder Erik och Waldemar svälta ihjäl. Därefter måste han själv fly till Danmark, och Brunke steglades i Stockholm. Denna folkvisa är av intresse i detta sammanhang, då den har sjungits till samma melodi som nr 214 i 1697 års koralpsalmbok. Melodin finns tidigare i handskrifterna från Riddarholm (109) och Roslagskulla (42).⁷³⁾ I en något varierad form är den återgiven i Ilmola (130), Kangasala (19^v) och Vendelius (70). Den äldsta kända svenska versionen av psalmen finns enligt J.W. Beckman tryckt i Tree Sköna Andelighe Historiske Wijsor år 1642.⁷⁴⁾ Enligt Ingeborg Lagercrantz var den dock bekant långt tidigare i Finland. Den översattes till finska redan år 1614.⁷⁵⁾ Men huruvida melodin först har sjungits till folkvisan eller till psalmen må tillsvidare förbli en obesvarad fråga. Till ursprunget har den tämligen allmänt betraktats som svensk.⁷⁶⁾

Melodin upptogs i Fi 1702, där den ingår som nr 216 till texten "Christicund Christuxell kihlattu". Fsk 1948 har koralen för fyra olika texter: nr 111 (Det dukas i himlarnas rike ett bord), nr 171 (Tillkomme ditt rike), nr 256 (Vart flyr jag för Gud) och nr 584 (Kom, Helige Ande, från höjden). Den saknas i Svk 1939. Fi 1943 utnyttjar melodin för tre psalmer, nämligen nr 148 (Verrattuna neitsehen kymmenehen), nr 152 (On Kristuksen

---

72. Geijer, E. och Afzelius, A., Svenska folkvisor I, s. 422 ff. Jfr ibid., del III, s. 164 nr 93.

73. Jfr Norlind, Register, s. 14.

74. Beckman, a.a., s. 153. Se även Liedgren, a.a., s. 95.

75. Lagercrantz, Ingeborg, Roslagskullahandskriften, s. 11 f. Jfr Kurvinen, P.J.I., Suomen virsirunouden alkuvaiheet v:een 1640, s. 329 f. Kurvinen anser att den finska versionen möjligen kan bygga på en dansk förebild.

76. Nodermann, a.a. II, s. 86 nr 170. Norlind, Register, s. 14. Koraalivirsikirja, nr 148.

tulemus arvaamaton) och nr 277 (Ken kiertää, oi Herra, sun tussies voi).

19. Nr 222, O Herre Gudh tin helga Ord

Den tyska originaltexten finns hos Zahn (5690) med en annan melodi. Den till ursprunget troligen svenska melodin nr 222 i koralpsalmboken 1697 finns tidigare i de handskrivna samlingarna Olaus Ericis sångbok (84^r), Mönsterås (202), Kalmar folio I (152), Ilmola (100), Kangasala (12^r), Notae (42^v), Gammals (98^r), Malm (49) och Colliander (85). Den ingår i Fi 1702 som nr 227 (O Herra sinun pyhä Sanas) och används därjämte för nr 230 (Sinun pyhä Sanas O Jumal') och nr 233 (Ah Jumala! tänn' katzahda). Fsk 1948 har melodin som nr 139 (Du sänt oss, Gud, ditt helga ord). Den har utelämnats i Svk 1939, men finns i Fi 1943 som nr 160 (On, Herra, pyhä sanasi), nr 180 (Oi Pyhä Henki, valos suo), nr 458 (Jos et sä, Herra, rakenna) och nr 596 (On kaikki tässä elossa).

20. Nr 225, O Herre Gudh tin helga Budh

Denna sannolikt svenska koral påträffas första gången i koralpsalmboken 1697.⁷⁷⁾ Den upptogs inte i Fi 1702 och saknas likaså i Fi 1943. Melodin lever dock vidare genom de nuvarande svensk-språkiga koralböckerna. Fsk 1948 har den som nr 441 och Svk 1939 som nr 458 till psalmen "Som sådden förnimmer Guds välbehag".

21. Nr 229, Ach blif hos oss o Jesu Christ⁷⁸⁾

22. Nr 245, Jesus är min vän then bäste

Denna i våra dagar mycket använda melodi förekommer dubblerad i koralpsalmboken 1697. Den finns i nästan exakt samma gestalt vid psalmen nr 270 (Alt hwad wij på jorden äga), till vilken också den utan egen tryckt melodi förekommande nr 291 (Herre, tu min

77. Nodermann, a.a. II, s. 34 nr 64. Hellerström, Liturgik, s. 477.

78. Se melodi 13 nr 160.

tröst och fromma) hänvisar. Den gavottliknande melodin har komponerats av hovkapellmästaren Gustaf Düben d.ä. och ingår i sångsamlingen *Odae Sveticae* från 1674, där originaltexten lyder "Stämman opp i Sångarinnor".⁷⁹⁾ Melodin, som senare återfinns i många koralböcker, anses av Norlind vara främmande såväl för svensk tradition som för koralstilen överhuvud.⁸⁰⁾ Den upptogs dock av Jacob Arrhenius (1642-1725) i hans *Psalme-profwer* 1691 till två olika texter.⁸¹⁾ I Fi 1702 ingår den till motsvarande text såsom nr 252 (Jesus ystävän on paras) samt dessutom med hänvisning till samma melodi för nr 294 (Jesu! minun ilon' autuun'). Dübens melodi återfinns till flera psalmer i de nuvarande koralböckerna i Sverige och Finland. Fsk 1948 har den för tre olika texter, nr 223 (Kom, o Jesus, väck mitt sinne), nr 288 (Jesus är min vän den bäste) och nr 336 (Glädje utan Gud ej finnes). I SvK 1939 utnyttjas den för hela nio texter: nr 17 (Dig allena vare ära), nr 120 (Jesus är min vän den bäste), nr 130 (Livets Ande, kom från ovan), nr 170 (Hjärtan, evigt sammanslutna), nr 227 (Kom, o Jesu, väck mitt sinne), nr 320 (Glädje utan Gud ej finnes), nr 347 (Seger giv, du segerrike), nr 374 (Varför sörja, varför klaga) och nr 578 (Hemlandstoner mäktigt ljuda). I Fi 1943 återfinns melodin såsom nr 227 (Herra, pöytääs vieraaksesi), nr 248 (Herra, joka vartioitset) och nr 315 (Jeesus, parhain ystäväni).

23. Nr 246, Jesu tu som siälen spisar

Melodin anträffas första gången år 1691 i Arrhenius' *Psalme-profwer* (s. 79) varifrån den utan förändring upptogs i koralpsalmboken 1697. Den kan möjligen vara komponerad av Jacob Arrhenius själv och sålunda av svenskt ursprung.⁸²⁾ Beckmans anta-

---

79. Norlind, SKB, s. 285.

80. Norlind, TK III, s. 258 f.

81. Arrhenius, J., *Psalme-profwer* (1691), s. 36 o. 144. Texten till nr 245 i 1697 års koralpsalmbok behandlas tämligen utförligt av Emil Liedgren i *Vox angelica*, s. 134 ff.

82. Nodermann, a.a., s. 103 nr 205. Norlind, Register, s. 20. Den svenska koralboken 1939, s. XIX nr 342.

gande att Joh. Flitner eventuellt kunde vara kompositör till melodin,⁸³⁾ tillbakavisas av Nodermann med motiveringen att den tyska originaltexten (Jesu, meiner Seelen Weide) inte har samma tonsättning som nr 246 i koralpsalmboken 1697.⁸⁴⁾ Melodin ingår i Fi 1702 som nr 253 (Jesu! Sanallas Sä sielun) samt i Fsk 1948 som nr 289 (Jesus, du, som själen spisar) och nr 440 (Så i kärlek, tröttna icke). Svk 1939, nr 342, utnyttjar koralen för den ursprungliga svenska texten (Jesu, du som själen spisar) liksom även Fi 1943, nr 316, för motsvarande finska översättning (Jeesus, ruokit sanallasi).

24. Nr 247, Misströsta ej o Christen godh

Denna av Haeffner såsom gammal betecknade melodi⁸⁵⁾ har inte påträffats i utländska källor, inte heller i svenska före 1697. Den förekommer sålunda första gången i koralpsalmboken.⁸⁶⁾ Den antas därför vara av svenskt ursprung. Melodin upptogs på finskt håll först 1922⁸⁷⁾ och finns sålunda inte i Fi 1702. Fsk 1948 har den för tre psalmer: nr 235 (O huru vist och fullt av nåd), nr 290 (Misströsta ej, o kristen god) samt nr 528 (Kväll eller morgon) och Svk 1939 för två: nr 231 (Giv mig den tro) och nr 361 (Misströsta ej att Gud är god). Slutligen anlitas den i Fi 1943 för två psalmer: nr 198 (Sun kiitos, Isä Jumala) och nr 296 (Sä, Jeesus, olet iloni).

25. Nr 251, En syndig man som låg i syndsens dwala,

är sannolikt en gammal svensk folkmelodi med prägel av äkta folkton.⁸⁸⁾ Texten förekommer första gången i tilläggshäftet till 1572 års psalmbok och har troligen författats av ärkebiskop

---

83. Beckman, a.a., s. 529.

84. Nodermann, a.a., s. 103 nr 205. Möjligen bygger Beckman sitt antagande på uppgifter av Haeffner, a.a., del II, s. VIII nr 205. Början till den tyska texten finns också i Arrhenius' Psalme-profwer (s. 79).

85. Haeffner, a.a., del II, s. VIII nr 191.

86. Den svenska koralboken 1939, s. XIX nr 361.

87. Krohn, a.a., s. 126.

88. Palm, Bibelforskaren 1910, s. 320.

Laurentius Petri Gothus på grundvalen av en visa från medeltiden.⁸⁹⁾ Melodin har folkvisans karaktäristiska växling mellan två- och tredelad takt.⁹⁰⁾ Taktartsbeteckningen är tredelad takt. Melodin börjar även som trippel. Men inte mindre än sju gånger växlas därefter taktart, även om övergången till tretakt efter föregående jämn takt inte står angiven i notskriften i den tredje, fjärde och femte frasen.⁹¹⁾ Taktväxlingen gör ett något egendomligt intryck. Likaså blir den enhetliga linjen splittrad. Den pregnanta rytmen har likväl en tilltalande verkan. Melodin påträffas i många handskrifter från 1600-talet. I Sverige förekommer den i Mönsteråshandskriften (209). Av de finländska handskrifterna har Ilmola (114), Kangasala (15^r), Notae (45^r). Gammals (99^v), Colliander (76) och Vendelius (71) antecknat melodin. Den upptogs vidare i Fi 1702, nr 257 (Yx Ihminen Synnis' syndinen maannut). I de nuvarande koralböckerna har den flitigt utnyttjats. Fsk 1948 har den som nr 258 (En syndig man, som låg i syndens dvala) och nr 426 (Din Herre Gud i himlen skall du tjäna) samt något varierad som nr 358 (Ditt ord, o Herre, kallar oss och leder) och nr 618 (O syndare, som säker är och trygger). Svk 1939 har den sannolikt svenska melodin för tre psalmer: nr 254 (En syndig man, som låg i syndens dvala), nr 274 (Bönhör mig, Gud) och nr 401 (Anamma from de dyra nådeorden). Fi 1943, som har en annan melodi till originaltexten (nr 278), utnyttjar en finsk variant till den gamla svenska folkmelodin för nr 211 (Sun sanas, Herra, kutsu luokses meitä), nr 410 (On täyttynyt jo lupaus se Herran), nr 448 (Unestas, sielu, herää kauheasta) och nr 610 (Oi suruton, niin varma menossasi).

---

89. Fransén, Koralbok, s. 418. Om psalmens ursprung se vidare Liedgren, Svensk psalm, s. 174-183. Kurvinen, a.a., s. 369, anser även han Laurentius Petri Gothus vara psalmens författare.

90. Jfr Palm, Bibelforskaren 1910, s. 317 ff.

91. Detta missförhållande har korrigerats i Harald Vallerius exemplar av koralpsalmboken. Jfr ovan kap. VI, 6.

26. Nr 257, Jagh för tigh o Gudh! klagar

Melodin har drag av den folkliga stilen och går enligt både Palm och Nodermann tillbaka på svensk folkton.⁹²⁾ Den har inte påträffats i svenska eller finländska handskrifter före 1697. Däremot ingår den i Fi 1702, nr 265 (Sun edesäs walitan Christe). Fsk 1948 har den till nr 262 (O Gud, för dig jag klagar) och Fi 1943 en durvariant därav till nr 288 (Oi Jeesus, suurta vaivaa). Melodin saknas i Svk 1939.

27. Nr 268, Hwad kan dock min siäl förnöija

Den enligt Palm⁹³⁾ "något klagande, men innerligt älskliga, af äkta folkton präglade melodin" med dess karaktäristiska melismer betraktas även den som ursprungligt svensk.⁹⁴⁾ Den upptogs första gången i koralpsalmboken 1697,⁹⁵⁾ där den även används för nr 259 (O Tu bittra sorgekälla) och nr 378 (Solen går nu åter neder). Haeffners uppgift om att melodin skulle härstamma från år 1660 har inte kunnat bestyrkas.⁹⁶⁾ Fi 1702 har inte upptagit den sannolikt svenska melodin. Däremot används den i de nuvarande koralböckerna. Fsk 1948 har den för nr 329 (Vad kan dock min själ förnöija) och nr 427 (Ack, vi vill så blind du vara), Svk 1939 för nr 78 (Syndaskulden att försona), nr 156 (Vänden om, I sorgsna sinnen), nr 255 (Till den himmel som blir allas), nr 400 (Vad kan dock min själ förnöija) och nr 435 (I min stilla hyddas sköte) samt Fi 1943 för nr 348 (Autuas, ken sydämsä).

---

92. Palm, Kyrkosången 1904, s. 105. Nodermann, a.a. II, s. 109 nr 222. Melodin har senare även gett upphov till olika danska folkmelodivarianter. Schiørring, a.a., s. 43.

93. Palm, Kyrkosången 1904, s. 104.

94. Nodermann, a.a. II, s. 43 nr 78.

95. Hellerström, Liturgik, s. 477.

96. Haeffner, a.a., del II, s. VI nr 78.

28. Nr 270, Alt hwad wij på jorden äga⁹⁷⁾

29. Nr 274, Jesus alt mitt goda är

Melodin finns enligt Beckman i Arrhenius' handskrivna Continuation af Psalmeprofwer och kan möjligen vara komponerad av Arrhenius själv.⁹⁸⁾ Den upptogs i samma gestalt i 1697 års koralpsalmbok, men användes däremot inte i Fi 1702. Fsk 1948 har koralen för nr 39 (Under detta nya år), nr 79 (Jesus lever! Därför kan) och nr 296 (Jesus allt mitt goda är), Svk 1939 för nr 122 (Jesus allt mitt goda är), 321 (Gud, min Gud, till dig jag ser), nr 334 (Skapare, att nalkas dig), nr 335 (Fader, jag i detta namn) och nr 583 (Stanna, ungdom, och hör till). I den finska traditionen upptogs koralen först år 1922.⁹⁹⁾ Den ingår i den nuvarande Fi 1943 som nr 77 (Jeesus elää, Herrani).

30. Nr 279, Menniskia ästu så högfärdig

Ursprunget till denna melodi är omdiskuterat. Den närmaste utländska motsvarigheten är "Kommt, ihr schnöden Adamskinder", men denna påträffas i Tyskland först år 1712. Zahn finner dock att den har likheter med en annan melodi "Mensch was ist dein Stolz und Prangen" från 1680,¹⁾ en likhet som Norlind inte tycker sig kunna spåra. I stället hänvisar Norlind till en svensk tröllojssång av Gustaf Düben "Ein getreues Herze wissen" från år 1667. Då denna sång står koralen märkligt nära, anser Norlind att den bör betraktas som original till nr 279 i koralpsalmboken, även om han finner det säreget att Dübens tillfällighetstryck av rent lokal art skulle ha bildat grundval för koralen. Norlind pekar även på möjligheten att Vallerius eller Rudbeck

---

97. Se melodi 22 nr 245.

98. Beckman, a.a., s. 547 ff. Nodermann, a.a. II, s. 106 nr 215. Arrhenius har två olika melodier till sin psalm, av vilka den andra är den hos Zahn upptagna 3450. Norlind har inte observerat att koralpsalmbokens nr 274 är en annan melodi än den hos Zahn. Norlind, Register, s. 19. Jfr även Burger, a.a., s. 214 nr 69.

99. Krohn, a.a., s. 126.

1. Zahn 3753.

tidigare hade känt till melodin.²⁾ I brist på utförligare material ansluter vi oss här till Norlinds åsikt och låter Düben stå som upphovsman till melodin. Koralen saknas såväl i Fi 1702 som i de nuvarande Fsk 1948, Svk 1939 och Fi 1943.

31. Nr 288, Min siäl och sinne låt Gudh råda³⁾

32. Nr 297, O Gudh/o Gudh så from

I Arrhenius' Psalme-profwer (1691) finns denna melodi upptagen till texten "O Gudh och Herre from" (s. 53). Av Nodermann betraktas melodin såsom svensk,⁴⁾ och Norlind utpekar Gustaf Düben som kompositör, utan att närmare bevis för detta påstående likväl anges.⁵⁾ I brist på bevis må Norlinds uppgifter här noteras utan att ställning tas till hans påstående. Melodin finns i Fi 1702 som nr 298 (O Hyvä Jumala) men saknas i de nuvarande Fsk 1948, Svk 1939 och Fi 1943.

33. Nr 303, Lofwad ware Herren Wåra faders Gudh

Tydliga drag av folktonen kan iakttagas i denna melodi, som förekommer i tryck första gången i 1697 års svenska koralpsalmbok.⁶⁾ Den har därför antagits vara av svenskt ursprung.⁷⁾ Melodin upptogs i Fi 1702 som nr 301 (Herra kijtjet olcon/Isäin Jumala). I de nuvarande koralböckerna ingår den i Fsk 1948 som 397 och i Svk 1939 till ovannämnda svenska text, och i Fi 1943 som nr 419 till texten "Maan ja taivaan Luojan".

---

2. Norlind, TK III, s. 166, 169, 267 f. Nodermann, a.a. II, s. 102 nr 203, ansluter sig till Norlinds åsikt. Se även Norlind, T., Die Musikgeschichte Schwedens in den Jahren 1630-1730 (Sammelbände der Internationalen Musikgesellschaft, 1899-1900), s. 206.

3. Se melodi 3 nr 85.

4. Nodermann, a.a. II, s. 98 nr 197.

5. Norlind, TK III, s. 269, Register, s. 29.

6. Hellerström, Liturgik, s. 477. Om de folkliga dragen i melodin se Palm, Bibelforskaren 1910, s. 318.

7. Bl.a. Nodermann, a.a. II, s. 124 nr 270.

34. Nr 312, På tigh, o Herre käre

Denna melodi, som även utnyttjas för nr 82 (O Gudh som haar i händer) och nr 92 (O Gudh thet är min glädie), finns enligt uppgifter av Nodermann i en handskrift från Västerås 1676,⁸⁾ men har inte påträffats i tidigare svenska eller utländska källor. Begyn-nelseorden till texten finns i Forsius' Visbok från mitten av 1600-talet, där det för "Iesu iagh för tigh klaghar" hänvisas till melodin för "På tigh o Herre käre".⁹⁾ Den måste sålunda ha varit känd redan före 1654, då Forsius' Visbok troligen tillkom. Melodin utnyttjas i Fi 1702 för flera psalmer. Den finns som nr 315 (Päälles o Herra aina), men även för nr 81 (O Herra! ilo suuri) och nr 250 (O Jesu! Piinas kautta) hänvisas till den. Fsk 1948 har melodin som nr 47 och Svk 1939 som nr 70 till pas-sionspsalmen "Se, vi gå upp till Jerusalem". Melodin saknas i Fi 1943.

35. Nr 321, O Gudh tu wast i fordom tijd

Till klargörande av frågan om denna melodis ursprung erbjuder Harald Vallerius' egna anteckningar till koralpsalmboken stor hjälp.¹⁰⁾ Enligt dessa skulle melodin ha komponerats av magister Johan Arendt Bellman (1664-1709) sedermera professor i latinsk vältalighet och poesi i Uppsala. Nodermanns uppgift¹¹⁾ om att melodin skulle finnas redan i uppsalapsalmböckerna år 1614 och 1623 är felaktig.¹²⁾ Man kan utgå ifrån att Vallerius har lämnat riktiga upplysningar. Till Bellmans melodi hänvisas även för nr 316 (Gif oss, o Gudh vårt daglig brödh) i 1697 års koralpsalmbok.

8. Nodermann, a.a. II, s. 109 nr 223.

9. Noreen, A. och Grape, A., 1500- och 1600-talens visböcker III, s. 311. Se även Schalin, a.a., s. 69 f, Kurvinen, P., a.a., s. 55 f. Noreen & Grape, a.a., s. 305 ff.

10. UUB, T 165. Jfr ovan kap. VI, 6.

11. Nodermann, a.a. II, s. 160 nr 399.

12. Muntligt meddelande den 8 februari 1966 av fil. lic. Folke Bohlin, Uppsala.

Melodin finns tryckt i Fi 1702 till tre psalmer: nr 27 (O Herra Corwas callist tänn') nr 170 (Jesu meidän Lunastuxem) och nr 317 (Ann Jumal jocapäiwästa Meill Leipää).¹³⁾ Den saknas i de nuvarande Fsk 1948, Svk 1939 och Fi 1943.

36. Nr 328, Wij önske nu wår brudgum och brudh

Hellerström påstår att melodin är ny i koralpsalmboken.¹⁴⁾ Den förekommer dock tidigare i Roslagskullahandskriften från 1693.¹⁵⁾ Schalin's uppgift om att den även skulle ingå i Gammals är felaktig.¹⁶⁾ Den till ursprunget sannolikt svenska koralen saknas i Fi 1702 liksom i Fi 1943. Den finns däremot upptagen i Fsk 1948 som nr 234 (Vi önska nu vårt brudpar) och i Svk 1939 som nr 232 (Vi önska nu vår brudgum och brud).

37. Nr 340, Herre Christ wij tigh nu prise

Denna sannolikt svenska melodi¹⁷⁾ påträffas tidigare i handskrifterna från Roslagskulla (84) och Riddarholmskyrkan (79).¹⁸⁾ Att närmare precisera dess ursprung har inte varit möjligt. Melodin börjar på samma sätt som "O Christe Morgensterne" (Z 1661). Slutet åter har stora likheter med "In dulci júbilo" (koralpsalmboken 1697 nr 130, Z 4947) varför melodin kunde utgöra en compilationsskapelse. Den saknas i Fi 1702. I Fsk 1948 och Svk 1939 anlitas den för den kända adventspsalmen "Bereden väg för Herran" (nr 3 resp. nr 43). Fi 1943: nr 3 (Te laaksot, notkot, nouskaa).

38. Nr 370, Nu hafwer thenna dagh

Haeffner lämnar om denna melodi upplysningen att den är "för-

---

13. Ilmari Krohn har inte noterat att nr 27 och nr 170 i Fi 1702 även lyder lika som nr 321 i koralpsalmboken 1697. Krohn, a.a., s. 125.

14. Hellerström, Liturgik, s. 477.

15. Jfr Norlind, Register, s. 44.

16. Schalin, a.a., s. 95. Textbegynnelsen "Wij önske..." finns visserligen upptagen i Gammals (89^r), men melodin är en annan än nr 328 i 1697 års koralpsalmbok.

17. Nodermann, a.a. II, s. 27 nr 53.

18. Jfr Norlind, Register, s. 12.

fattad af Kongl. Svenska Kapellmästaren Düben, adlad 1698, förmodligen äldsta sonen af Organisten Düben i Tyska Kyrkan i Stockholm".¹⁹⁾ Därmed avser han sannolikt den tidigare omtalade Gustaf Düben, som även har ansetts vara upphovsmannen till melodierna nr 85 (= 288), nr 245 (= 270), nr 279 och nr 297 i 1697 års koralpsalmbok. Den rytmiskt livliga och punkterade melodin nr 370 ingår tidigare i Odae Sveticae (nr 11) till texten "Allt efter Guds behag" och upptogs sedan av Arrhenius 1691 (s. 133). Melodin saknas i Fi 1702 liksom i de nuvarande Fsk 1948, Svk 1939 och Fi 1943.

39. Nr 380, Medan man lefwer i wërlden säll

Texten till denna begravningssång återfinns i ett häfte sammanbundet med ett exemplar av 1572 års psalmbok. Den kom in i den svenska psalmboken 1586. Fransén anser att den svenska formen möjligen kan ha skrivits av Laurentius Petri Gothus, Sveriges förnämsta psalmförfattare under 1500-talet.²⁰⁾ Melodins ursprung har inte kunnat spåras. I ett tryck från 1738 lämnas uppgiften att den skulle ha sjungits till folkvisan "Kämpen Grimborg" även om den inte var folkvisans 'bekanta Melodie'.²¹⁾ Koralen anses därför från början ha varit en svensk folkmelodi.²²⁾ Fransén åter menar att den möjligen kunde ha en latinsk sång som grund.²³⁾ Frågan måste lämnas obesvarad. Melodin förekommer i flera handskrivna koralsamlingar före 1697: Mönsterås (215), Leimontinus (17^v), Roslagskulla (96), Ilmola (112), Kangasala (14^v), Notae (45^r), Gammals (99^r) och Malm (56). I Fi 1702 upptas den som nr 378 (Niin cauwan cuin me eläm tääll). Koralen har i Fsk 1948, nr 595 (I levernets bekymmer sänkt) och Svk 1939, nr 262 (I dag om Herrens röst du hör) en starkt varier-

19. Haeffner, a.a., del II, s. XI nr 440. Jfr även Norlind, TK III, s. 269. Nodermann, a.a. II, s. 172 nr 440.

20. Fransén, Koralbok, s. 425.

21. Geijer-Afzelius II, s. 21. Jfr även del I, s. 20 ff för texten och del III, s. 7 f för melodin till folkvisan.

22. Den svenska koralboken 1939, s. XVIII nr 262.

23. Fransén, Koralbok, s. 425.

rad form av 1697 års melodigestalt. Ännu större är avvikelserna för den finska varianten i Fi 1943 nr 578 (Niin kauan kuin me elämme).

40. Nr 395, Kom o Jesu! huru länge

Denna melodi, som har vissa likheter med nr 173 i 1697 års koralpsalmbok, även den ansedd som svensk, finns enligt Beckman tidigare i Arrhenius' Continuation af Psalmeprofwer.²⁴⁾ Den saknas i Fi 1702, Fsk 1948 och Fi 1943. I SvK 1939 utnyttjas den för texten "Gud välsigne dessa hjärtan", nr 233.

41. Nr 402, I stofft och sand then swarta mull

Denna cantus funebris i gregoriansk stil erbjuder flera problem i fråga om ursprunget. Richard Noren har uttalat åsikten att sången härstammar från den svenska medeltiden. Texten var ursprungligen på latin och den svenska versionen utgör en översättning eller bearbetning.²⁵⁾ Emil Liedgren, som fann sången upptecknad i ett exemplar av 1548 års handbok i den hittills äldsta kända formen, anser också att den är förreformatorisk. Sången har likheter med de dödsцерemonier (dödsvigilierna) som reformationen avskaffade.²⁶⁾ Den torde knappast ursprungligen ha varit av liturgisk karaktär.²⁷⁾ Norlind betecknar melodin som svensk.²⁸⁾ Den återfinns i handskrifterna Skara 3, Linköping 227, Linköping 230, Grevillius, Liber officium, Liber cantus 1620 och 1623, Kalmar folio I (128), Mönsterås och Riddarholm (41). Dessutom förekommer den i de finländska Ilmola (152), Kangasala graduale (33^r), Gammals (79^v), Sackelijus (35^r), Wendelius (50) och Colliander (36, defekt). Melodin i koralpsalm-

---

24. Beckman, a.a., s. 925 not 1.

25. Norén, R., Från de svenska skolornas gregorianska sång under 1600-talet (KoK 1906), 151. Melodin återges transponerad till nutida notbeteckning och satt för kör och orgel (av John Morén) i KoK 1906, s. 155 ff.

26. Liedgren, a.a., s. 245 ff. Jfr Edwall, P., (utg.) Liber cantus wexionensis (Laurentius Petri Sällskapetets urkundserie III, s. 11.

27. Peters, a.a., s. 53.

28. Norlind, Register, s. 21.

boken är likadan som motsvarande melodier i Liber cantus 1620 och 1623 men betecknad med andra nottyper. Texten är något reviderad.²⁹⁾ I Fi 1702 ingår melodin som nr 400 (Mustan muldan tuhwx). Den saknas i de nuvarande koralböckerna.

42. Nr 410, I himmelen, I himmelen

har inte påträffats i utländska källor och anses därför vara svensk.³⁰⁾ Den finns enligt Norlind tidigare i en handskrift från Växjö och Roslagskullahandskriften (103). Schalins uppgift om att texten skulle finnas i Ilmola (165) är felaktig.³¹⁾ Melodin ingår i Fi 1702 som nr 410 (Ratk Taiwasa, ratk Taiwasa). Den förekommer även i Svk 1939 nr 144 (I himmelen, i himmelen) i den gamla formen. Fsk 1948 nr 619 (I himmelen, i himmelen) och Fi 1943 nr 615 (Taivaassa, ratki taivaassa) har en finländsk variant till 1697 års melodigestalt.

43. Nr 412, Migh gör stoor lust och glädie

Till denna melodi hänvisar två andra psalmer i 1697 års koralpsalmbok, nämligen nr 317 (Then blomstertijd nu kommer) och nr 355 (Min Gudh och Fader käre). Melodin, som förmodligen till sitt ursprung är en svensk folkmelodi, har även sjungits till folkvisan "Greven i Rom". Texten till denna folkvisa finns i en handskrift från 1573.³²⁾ Och redan 1614 förekom melodin enligt Palm inom den svenska församlingssången tillsammans med texten "Migh gör stoor lust och glädie", som utgör en översättning från tyskan.³³⁾ Före 1697 finns melodin upptagen i Roslagskullahandskriften (103).³⁴⁾ Senare anlätades den flitigt i den svenska och finska koraltraditionen. Fi 1702 har den som nr 412 (Sen Saven suloisuutta). Dessutom hänvisar psalmen nr 318 (Jo joutuu

---

29. Moren, a.a., s. 150.

30. Nodermann, a.a. II, s. 183 nr 486. Norlind, Register, s. 20.

31. Schalin, a.a., s. 87. Textbegynnelsen är densamma "I himmelen..." men fortsättningen är en annan än i nr 410 i 1697 års koralpsalmbok.

32. Geijer-Afzelius II, s. 232 f nr 53.

33. Palm, Bibelforskaren 1910, s. 315.

34. Jfr Norlind, Register, s. 23.

armas aika) till melodin. Fsk 1948 utnyttjar den för två psalmer, nr 520 (Den blomstertid nu kommer) och nr 621 (Med lust och glädje tänker) och Svk 1939 för hela åtta psalmer: nr 139 (Som sol om våren stiger), nr 143 (Gud vare tack och ära), nr 196 (Som spridda sädeskornen), nr 425 (Min Gud och Fader käre), nr 471 (Den blida vår är inne), nr 474 (Den blomstertid nu kommer) och 592 (Med lust och glädje tänker). Fi 1943 har melodin för nr 557 (Jo joutuu armas aika).

Den föregående sammanställningen ger vid handen att ett 40-tal melodier i koralpsalmboken kunde vara av svenskt ursprung. Burgers påstående att största delen av de 109 koraler, vilka man inte har lyckats föra tillbaka till deras källor, skulle utgöra svenska kompositioner måste sålunda avsevärt korrigeras. Å andra sidan visar det sig, att Norlind har varit något försiktig i sin bedömning, när han talar om ett knappt 30-tal. Likväl är det möjligt att Norlind kommer att ges rätt, när den svenska koralforskningen har hunnit längre. Stor osäkerhet råder i fråga om många av de melodier som har antagits härstamma från Sverige. Ytterligare undersökningar i hittills icke beaktade utländska källor kunde möjligen leda till nya lösningar. Den föreliggande framställningen gör självklart inte anspråk på att ge ett uttömmande svar. Den har endast berört ett problem där stor osäkerhet råder. Samtidigt har den visat på ett öppet fält där stora uppgifter väntar på hugade koralforskare. I synnerhet vore det av vikt att undersöka vilka ledtrådar de finländska koralhandskrifterna kunde ge. I den rikssvenska forskningen har dessa så gott som helt förbigåtts.

I samband med behandlingen av koralpsalmbokens svenska melodier har det framgått att drag av den folkliga stilen kan iaktas hos dessa. Detta aktualiserar frågan om ytterligare en nationell egenart kan spåras hos de svenska koralerna. Burger förnekar dylika särdrag och stöder sig därvid på sin undersökning av de tyska melodierna i Sverige. Han anser de svenska koralerna vara "völlig in Abhängigkeit von deutschen Vorbildern".³⁵⁾ Även Carl von Winterfeld har i en specialartikel ut-

35. Burger, a. a., s. 137. Burger tar även upp frågan om kontrafaktur och uttrycker sin förvåning över "das Fehlen jeglicher Kontrafaktur" i koralpsalmboken. Ingen av melodierna

talat sig om kyrkosången i Sverige. I motsats till Burger anser v. Winterfeld att de svenska melodierna har en nationell friskhet och naturlig melodik.³⁶⁾ Norlind ansluter sig till v. Winterfeld i sin karaktäristik av de svenska melodierna ur allmän melodisk synpunkt. Han försöker visa på flera nationella drag. Till de markanta egenskaperna hör "täta, motiviska parallellismer (sekvenser), stora intervallsprång, kontrastverkan i motivens placering, regelbundna tonupprepningar (samma ton regelbundet omtagen)".³⁷⁾ Man torde kunna instämma i dessa påståenden. Men däremot måste man ta Norlinds övriga "lovprisningar" med stor reservation. Han framhåller att de svenska melodierna alla har en "s.k. 'strykande melodik', som gör dem lätta att minnas. Tongångarna fastna i medvetandet och äro även för barn ej svåra att inlära." Han meddelar vidare att melodierna trots de folkliga egenskaperna aldrig blir banala. "En viss nobless vilar över satsen, såväl melodiskt som rytmiskt." Redaktörerna tillkommer all heder för att de har "hållit fast vid den kyrkliga högheten" och "ej fallit undan för den nya banala melodien". Koralpsalmboken innehåller enligt Norlind inte en enda melodi som kunde "räknas till de s.k. sämre gatvisorna". Ett talande bevis för valören hos de förmodligen svenska psalmmelodierna finner Norlind i att "de flesta av dem just höra till de

---

skulle sålunda bygga på världsliga visor. Betyder detta att de koraler (t.ex. nr 205, 214, 251, 303, 412), som tämligen allmänt anses vara folkmelodier, likväl skulle ha uppkommit direkt som kyrkliga melodier? Det bör beaktas att skillnaden mellan den kyrkoviseartade psalmen och den världsliga folkvisan ofta inte var stor i melodiskt hänseende (Schalin, a.a., s. 135). Förhållandet mellan koral och folkvisa under äldre tid bjuder även på många hittills ouppklarade problem. Kanhända har Burger därför gjort ett förhastat påpekande, som kunde bli korrigerat genom mera ingående forskning. För närmare utredning om kontrafakturen se t.ex. Braun, W., Die evangelische Kontrafaktur (Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie, 11, 1966).

36. v. Winterfeld, a.a., s. 197 f. Norlind ger dock en alltför ensidig bild av v. Winterfelds uttalande om de "vackra svenska folkvisorna". Norlind, TK III, s. 270.

37. Norlind, TK III, s. 271

allra populäraste, vilka blivit ett med svenskt gudstjänstliv".³⁸⁾

Vi skall inte här ingå på en bedömning av melodiernas musikaliska värde. Norlinds subjektiva uttalanden har inte heller citerats som ett slutligt omdöme. Möjligen kan de ge en antydning om de svenska melodiernas gestalt. Slutligen bör det även framhållas att en melodis popularitet inte alltid behöver bygga på dess musikaliska kvalitet.

Vid koralbokens redigering behandlade Vallerius den förefintliga traditionen med en viss frihet. Det är likväl inte någon lätt uppgift att komma underfund med hans personliga sätt att behandla melodierna. För detta ändamål borde man veta vilka källor Vallerius anlidade för varje enskild melodi. Därefter skulle en jämförelse göras med melodins utformning i koralpsalmboken. Därtill kommer de melodier som inte var nedtecknade, men vilka levde i den muntliga traditionen. I vilken mån utnyttjade Vallerius dessa? Slutligen borde Vallerius' musikteoretiska avhandlingar noggrant undersökas för att man skulle vinna kännedom om hans musikaliska principer.

Norlind har lämnat några spridda uppgifter om Vallerius' sätt att redigera. Som princip gällde att "individualisera, förstärka, öka den rytmiska energin".³⁹⁾ Detta skedde huvudsakligen genom bruket av olika rytmiska valörer. När melodins väl ljud så fordrade, tillfogade Vallerius enligt Norlind inte sällan små förbindelsenoter, varigenom mera livaktighet vanns i sången.⁴⁰⁾ Många av koralpsalmbokens melodier går i tretakt, även i sådana fall där originalet har jämn takt. Frågan huruvida tripplerna är att betrakta såsom en individuell omskapelse av Vallerius, eller om de är uttryck för en allmän utveckling inom den svenska koralstilen i slutet av 1600-talet, skall behandlas i ett följande avsnitt.

5. Tyska melodier. Omvandling och tradering

Många av koralpsalmbokens melodier härstammar från tyska källor. Vi skall ännu i korthet beröra frågan om den förändring

---

38. Norlind, TK III, s. 270 ff.

39. Norlind, TK III, s. 260.

40. Norlind, SMH (1918), s. 112 f.

som de från Tyskland övertagna koralerna genomgick, när de införlivades med svensk tradition. Samtidigt skall vi försöka vinna insikt om varför några speciella melodier kom att upptas i traditionen, medan andra lämnades obeaktade.

Tyska melodier som upptogs i den svenska församlingssången visar en långt större variantbildning än motsvarande danska. Orsaken torde inte vara att söka enbart i Sveriges geografiskt längre avstånd från Tyskland. Man måste även beakta de olikartade förhållanden under vilka melodierna övertogs. Redan år 1569 hade Danmark fått en rikhaltig samling tryckta melodier (Hans Thomissøns Psalmebog). I Sverige fick man däremot vänta länge på en sådan. Det låg därför nära till hands att melodierna på grund av brist på en enhetlig samlande tradition undergick större förändringar. De handskrivna notböcker som fanns före 1697 kunde inte heller bevara traditionen enhetlig. Få handskrifterkopierade direkt de tryckta källorna. Utom att fel kunde insmyga sig, satte avskrivaren ibland medvetet in avvikande noter. Somliga handskrivna koralböcker visar inflytande från flera källor samtidigt. När en koral nedskrevs, kunde två eller flera melodier kombineras efter godtycke. Sannolikt lades också den muntliga traditionen till grund när melodin upptecknades. De handskrivna notböckerna kunde därför i hög grad avvika från varandra både i fråga om melodibestånd och i fråga om enskilda melodiers gestaltning.¹⁾

I den levande traditionen uppkom lätt olika melodivarianter. Då få församlingar hade tillgång till orgelbeledsagning, var sången nästan helt utlämnad åt kantorns och prästens inte sällan bristfälliga förmåga.²⁾ Då notböcker blott undantagsvis

1. Burger, a.a., s. 232 f.

2. Orgeln var i bruk redan under den medeltida gudstjänsten, men det dröjde länge innan den fick någon betydelse för menighetens sång. Ännu i början av 1600-talet var dess uppgift i gudstjänsten att stöda kören, intonera körsatserna och att i växelverkan med kören utföra fria instrumentalsatser. Beledsagad församlingssång förekom först under seklets senare hälft. Då det var dyrt att anskaffa instrumentet hade vanligen endast de större församlingarna förutsättningar därför. Stora svårigheter beredde det även att få tag i en organist och medel till att avlöna honom. Norlind, SMH (1918), s. 115. Ibid., TK III, s. 181 ff. Moberg KHK, s. 82 ff. I städerna var orgeln naturligtvis vanligare än på landet. De första

fanns, och läskunnigheten dessutom var ringa, måste sångerna läras och sjungas utantill under någon sångkunnigs ledning. Med tiden utvecklades sångsätt som avvek från den ursprungliga melodin. En ny kantor kunde även i församlingen införa melodier som skilde sig från församlingens traditionella sånger. Då två varianter sjöngs samtidigt kunde ytterligare en tredje uppkomma.³⁾

En viss skillnad kan i fråga om tradering iakttas mellan äldre och yngre melodier. Det är naturligt att äldre koraler, som huvudsakligen reproducerades ur minnet, genomgick större omvandlingar än de senare upptagna, vilka dessutom kunde ha stöd i handskrifter eller i tryckta samlingar. Men också nyare melodier kunde snabbt omvandlas. Härvid kan det likväl vara mera fråga om en individuell konstförståelse så att en redaktör medvetet har förändrat melodin, än om en direkt folklig assimilering. Burger anger flera exempel på melodier där den konventionella kyrkliga stilen bevarades trots betydande förändringar i melodins gång. Redaktören har oaktat förändringen likväl velat bevara koralstilen. Vissa avvikelser bör också förklaras ur svårigheten att anpassa en känd melodi till en färdig svensk text.⁴⁾

Burger framhåller att tillfälligheter ofta spelade en större roll än kritiskt urval, när en tysk melodi kom att övertas i Sverige.⁵⁾ Det var inte alltid melodins musikaliska kvalitet som avgjorde. Att en melodi var omtyckt och utbredd i Tyskland, var sällan avgörande för dess upptagande i den svenska traditionen. Detta framgår därav att många av de tyska

---

finländska landsförsamlingar, som anskaffade en orgel, torde ha varit Sagu år 1671 och Sund år 1672. Andersson, O., Studier i musik och folklöre, s. 17. Att orgeln redan före år 1680 hade en viss betydelse för beledsagning av församlings-sången visar Oluff Ekmans skarpa kritik av instrumentet, då han i sitt Sjönödslöfte framhåller "huru med oandeligt musicerande Gudachtigheten förhindras". Han påpekar att "thet mehr anstår Barn/ än Gudz Försambling/ at siunga med Orger och Klapperwärck". Ekman, O., Siönöd-Löfft Aff två Deelar..., s. 164 ff. Om Oluff Ekman se bl.a. Pleijel, H., Svenska kyrkans historia V, s. 145 ff.

3. Burger, a.a., s. 233 f.

4. Burger, a.a., s. 234 f.

5. Burger, a.a., s. 335 f.

melodier, som upptagits i Sverige, förekommer bara i en eller högst ett par tyska sångböcker. I förgrunden för intresset stod inte melodins kvalitet utan kända kompositörer och större melo-disamlingar. Dessutom spelade rent konfessionella orsaker en viktig roll. Särskilt anlidades i Sverige Burkhard Waldis' "Der Psalter, in neue Gesangweise und künstliche Reimen ge-bracht"⁶⁾ och Johann Crügers "Praxis pietatis melica".⁷⁾ Burger kritiserar Nodermann, när denne anser Waldis' Psaltare vara "en underbart härlig sångsamling som har haft stort inflytande på den protestantiska sången".⁸⁾ De nämnda melodierna får inte något högt betyg av Burger, som stöder sig bl.a. på v. Winterfeld. Härmed vill han betona att det inte var endast melodier-nas musikaliska värde utan lika mycket kompositörens kända namn som gjorde koralerna uppskattade i Sverige.⁹⁾

---

6. Burkhard Waldis (c. 1495-c. 1556) var en tysk franciskan-munk, skald och tonsättare, som senare övergick till pro-
testantismen. Hans 1553 utgivna psaltare innehåller psal-
tarparafraser och 152 melodier, som han själv skapat.
Stare, I., Waldis, Burkhard, art. i SML IV, sp. 1346 f.

7. Johan Crüger (1598-1662), tysk organist och tonsättare, ut-
gav år 1644 en av kristenhetens inflytelserikaste sångsam-
lingar, Praxis pietatis melica. Den utkom under hundra år i
över 40 upplagor, av vilka den tredje (1648) innehåller 383
sånger med 170 melodier. De två första upplagorna har helt
gått förlorade. Åberg, J.H., Crüger, Johann, art. i SML I,
sp. 996 f.

8. Nodermann, a.a., s. 12.

9. Burger, a.a., s. 235 f.

VIII. TAKTART OCH RYTM

T a k t a r t kan definieras som "sammanfattandet av tidsvärden i lika långa avsnitt, varvid det första tidsvärdet i varje avsnitt erhåller en metrisk huvudaccent".¹⁾ Taktarterna kan vara enkla (två- och tretidiga) eller sammansatta (multipler av de enkla). För att förstå taktbegreppet i slutet av 1600-talet är det likväl inte helt tillfredsställande att utgå ifrån moderna musikteoretiska definitioner. Vid tiden för koralpsalmbokens tillkomst pågick flera omvälvningar inom musiken. Vi har tidigare sett, att melodierna präglas både av drag från kyrkotonarterna och av modern dur- och molltonalitet. Även i fråga om takt ägde en förskjutning rum under hela den senare hälften av 1600-talet, nämligen bort från mensuralnotationens taktföreställning mot vår moderna periodiska accentuering. Denna utveckling kan bl.a. följas i musikavhandlingar från den berörda tiden.²⁾

Melodierna i koralpsalmboken går i två- eller tredelad takt. I några fall förekommer taktväxling innanför en melodi. Man kan likväl inte tala om en genomförd två- eller tredelad takt i koralpsalmboken. Takträknandets tid var ännu inte inne.

Flertalet av melodierna har jämn takt. Tretakt förekommer dock i många fall. En fråga som särskilt intresserar är koralpsalmbokens sättning i tretakt, där originalmelodin går i jämn takt. Kan man finna en hållbar förklaring till förkärleken för trippler? I regel har melodierna även genom punktering getts en mera tillspetsad form än de hade i tidigare svenska koral-samlingar. Är dessa företeelser i koralpsalmboken att betrakta som ett led i koralstilens utveckling i Sverige, eller bör man räkna med ett personligt inslag och en av Vallerius självstän-

1. Bengtsson, I., Takt, art. i SML IV, sp. 1117.

2. Angående mensuralnotation se bl.a. Bellerman, H., Die Mensuralnoten und Taktzeichen im 15. und 16. Jahrhundert. Nat. Fransén ger i sitt arbete om Uppsalapsalmboken en kort översikt av utvecklingen i Sverige-Finland i slutet av 1600-talet. Gränsmärket för den nya taktuppfattningen bildas enligt Fransén av Harald Vallerius' avhandling De Tactu (1698). Se Fransén, Koralbok, s. 72 ff.

digt gjord förändring? Detta är frågor som kommer att behandlas i föreliggande kapitel.

1. Taktbeteckningar

Koralpsalmboken 1697 har huvudsakligen enkel taktartsbeteckning (två- eller tretakt) vid melodiernas början. Av de 262 förefintliga melodierna är 179 betecknade med jämn takt.¹⁾ och 69 melodier med signaturen för tredelad takt. Dessutom har ytterligare sju melodier i tredelad takt signum proportio tripla. Slutligen förekommer blandad taktart eller taktväxling innanför melodin i sju fall. Den verkliga taktfördelningen i koralpsalmboken är enligt angiven taktbeteckning sålunda:

jämn takt:	179 melodier,
tredelad takt:	76 melodier,
blandad takt:	7 melodier. ²⁾

De 179 melodierna i jämn takt har alla $\emptyset$ som taktsignum. Nat. Fransén uppger att skillnaden mellan C och $\emptyset$ som mensurbeteckningar hade bortfallit i slutet av 1600-talet. Förut betydde $\emptyset$ att noterna minskades till hälften. Nu föreskrevs åter att man vid $\emptyset$ skulle taktera dubbelt så fort.³⁾ Fransén framhåller likväl att den genomstrukna halvcirkeln erbjuder flera tolkningsmöjligheter. Då senare koralböcker vanligen har återgivit $\emptyset$ med 4/4 takt, har man förbisett 2/4 taktens betydelse för den evangeliska kyrkovisan. När man vill komma till klarhet om den jämna takten, måste därför det första steget bli att avgöra om melodin skall takteras i fyrtakt eller tvåtakt.⁴⁾ Det är i detta sammanhang inte möjligt att gå närmare in på

1. Till denna grupp räknas även de 12 med omskriven koralnotskrift meddelade melodierna, vilka samtliga har taktsignum $\emptyset$. Nr. 94 och 394 saknar i notskriften förteckning, men båda går i jämn takt.
2. Gösta Morin har även gjort en statistik över taktfördelningen i koralpsalmboken. Enligt denna går 132 melodier i jämn takt, 73 i tredelad och 8 i blandad takt. I denna översikt har emellertid 40 melodier lämnats obeaktade. Jfr Morin, STM 1944, s. 120 f. Även Nat. Fransén ger en något bristfällig överblick över fördelning av takter i koralpsalmboken; sex melodier har av någon anledning inte tagits med i räkningen. Fransén, Melodierna, s. 8.
3. Fransén, Koralbok, s. 78.
4. Fransén, Melodierna, s. 8 f.

frågor om räkneenheter i samband med tolkningen av taktsignum $\emptyset$. Problemet med koralens rytmiska utgestaltning har delvis berörts av Carl-Allan Moberg, till vars uppsats hänvisas.⁵⁾

Melodierna i tretakt har oftast signaturen $\equiv$, vilken enligt musikleroboken om Siungarekonsten (1694) vid denna tid hade blivit vanlig för trippler. Den med 3 betecknade stora trippeln angav att det gick 'tre semibreves eller tre hela slagnoter på en tact'.⁶⁾ Två melodier (nr 149 och 321) är utmärkta med sesquialtera ($3/2$), det tidigare tecknet för perfekt semibrevis och nu utmärkande den långsamma tretidiga melodin.⁷⁾ Slutligen finns trippelbeteckningen $\emptyset 6/4$ i ett fall (nr 89), vilket tydligt visar framåt mot nyare uppfattningar och begrepp.⁸⁾

Sju melodier i koralpsalmboken har taktbeteckningen $\emptyset 3$, nämligen nr 16, 145, 189, 192, 288, 328 och 342. Den gamla proportio tripla har bl.a. Gösta Morin tolkat som signum för omväxlande jämdelad och tredelad takt, även om han uttalar sin förvåning över att ingen taktväxling tycks äga rum i de angivna melodierna.⁹⁾ Enda undantag kunde vara nr 288 ("Min siäl och sinne låt Gudh råda"). Denna melodi börjar med trippler. I den andra frasen förekommer ett antal inskjutna noter i jämn takt, vilket gör att melodin kunde anses ha taktväxling. Men

den rytmiska omgrupperingen är att betrakta som en hemiolbildning, dvs. som en tyngdpunktsförskjutning inom en grupp av sex lika långa notvärden från 2×3 till 3×2 . Med undantag av dessa fyra noter går nr 288 dock för övrigt i tretakt, och taktsignum $\emptyset 3$ kan inte anses vara beteckning för omväxlande trokeisk och spondeisk takt.¹⁰⁾

5. Våra äldre koralers rytmiska utgestaltning (TKG, 13, 1938, s. 117-126.
6. Fransén, Koralbok, s. 74 f.
7. Jfr Moberg, TKG 1938, s. 121.
8. Fransén, Koralbok, s. 75.
9. Morin, STM 1944, s. 121.
10. Morin anger nr 288 som exempel på en melodi, där ingen taktväxling äger rum. Morin, STM 1944, s. 121 not 1.

Signum $\emptyset/3$ har även uppfattats som ett tecken som mindre anger betoningsförhållanden än tempo. Inom 1600-talets konstmusik levde föreställningen länge kvar om att en långsam melodi skulle gå i jämn takt och en snabb melodi i tretakt. Så betyder exempelvis hos Schütz den jämna taktbeteckningen vanligen långsammare tempo och trippeln snabbare.¹¹⁾ Den "dubbla taktbeteckningen" kunde sålunda tolkas så att det är fråga om en långsam melodi i tredelad takt. Men inte heller denna förklaring visar sig tillfredsställande.

Svaret på frågan om $\emptyset 3$ -tecknets betydelse torde vara att söka i den förvandling som takten överhuvudtaget genomgick under 1600-talet. Den ursprungliga betydelsen av $\emptyset 3$ är dubbeltrippel. Siffran 3 anger att det är fråga om tretakt och $\emptyset$ att notvärdet skall minskas med hälften i förhållande till det ursprungliga värdet.¹²⁾ Dubbeltrippeln kom under inflytande av den humanistiska metriken så småningom ur bruk, men signum kvarstod. Dubbeltrippeln ersattes med enkel diminution och slutligen skrevs diminutionen i själva noterna.¹³⁾ Taktsignum $\emptyset 3$ skulle sålunda vara en lämning från det tidigare systemet. I de berörda melodierna torde tretakten fattas i den förkortade formen, närmast som $6/4$ eller $3/4$ och inte som $3/2$ (stor tretakt). En motsvarande förändring i takten, även om detta inte direkt anges med taktsignum, kan iakttas i nr 117. Melodin börjar i stor trippel ($3/2$) med halvnoten som slag. "Presto" i sjunde frasens början anger diminutionens början. Den stora tretakten övergår i liten trippel, dvs. $3/4$ takt och fjärdedelsnoten blir slag.

Erich Burger påpekar i sin doktorsavhandling att taktväxling inom samma melodi sällan påträffas i svenska koraler. Sällsyntheten anses bl.a. peka på inflytande från dansvisan med dess rytmiska symmetri, vilket bidrog till att taktväxlingen avskaffades.¹⁴⁾ Det oaktat går sju av koralpsalmbokens melodier i blandad taktart. Nr 2 ("Then som wil en Christen heta") börjar i jämn takt, varefter melodin vid tredje frasens inträde

11. Moberg, TKG 1938, s. 121.

12. Jfr Bellermand, a.a., s. 61 f.

13. Fransén, Koralbok, s. 383. Jfr även ibid., s. 75 f.

14. Burger, a.a., s. 244.

övergår till tredelad takt. Femte frasen har åter jämn takt. Nr 22 ("Säll är then som icke går") har tredelad takt i början, byter redan i den första frasen till tvådelad; den andra frasen har åter tredelad takt. Slutligen har den tredje frasen först tredelad och sedan jämn takt. Iögonenfallande är taktväxlingen i den redan omtalade nr 251 ("En syndig man som låg i syndsæns dwala"). Melodin inleder med trippler. Inte mindre än sex gånger byts därefter takt. Övriga melodier med taktväxling inne i melodin är nr 149, 215, 303 och 350.

2. Problemet tretakt

Såsom redan har påpekats går ungefär en tredjedel av koralpsalmbokens melodier i tretakt. En närmare undersökning visar, att trippler förekommer även i många fall, där den ursprungliga melodin har jämn takt. Man ställs därför omedelbart inför frågan varför koralpsalmboken föredrar tredelad takt i stället för originalmelodins tvådelade takt.

Av de tyska koralmelodier inom svensk församlingssång, vilka Burger har studerat, skiljer sig den svenska versionen från den tyska såtillvida att den svenska melodin har tretakt, där det tyska originalet har jämn takt. Detta gäller för 21 av de 118 koraler som undersöktes.¹⁾ Flera olika svar har getts på frågan om de svenska versionernas förkärlek för trippler. I det följande skall beröras några av de förslag till lösning som har uppgjorts.

Moberg pekar på två väsentliga faktorer som förklaring till tretakten. Den tid som har betecknats som församlingssångens gyllene epok (1500- 1600-talen) var en våldsam brytningsperiod i musikhistorien. "Man har", skriver Moberg, "rent av talat om ett 'dansraseri' under högrenässarsen, och man kan utan tvivel betrakta även detta som ett bland många tecken på en omedveten reaktion mot tidigare olidligt tvång, som en brist

---

1. Nr 2 (Burger nr 3), 12 (19), 42 (48), 96 (17), 98 (15), 142 (110), 172 (80), 189 (23), 206 (10), 213 (45), 215 (26), 216 (33), 217 (20), 220 (9), 249 (63), 260 (61), 285 (74), 289 (118), 310 (21), 343 (32), 381 (53) och 411 (71). Jfr Burger, a.a., s. 243 not 2.

på psykisk balans... som ett utslag av ångestpsykos inför far-
soter och olyckor... märkliga uppfinningar och astronomiska
och geografiska upptäckter. - Dans och dansmusik genomsyrade
alla länder och befolkningslager... Dansens koreografiska
element utbildades liksom dess musikaliska i riktning mot sti-
lisering och hög konstskicklighet. Melodiken ombildades och
uppbyggdes efter symmetriska fordringar både med hänsyn till
periodik och rytmik... Detta var en utveckling som intet slag
av tonkomst förmådde undandra sig, ej heller den protestantiska
kyrkovisan."²⁾ Den form av dans som i Sverige närmast kommer i
fråga är den s.k. polskan.

Trots att ingen svensk dans har debatterats så livligt som
polskan, är dess historia långt ifrån utredd.³⁾ Att i detta
sammanhang gå närmare in på frågor kring polskans ursprung och
dess förekomst i Sverige skulle föra utanför ramen för ämnet.
Det torde vara tillräckligt att konstatera, att polskan utbildades
i Polen under förra hälften av 1500-talet. Redan på Gus-
tav Vasas tid torde den ha blivit känd i Sverige, då flera
polska musiker hade anställning i hovkapellet. Under Johan III:s
och konung Sigismunds tid stod Sverige i livlig förbindelse
med Polen, varvid även polskan vann stor utbredning i det
svenska riket. Kringvandrande spelmän bidrog till dansens snab-
ba spridning. Även om polskan under 1600-talet delvis ersattes
av franska danser i de förnämas kretsar, var polskan 1600-
talets populäraste dansform.⁴⁾

Koralpsalmbokens rikliga användning av tretakten skulle så-
lunda till en del bero på att detta var levande tradition i
Sverige, övervägande på grund av polskans inflytande.⁵⁾

Moberg menar likväl inte, att den svenska tretakten skulle
ha sin enda orsak i att såväl hög som låg vid denna tid ivrigt

2. Moberg, TKG 1938, s. 119 f. Jfr även Norlind, T., Studier i svensk folklöre, s. 358 f.
3. Jfr Ling, J., Svensk folkmusik, s. 98. Norlind, Studier i svensk folklöre, s. 341 ff. Erkki Ala-Könni har även gjort en undersökning av polskan med särskild hänsyn till dess framträdande i Finland. Ala-Könni, E., Die Polska-Tänze in Finnland.
4. Norlind, T., Svensk folkmusik och folkdans, s. 121 ff. Norlind, Allmänt musiklexikon II, sp. 312 f. Burger, a.a., s. 243.
5. Burger, a.a., s. 243. Moberg, KMH, s. 428.

dansade. Förklaringen kan även ligga på det psykiska planet. Moberg formulerar svaret så, "att här samma naturlag har verkat som gör sig gällande, då en dansmelodi i jämn (lugn) takt i folklig tradition ofelbart övergår till en snabb trippel, vanligen så, att den jämna och den ojämna bilda ett par, det som vi pläga kalla för svitens 'urpar'. Detta står i sin tur i oupplösligt sammanhang med den agogiska ⁶⁾ företeelse som överhuvud framskapat vår tretidiga rytm."⁷⁾ Den tretidiga rytmen är enligt Moberg både psykologiskt och historiskt sett en temperamentsmässig agogisk förändring av den fyrtidiga. Även denna lösning räknar med att tretakten var vanlig i Sverige i slutet av 1600-talet, och att Vallerius vid koralpsalmbokens redigering helt enkelt böjde sig för traditionen.

En rakt motsatt åsikt representeras av Norlind. Genom en statistik försöker Norlind visa, att utvecklingen framåt mot tretakt under 1600-talet ingalunda har varit så våldsam som bl.a. Burger låter påskina. Han framhåller tvärtom, att den är tämligen obetydlig från Mönsterås (1645) till Roslagskulla (1694), dvs. under en period av c. 50 år. En översikt av tretaktens förekomst i svenska koralpsamlingar under senare hälften av 1600-talet ger följande resultat:

Mönsterås (1645): 162 mel., varav 27 i tretakt	= 16.6%
Riddarholm (1694), 164 mel., varav 32 i tretakt	= 19.5%
Roslagskulla (1693) 270 mel., varav 60 i tretakt	= 22.2%

Endast 5.6 % är den verkliga stegringen av tretakten under närmare 50 år. Men om man beaktar koralpsalmboken erhålls ytterligare följande siffror:

---

6. Agogik är en av H.Riemann präglad term för små rytmiska förskjutningar i förhållande till det metriska schemat, som det levande musikaliska föredraget alltid måste medföra, men som i nottexten inte antyds genom särskilda föredragsbeteckningar. Bengtsson, I., Agogik, art. i SML I, sp. 38.

7. Moberg, TKG 1938, s. 121.

Koralpsalmboken (1697): 262 mel., varav 81 i tretakt =30.9%⁸⁾
Enligt Norlinds beräkningar är ökningen från Roslagskulla (1693) till koralpsalmboken (1697) hela 8.7 %, alltså betydligt mer än under det tidigare halvseket.

Var ligger då den främsta orsaken till koralpsalmbokens svaghet för melodier i tretakt? Norlind formulerar svaret sålunda: "Avgjort hos Vallerius, som med full avsikt omredigerat melodierna i ny anda mot svensk tradition. Det måste särskilt betonas, att både Ridd. och Rosl. äro samtida med själva redigeringstiden för G [= 1697 års koralpsalmbok] och således utgöra slutstenen i en traditionsbetonad utveckling utan annan avsikt än att meddela materialet sådant det verkligen förefunnits."⁹⁾ Den åsikt om dansrytmens påverkan som framförs av Moberg, anses av Norlind vara ett svagt argument, då en strävan att utveckla psalmmelodiken i folklig riktning endast mycket svagt har berört Sverige. Burgers uppfattning om tretakten som den allmänna smakriktningen i det svenska riket avfärdar Norlind som gripen ur luften, då inga hållbara bevis finns därför.¹⁰⁾ Däremot visar den tyska traditionen vid århundradets slut en stark böjelse för tretakt. Denna förändring har sin grund i tidens strävan och dess arbete för melodiförnyelse. Att koralpsalmboken sålunda har flera melodier i trippler där de tyska originalen har jämn takt, beror enligt Norlind antagligen på

---

8. Norlind räknar med 81 melodier i tretakt och 181 i jämn takt. De med taktväxling har inte beaktats som en särskild grupp. I själva verket utgör tripplerna 28.2 % av samtliga melodier i koralpsalmboken. Rappehandskriften (1675), som av Burger har tagits som norm för svensk tradition, har 24.8 % av melodierna i tretakt. Denna handskrift anses av Norlind likväl inte vara representativ för koralen i Sverige vid denna tid. Norlind, TK III, s. 265 f. Det bör påpekas att det inte är helt tillfredsställande att på detta sätt ange tretaktsmelodiernas antal i procent av totalantalet melodier i en samling. Det vore viktigt att undersöka hur många av originalmelodierna i jämn takt som i senare svenska handskrifter har övergått till tretakt, innan jämförelsen är helt hållbar. En sådan undersökning är emellertid inte möjligt för föreliggande arbete, utan den borde göras som ett specialarbete inom musikkforskningen. Därför beaktas tillsvdare endast tripplernas andel av hela melodibeståndet i en koralsamling.

9. Norlind, TK III, s. 257. Jfr Burger, a.a., s. 135.

10. Norlind, TK III, s. 257.

"att Vallerius och Rudbeck såsom moderna människor med skarp iakttagelseförmåga för vad som rörde sig i tiden medvetet omgestaltat för att därmed skapa en ny inställning till koralen"¹¹⁾

Denna iakttagelse av Norlind kan vara korrekt. Vallerius skulle sålunda till en del ha redigerat emot instruktionerna om att ta tillvara den svenska traditionen.¹²⁾ Det är inte helt riktigt när Moberg tror att Vallerius var en sträng förespråkare för den jämna takten som den mest lämpliga för kyrkomusik och således även för koraler.¹³⁾ I avhandlingen *De Tactu* (1698) tar Vallerius själv inte ställning i frågan. Han skriver: "Proportio itaque dupla seu Tactus Spondaicus tardo gressu & magnifico incedit, & in rebus gravibus; maxime vero sacris usurpatur".¹⁴⁾ Men Vallerius säger ingenting om att han själv skulle föredra den jämna takten. Han kan mycket väl ha ansett tretakten vara lika lämplig för koralen. Koralsalmbokens rikliga användning av trippler kunde sålunda vara en personlig skapelse av Vallerius som på detta sätt har velat åstadkomma en modernare utformning av melodierna.¹⁵⁾

Om det är Vallerius själv som har varit tretaktens förespråkare, eller om denna har förorsakats av andra faktorer, må här inte slutligt fastslås. Morin har dock påpekat att den svenska trippeltraditionen inte helt följts. En viss moderniseringstendens gör sig gällande. Denna framträder i omkastningen av jamb och troké i frasens slutfall, även där en naturlig deklamation talar mot detta förfarande.¹⁶⁾ Som ett godtyckligt

---

11. Norlind, TK III, s. 260.

12. Jfr det kungliga brevet av den 15 december 1693. Ovan s. 8.

13. Moberg, KMH, s. 428.

14. Vallerius, *De Tactu*, Thesis X, s. 22. "Därför framskrider den tvådelade takten eller spondaicus med långsamma och högtidliga steg och i allvarliga och högtidliga sammanhang, men mest används den i religiösa sammanhang." Jfr Braun, a.a., s. 104 om långsammare tempo vid psalmsång i kyrkan än i hemmet.

15. Användningen av tretakten kan även ha förorsakats av språkliga omständigheter, så att det helt enkelt var nödvändigt att omvandla en melodi från jämdelad till tredelad takt när en kyrkovisa översattes exempelvis från tyska till svenska. Den svenska texten kan ha omöjliggjort bruket av jämn takt. För att få en godtagbar musikalisk form var man tvungen att ta tretakten till användning.

16. Morin, STM 1944, s. 121 f.

valt exempel anförs de två första fraserna ur nr 169.

Vid "Faders" kräver den naturliga deklamationen troké (♩ ♪) i stället för jamb (♩ ♩). Detsamma gäller slutfallet i den andra frasen: "Himmels".¹⁷⁾ Varför denna onaturliga omkastning i rytmen?

Företeelsen får en intressant förklaring i den tolfte te- sen i avhandlingen De Tactu. Vallerius behandlar förhållandet mellan dansrörelserna och melodikens rytmik. Därvid kommer han in på sättet att förvandla en tactus spondaicus (jämn takt) till en tactus trochaicus (tretakt). Det finns enligt Vallerius två sätt, dels det kunniga och skickliga sättet, dels det folkliga. Hos de kunniga ("peritiores Musici") förenas de två senare delarna inom taktstreckets till en enhet, medan den första förblir orubbad. Hos folket ("plebeiores Musici") sker det motsatta, nämligen att de två första delarna förenas och den sista bibehålls. Följande notexempel ur avhandlingen må närmare illustrera förfarandet.

17. Se bl.a. även nr 183, 185 och 217.

De skickligas jambiska tretakt framstår för Vallerius som den konstnärligare i jämförelse med folkets trokeiska takt. Detta torde förklara varför koralpsalmboken har jambisk takt även där en naturlig deklamation motsäger dess användande.¹⁸⁾

Man bör likväl observera att det på 1600-talet inte fanns någon mera utvecklad känsla för förhållandet mellan textaccent och musikalisk tyngdpunkt. Moberg framhåller att "stort barbari härskade på deklamationens område: humanismens strävan efter antika versmått och kvantiterande rytm förstörde och förvirrade känslan för naturlig deklamation. Man vacklade alltjämt mellan stavelseräkande och tyngdpunktsräkande poesi."¹⁹⁾ Före 1600-talets slut hade en sammansmältning av de båda principerna inte vunnits. Detta må till stor del förklara Vallerius' bristande hänsyn till texten i koralpsalmboken.

3. Rytm

Även i fråga om melodiernas rytm skiljer sig koralpsalmboken från samtida handskrivna samlingar. Genom punktering har markanta rytmiska förändringar åstadkommit. Punkterade noter saknas i såväl Roslagskulla- som Riddarholmshandskriften men är tämligen vanliga i koralpsalmboken. De ger melodin en ökad energi men också en mera tillspetsad form, som gör att reformationstidens koral försvinner. Förändringarna bör enligt Norlind tillskrivas redaktörerna själva.¹⁾ Som exempel på rytmiska olikheter mellan melodipsalmboken och övriga handskrifter cite-

---

18. Vallerius, De Tactu. Thesis XII, s. 28 ff. Morin STM 1944, s. 121 f. Moberg, UUA 1942, s. 145f. Denna form av omvänd punktering eller grupperingen 1 + 2 i tretakten var under 1600-talet en mycket vanlig rytmisk bildning. Den kallas även lombardisk rytm och återgår på den modala rytmlärens jambiska modus II. Bengtsson, I., Lombardisk rytm, art. i SML III, sp. 697.

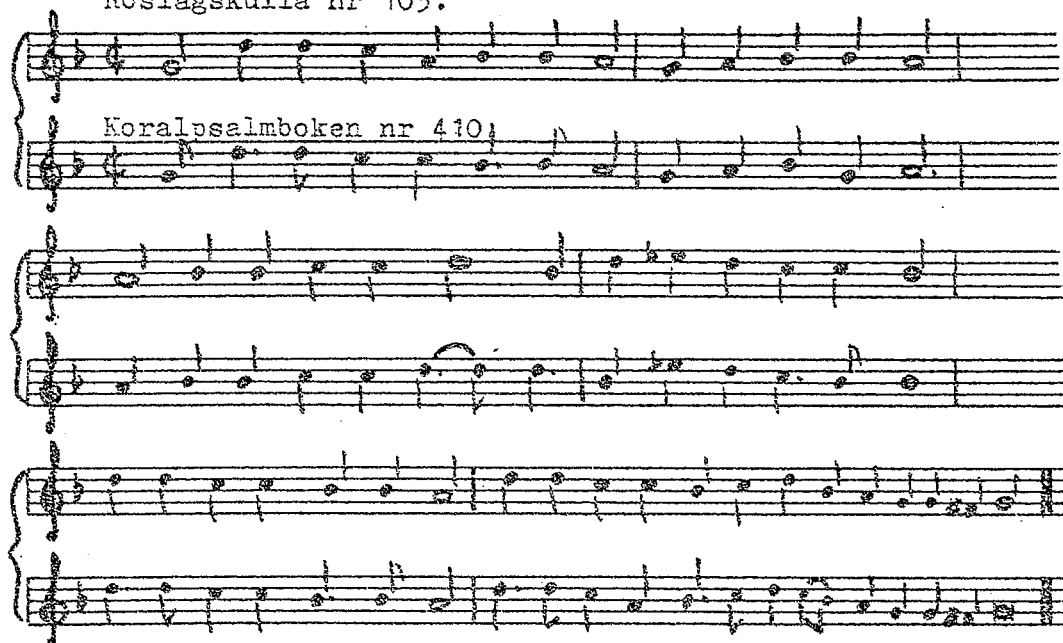
19. Moberg, KMH, s. 428.

1. Norlind, TK III, s. 260.

ras här Laurinus' psalm "I himmelen" (nr 410) såsom den förekommer i Roslagskullahandskriften och i koralpsalmboken.²⁾

Roslagskulla nr 103.

Koralpsalmboken nr 410.

Samma inre rytmiska förändringar finns i den kända melodin "Herzlich thut mich verlangen". Melodin, som går tillbaka på en världslig komposition av Hassler, förekommer i koralpsalmboken i två versioner.³⁾ Nr 398 ("Jagh längtar af alt hierta") med dess jämnt flytande gång är så gott som direkt efter Crüger.⁴⁾ Den har inte heller samma tillspetsade form som den andra versionen, nr 394 ("Rätt hiertelig jagh längtar"). Den senare, som vad texten angår nära ansluter sig till den tyska förlagan, har i melodin en rytmisk omgestaltning. Talrika punkteringar ger den dansbesläktade drag. Den avbildas nedan tillsammans med originalmelodin efter Zahn (5385 a).

---

2. Jfr Norlind, TK III, s. 258.

3. Jfr ovan s. 99.

4. Burger, a.a., s. 221.

Zahn 5385a. Herzlich thut mich verlangen

Nr 394. Rätt hiertelig jagh längtar

Ett markant rytmiskt drag må ännu nämnas. I många melodier återfinns fusa ($\downarrow$) som upptakt vid frasens början fastän detta inte direkt har noterats.⁵⁾ Att det verkligen är fråga om upptakt framgår av ett tillfälligt valt exempel (nr 187).

O Helge And kom til mig in/ Bplys min själ/ vpländ mitt sinn/

Om "åttondelen" i början inte vore upptakt, borde samtliga efterföljande noter synkoperas. Detta är en omöjlighet. Frasens punkterade slutnot ($\downarrow$) visar att begynnelsenoten ($\downarrow$) i den efterföljande frasen egentligen bör stå framför cesurstrecket, dvs. vara upptakt. Troligen har upptakten skrivits inom samma grupp som den textade frasen, då denna sjöngs som en enhet.

5. Nr 17, 31, 52, 55, 75, 80, 94, 108, 124, 125, 131, 134, 143, 160, 165, 187, 190, 191, 193, 194, 204, 208, 218, 219, 225, 229, 230, 247, 253, 262, 263, 269, 272, 273, 277, 283, 290, 293, 295, 306, 307, 323, 331, 332, 352, 375, 379, 394, 400, 403, 404, 407, 408, 410 och 411.

Sammanfattningsvis kan om takten i koralpsalmboken konstateras att även om koralerna efter taktbeteckningarna kan indelas i två- och tretidiga melodier, kan man inte tala om en i nutida betydelse genomförd två- eller tredelning innanför fraserna. Takträknandets tid var ännu inte inne. Liksom i renässansens polyfona musik spelar taktarten i koralpsalmboken huvudsakligen rollen av en högsta samlingsprincip.⁶⁾

---

6. Moberg, KMH, s. 428.

IX. HARMONISERING

När den musikaliska satstekniken i slutet av 1500-talet utvecklades mot en mera homofon typ, uppkom det slag av ackompanjemang som går under namnet generalbas (basso continuo). Denna art av beledsagning som består i att spelaren genom improvisation utgående från en basstämma, försedd med siffer- och tecken-skrift, fyller ut den musikaliska satsen med bestämda ackord, var förhärskande under perioden 1600-1750.¹⁾ I mitten av 1600-talet hade den blivit vanlig i Tyskland även vid koralbeledsagning.²⁾ Också i svenska koralhandskrifter från seklets senare hälft påträffas spridda ansatser till basso continuo. Men först i koralpsalmboken förekommer ackompanjemang med besiffrad bas i större omfattning i Sverige.³⁾ Före 1697 hade de kyrkliga melodisamlingarna vanligen noterats enstämmigt utan uppgifter om någon som helst instrumental beledsagning.⁴⁾

1. Generalbasspel i slutet av 1600-talet

Under 1600-talets senare hälft hörde det i Sverige till grunderna i musikutbildningen, att man inte endast skulle kunna spela utan även avsätta en generalbas.¹⁾ Att Vallerius ägde tämligen grundliga insikter i generalbassättning framgår av koralpsalmboken. Han föreläste också i början av 1700-talet vid universitetet i Uppsala om continuospel. I Kungliga Biblioteket i Stockholm finns enligt Nat. Fransén några handskrivna musikkompendier, vilka har gjorts av en musikstuderande i Uppsala omkring sekelskiftet 1700. En av framställningarna meddelar de elementära reglerna för praktiskt generalbasspel. Då kompendiet troligen bygger på en föreläsning av Harald Vallerius, kan det

---

1. Jfr Bengtsson, I., Generalbas, art. i SML II, sp. 323 ff.

2. Blindow, a.a., s. 166 f.

3. Morin uppger att generalbasackompanjemang i och med koralpsalmboken 1697 förekommer första gången i en svensk koralmelodisamling. Morin, STM 1944, s. 121. Det bör likväl beaktas att redan Odae Sveticae (1674) har besiffrad bas till samtliga melodier. Norlind, SKB, s. 285. I handskriften från Roslagskulla har tre melodier basso continuo. Av dessa är två tagna från Odae Sveticae. Den tredje saknar besiffring. Lagercrantz, Roslagskullahandskriften, s. 22.

4. Burger, a.a., s. 136 not 1.

1. Norlind, TK III, s. 248.

anses belysande för en del av generalbastekniken i koralpsalmboken.

I ett kapitel återfinns följande regler:²⁾

1. Absentibus numeris tangentur soni consonantes, tertia et quinta.
2. Si cantus est mollis, quod videre est ex prefixo B, succedit in locum H.
3. Carendum est ne multae 3:tiae conjungantur, quod etiam observandum est in quintis et octavis. Qua propter varietate studeas necesse est, adeo ut mox tertia, quinta, octava; mox 3:tia, 8:tava, 5:ta; mox 8:va, 5:ta, 3:tia et 5:ta, 3:tia 8:va attingantur.
4. Non necesse est ad quamvis semiminimam, atque Fusam vel semifusam pulsare sonos consonantes.
5. Ad summum 4:tuor et ad minimum 3:s simul attingere sonos decorum est.
6. Ascendente base, cantus eleganter descendit, eoque descendente, cantus svavissime ascendit, dum modo nimia manuumvideatur distantia.
7. Ab his tertiis A et F, H et G, F et D, B et G, G et E abhorret musicus, quoniam illae per tristem edunt sonum. Quapropter illarum loco 10:am tangere licet.

I reglerna framhålls sålunda i enlighet med de allmänna principerna för generalbasspel att en not utan besiffring betecknar treklängen på samma ton. Alltför många treklanger i grundläge bör undvikas. Detta sker genom växling mellan treklängens olika lägen. Om basen rör sig i mindre notvärden, semiminimae, fusae och semifusae ("fjärdedelar", "åttondelar" och "sextondelar"), behöver ackorden för dessa inte växlas. I ackordet bör högst fyra och minst tre toner tas samtidigt. Bas och melodi skall helst gå i motrörelse. Tersföljder bör undvikas i lågt läge. Hellre skall man då spela i decimer. Med beaktande av ovan citerade föreskrifter och allmänna regler för generalbasspel skall koralpsalmbokens besiffrade bas här

---

2. Fransén, Koralbok, s. 80 ff.

ägnas en närmare undersökning. Det bör dock betonas att framställningen inte kan bli uttömmande. Frågan om harmoniseringen är av ett sådant omfång, att ämnet skulle kräva ett betydande specialarbete för sig. I det följande kommer sålunda endast några tendenser rörande ackompanjemanget att antydast.

2. Ackompanjemanget i koralpsalmboken

I det kungliga brevet innehållande riktlinjer för koralarbetet nämndes ingenting om generalbasackompanjemang.¹⁾ Enligt Norlind framhölls det emellertid i senare skrivelser till koralkommittén att en besiffrad bas ovillkorligen måste utsättas.²⁾

Ackompanjemanget till koralpsalmbokens melodier är enkelt. Naturligheten är närmast att betrakta som resultat av ett inflytande från den nordtyska skolan och Johann Rist.³⁾ Enligt denna riktning skulle melodin framhävas, och basen fick inte framträda på melodins bekostnad.⁴⁾ Den besiffrade basen i koralpsalmboken visar också att det är fråga om ett ackordiskt stöd för sångstämman.⁵⁾ En viss hänsyn har också tagits till texten. Detta framgår bl.a. därav att ett nytt ackompanjemang, som bättre lämpar sig för textorden, har utskrivits när en melodi

1. UUB, Palmskiöld 102, s. 405-407. Jfr ovan s. 8 .
2. Norlind, TK III, s. 248. Norlind ger inte några närmare uppgifter om vilka skrifter som avses. Den enda för föreliggande arbete kända upplysningen om basso continuo finns i ett brev från ärkebiskop Swebilius till konungen i juli 1697, där Vallerius framhålls som den som har försett psalmboken "med Choral och Basso". VSL, Fol. 10:42, s. 302.
3. Johann Rist (1607-67) var en tysk diktare och kyrklig ämbetsman, som lyckades få några kompositörer (H. Pape, J. Praetorius, H. Scheidemann, A. Hammerschmidt m.fl.) att i enkel och folklig stil tonsätta hans dikter. Därigenom kom han att indirekt utöva ett vidsträckt inflytande på sin tids musikaliska smak. Genom Heinrich Pape (†1663), en tid verksam som organist vid St. Jakobs kyrka i Stockholm, väcktes intresset i Sverige för den nya stilen. Den nordtyska skolan strävade till förenkling av koralsatsen, från flerstämmig körsång till enstämmig sång med instrumentalackompanjemang. Stare, I., Rist, Johann, art. i SML IV, sp. 414. Berling, Berit, Pape, Heinrich, art. i SML IV, sp. 87. Norlind, LS, s. 44.
4. Norlind, TK III, s. 249.
5. Burger, a.a., s. 136.

förekommer två gånger i samma gestalt.⁶⁾

I allmänhet har Vallerius ansetts vara den som har försett koralpsalmbokens melodier med besiffrad bas.⁷⁾ Men för den framtida forskningen vore det angeläget att undersöka i vilken mån Vallerius har arbetat självständigt och skapat nya ackompanjemang till melodierna. Att han till en del har anlitat tidigare förlagor kan anses vara ofrånkomligt. Så har t.ex. nr 17 (Tu lifsens brödh o Jesu Christ) och nr 379 (O menniskia! betänck all stund) i koralpsalmboken nästan exakt samma basstämma som det i "Praxis pietatis melica" (1668) och "Musikalischer Vorschmack" (1683) förekommande originalet av Peter Sohr(en).⁸⁾

Tu lifsens brödh/ o Jesu Christ/ Som låter tigh här finna
Fast nådig then sin syndabrist Wil ångra och besinna.
Tigh beder jagh rätt innerlig / Tu vilken nu bereda migh / Ut jagh må
wärdig wara.

477: Mel. Allein Gott in der Höh sey Ehr/ etc. Ober

Du Lebens Trost/ Herr Jesu Christ/ etc.
568 6 6 8 6 345 43 8 6 56
19 3568 6 35 43 66 43 P.S.

6. Norlind, TK III, s. 250. Jfr nr 3 vid nr 392, 17 vid 379, 24 vid 64, 93 vid 302, 160 vid 229, 162 vid 230 och 245 vid 270.

7. Jfr Norlind, SMH (1918), s. 112. Moberg, Rudbecksstudier, s. 208. Burger, a.a., s. 135 not 7.

8. Jfr s. 99. Kopian av Sohr(en)s melodi med besiffrad bas är gjord efter en reproduction hos Fransén, Melodierna, s.34.

Koralpsalmboken har en annan besiffring än originalet. För övrigt skiljer sig basen från den tyska sättningen endast i den tredje och den fjärde frasen.⁹⁾ Man får därför anta att Sohrens sättning har legat som grund för ackompanjemanget till koralpsalmbokens melodi, men att Vallerius själv har vidtagit förändringarna.¹⁰⁾

Enligt reglerna för generalbas bör melodistämman och basstämman helst gå i motrörelse. Denna föreskrift har tämligen väl iakttagits i koralpsalmboken. Likväl förekommer passager som inte oklanderligt kan anses följa generalbasstilens krav. Sålunda kan man utan svårigheter finna exempel på förtäckta oktav- och kvintparalleller. Även om förtäckta oktavparalleller, där överstämman går stegvis uppåt, i vissa fall kan anses tillåtna, måste stämföringen i den andra frasen av nr 52 obetingat anses regelstridig. Såväl överstämman som basstämman

Säll är then man som hafver får / Herren stal / då han nödhjält är /
Och låta honom altijd gåå wäl / Berwaran wäl til lif och siäl. /
Eij stal honom flæe then wåde / Ut fienden öfwer honom råder.

skrider språngvis nedåt varvid en oktavparallell uppkommer. Inte ens oktavsprånget i basen kan dölja den bristande stämföringen. Däremot är den förtäckta oktavparallellen vid frasens slut mera godtagbar då melodistämman går stegvis nedåt. Även den tredje frasen ger prov på en stämföring, som enligt den stränga stilen måste betraktas som felaktig. Den sekvensartade gången i melodistämman kan inte dölja rörelsen i oktav-

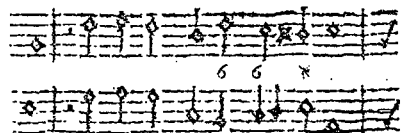
9. Nr 379 har liksom Sohren C i basen i tredje frasen. Däremot avviker såväl nr 17 som nr 379 i fjärde frasen från Sohren och från varandra.

10. Möjligen har Vallerius direkt skrivit av en förlaga som avvek från Sohrens original.

paralleller även om oktaven inträder på svag takt. Samma fenomen återfinns i den fjärde frasen.

På motsvarande sätt gör sig också förtäckta kvintparalleller påminna. Den andra frasen i nr 10 börjar med en rörelse i tersparalleller mellan melodi- och basstämman. Därefter förs de båda stämmorna språngvis nedåt, varvid en förtäckt kvintparallell uppkommer. Stämföringen måste här betraktas som direkt olämplig.

Koralpsalmboken innehåller exempel på en stämföring som inte talar till Vallerius' fördel. Tämligen rikligt påträffas intervallbehandlingar som t.o.m. är direkt förbjudna enligt korrekt generalbasstil. Så finns i den avbildade nr 319 förutom förtäckta oktavparalleller (i samtliga fraser), en förtäckt kvintparallell (i den fjärde frasen), även öppna kvintparalleller.

319.

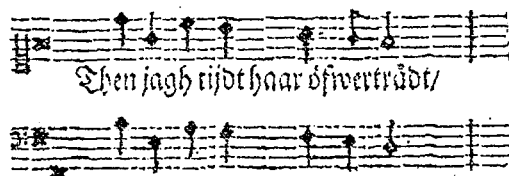
Then som frister åt och sund/ Nå för sådan gåfva Tacka hond natt och dagh
Döija hierta/ hogh och munn Herran til at lofva ;

Medh een härlig wiff/ Hvilken gifwer til behagh Sundhet och godh lifg.

I den andra frasen fortskrider de båda ytterstämmorna först parallellt från en ren till en förminskad kvint. Ytterligare en parallellrörelse i förminskad kvint föregår en öppen kvintparallell, som språngvis rör sig nedåt. Även i den fjärde frasen förekommer en kvintparallell. En stämföring av detta slag kan inte anses vara tillåten utan måste bedömas som en svaghet i ackompanjemanget.

Många andra exempel kunde upptas för att bevisa att Vallerius i flera hänseenden avvek från reglerna för basso continuo, när han utarbetade ackompanjemanget för koralpsalmboken. Men

de ovan anförda må förslå som belägg för att stämföringen inte alltid gjordes korrekt. Ytterligare en otymplighet, som likväl inte kan betraktas som regelstridig, är den rätt rikliga förekomsten av tersparalleller. Så går exempelvis den tredje frasen i nr 406 helt och hållet i tersparallellrörelse mellan ytterstämmorna. Harmoniseringen är i och för sig korrekt, men den kan inte anses välljudande. Stämmorna borde helst gå i motrörelse.

Besiffringen i koralpsalmboken är i regel enkel. Treklanger i grundläge utgör det väsentligaste materialet. Dessa ackord är enligt praxis inte utskrivna utan förekommer på de ställen där besiffring saknas. Som exempel på en koral, där harmoniseringen är avsedd att bestå av endast treklanger i grundläge kan anföras nr 214. En närmare granskning visar dock att notskriften har bortlämnat besiffringen för sextackordet i den andra frasens första och tredje ackord samt i den sista frasens nästsista ackord.¹¹⁾ Även nr 400 saknar besiffring. Men i den första frasens femte, sjätte och sjunde ackord har beteckningen för sextackordet utelämnats.¹²⁾

Näst treklanger i grundläge är sextackordet det i koralpsalmboken oftast företrädda ackordet. I den fjärde frasen i nr 27 finns följande notbild, som dock inte får anses som ett typexempel på koralpsalmbokens rikliga användning av sextackord.

Kvartsextackordet förekommer ytterst sparsamt. Endast en gång finns det utsatt i notskriften, även om utelämnad besiffring ibland skulle fordra 6. I

11. Melodistämmans sista not bör dessutom vara $\hat{\circ}$ i stället för $\circ$. Harald Vallerius' egen förteckning över tryckfel i koralpsalmboken kunde sålunda avsevärt utökas. Jfr ovan kap. VI, 6.

12. Koralen kan i övrigt anses mindre lämpligt harmoniserad. Tersparallellerna mellan ytterstämmorna ger intryck av att inte vara tillräckligt genomarbetade.

den andra frasen av nr 370 är ackordet regelrätt använt på femte steget. Bastonen i kvartsextackordet utgör även riktigt använd grundton i den följande treklängen. Vanligen bör kvartsextackord - liksom här - förekomma vid kadensbildning.

Septimackordet användes i större utsträckning först på 1700-talet. Men redan i koralpsalmboken påträffas både dominantseptimackordet och omvändningen $\frac{6}{5}$. Detta visar att Valterius följde med utvecklingen inom musiken. Septimackord i grundläge är vanligast och förekommer i regel i kadenserna. I nr 288 återfinns dominantseptimackordet i mitten av

den sista frasen t.o.m. före kadensbildningen. Ackordet är riktigt förberett genom septiman (c) i melodistämman, och slutfrasen måste betecknas som regelrätt enligt generalbassättningsens principer. Slutkadensen inleds i det ovan avbildade notexemplet med septimackordets första omvändning $\frac{6}{5}$ på andra steget i G-dur och går via femte stegets treklang över föruttagningen i kvarten till huvudtonartens första steg. Kvintsextackord är tämligen vanliga i koralpsalmboken. I den andra frasen av nr 288 hade det likväl enligt sträng stil varit lämpligare att inte höja basens ton till giss. Möjligen har korstecknet fått fel placering. Nästsista tonen (A) saknar

nämligen # för den höjda tersen i slutet. Vallerius' egna anteckningar ger likväl inte något besked i denna fråga.

Förhållningen 4-3 är rätt allmän i slutfallen. Förhållningen anges för det mesta med besiffring, som t.ex. i nr 319, den fjärde frasen.¹³⁾ Föruttagningar är däremot mera sällsynta. I vissa fall är anticipationen (onödigt) angiven genom besiffring (4-3) i notskriften, t.ex. nr 225 den sista frasen. Andra gånger finns föruttagningen i stämföringen utan att detta har betecknats i notskriften.¹⁴⁾

Nonackord hör inte hemma i den stränga generalbasstilen. De finns inte heller i koralpsalmboken. Det enda i notskriften utskrivna nonackordet (nr 143, fras 1) är ett tryckfel. Besiffringen bör ange sextackord (6).¹⁵⁾

En intressant uppgift om ackompanjemanget i koralpsalmboken lämnar Aug. Bäck i sin utredning om förfädernas sätt att sjunga sina psalmer. "En stor del af melodierna", skriver han "hafva icke heller besiffrad bas till ackompagnement för orgel, utan i stället för 'luta', som på denna tid var för det musikaliska¹⁶⁾ hemmet, hvad gitarren, pianot och kammarorgeln äro i våra dagar." Som grund för sitt påstående pekar Bäck på den svårighet som vissa melodier skulle bereda orgeln. Vid ackompanjemang på luta fick ofullständiga ackord ofta klinga hela takter igenom till dess tonerna dog bort och ett nytt ackord anslogs. Den besiffrade basen för t.ex. nr 210, 245 och 367 "visa tillräckligt svårigheter att deraf bilda en någorlunda felfri sats för orgel".

Det är inte lätt att finna kärnan i Bäck's argument. Likaså är det omöjligt att veta, varifrån han har hämtat sina uppgifter. Kanhända har basens rörlighet i nr 245 fört in Bäck på en dylik tanke. Men troligen var han okunnig om att ackorden i enlighet med tidens regler inte växlades om basen rörde sig i notvalören semiminima ("fjärdedel") eller mindre. Genomgångstonerna kunde dissonera. Därtill kommer, att orgeln fullständigt skulle

---

13. Jfr notexempel ovan s. 161.

14. Jfr ovan melodi nr 288.

15. HVR, kap. VI,6 nr 143.

16. Bäck, a.a., s. 6. Om lutans användning på 1600-talet se bl.a. Denkers, N., Musiknotiser i 1600-talets verser, STM 1930, s. 54 ff. Norlind, Luta (Allmänt musiklexikon II, sp. 85 ff).

kunde sålunda ha hört till de rent vokala delarna.

En annan förklaring antyds av Norlind utgående från kyrkolagen 1686. I kap. 13 § 2 föreskrivs att: "Ifrån Fastelagz Söndag, in til Påskedagen, innehålles med all Music". Att de koraler som saknar ackompanjemang skulle ha sjungits under en tid av året, då ingen orgelmusik fick förekomma, är att betrakta som ett föga välgrundat antagande.³⁾ Sångerna hör tydligt ihop med andra delar av kyrkoåret, t.ex. jul och pingst.

En förklaring, som dock måste förbli ett antagande, må ännu framföras. De berörda sångerna har liturgiska drag. Kanhända var det för Vallerius självklart att beledsagning inte hörde ihop med melodier av gregoriansk karaktär. Därför blev det vid koralbokens redigering inte fråga om att dessa skulle förses med besiffrad bas. Det räckte med enbart melodistämman.

Harmoniseringen i koralpsalmboken har bedömts på olika sätt. Norlind opponerar sig mot dem som menar, att "Vallerius behandlat denna sida av arbetet mycket undermåligt och primitivt".⁴⁾ Innan ett omdöme fälls, måste man ta del av andra verk och framför allt jämföra med motsvarande utländska arbeten. Mot bakgrunden av "utlandets storheter" drar Norlind om Vallerius den slutsats, som med stor försiktighet må ställas som slutomdöme även i föreliggande arbete: "I detta fall är Uppsalaprofessorn ej sämre än Buxtehude, Hammerschmidt, Briegel eller Ahle".⁵⁾

---

3. Norlind, TK III, s. 212 ff. Det är att märka att handskrivna koralböcker under 1700-talet har utskrivit ackompanjemang till de melodier som i koralpsalmboken 1697 saknar basso continuo. Norlind, TK III, s. 216. Lagercrantz, Ingeborg, STM 1949, s. 149 ff.

4. Norlind, TK III, s. 248 f.

5. Norlind, TK III, s. 249 f.

X. AVSLUTANDE EXKURS: KORALPSALMBOKEN PÅ 1700-TALET

Den 5 maj 1698 upphävdes kap. XIII § I i 1686 års kyrkolag,¹⁾ och 1695 års psalmbok förklarades vara den enda gällande psalmboken i det svenska riket. Till prästerskapet riktades "den alfvarsamma förmahning och åthvarning" att inte på något sätt avvika från psalmboken "med alla dhe dheruti befundna Stycker och dehlar". Prästerna skulle noggrant undvika att i samband med gudstjänster och förrättningar sjunga andra psalmer än dem som ingick i den nya psalmboken.²⁾

Koralpsalmboken innebar en viktig milstolpe i den svensk-finländska kyrkosångens historia. De gamla psalmmelodierna var samlade i tryck, och även inom församlingssången var grunden lagd för de enhetssträvanden som var utmärkande för stormakts-tidens Sverige.³⁾ Koralpsalmboken tillvaratog inte endast den tidigare traditionen. Den blev normgivande även för den nya. Man hade fått en aktad bok, som man ville behålla och försvara.

Men liksom varje betydande verk blev koralpsalmboken också föremål för kritik. Den hade självfallet sina brister, vilka inte kunde undgå 1700-talets stränga iakttagare. Men bedömningen bör även ses med iakttagande av den förändrade atmosfären. 1700-talet var i stort sett pietismens århundrade i Sverige-Finland. Det var först mot seklets slut som det rationalistiskt-neologiska tänkesättet blev en makt. Det nya synsättet medförde nya ideal vad såväl sångernas texter som deras melodier angick. Ortodoxins tidevarv, av vilket koralpsalmboken var en frukt, var förbi.⁴⁾

1. "Uti Församlingarna skal man och så lofwa Gud med Sång, Speel och Music. The Psalmer som här til warit brukade, och uti Upsala Psalmboken äro införde, skola och här efter, wid Gudztienstens förrättande siungas; Ther och någre andre, af gudelige och lärde Män författade, befinnas, wid öfwerseen-det, komma öfwerens med Gudz Ord och Trones Reenheet, samt tiena til Andacht och Upbyggelse, måge the jemwäl tryckas, och wid Gudztiensten brukas." 1686 års kyrkolag, kap. XIII § I. Jfr Wahlström, a.a., s. 271.
2. VSL, Fol. 10:45, s. 319-321.
3. Jfr Pleijel, H., Svenska kyrkans historia V, s. 32.
4. Morin, G., Bidrag till kännedom om 1700-talets svenska koralboksarbete (TKG 1933, s. 116).

Också inom konstmusiken inträffade förskjutningar, bl.a. till förmån för den enkla populära instrumentalmusiken. Under 1600-talet hade konstmusiken varit bunden vid hovet och skolorna. Omvandlingen bidrog till att göra även borgarklassen i högre grad delaktig av musiken, och musikutövningen fick en bredare grundval än tidigare.⁵⁾

Förändringarna inom musiken medverkade till att bedömningen av koralpsalmboken ibland blev till synes onödigt hård. Vi skall i det följande beröra något av den kritik som riktades mot den nya psalmboken och dess melodier. Det bör dock beaktas att koralpsalmboken trots angreppen fick en stor betydelse i det svenska gudstjänstlivet under 1700-talet.⁶⁾

1. Samtida kritik

Övergången till den nya psalmboken gick inte utan besvärligheter. Det krävde självfallet sin tid innan folket lärde sig de nya psalmerna och deras melodier. Från vissa håll kom klagomål över att folkets andakt stördes av förändringarna; många kunde ända sedan barndomen de gamla psalmerna utantill och ville inte lära sig de nya. Wahlström citerar ett uttalande om den 'förargelse, som then enfallige hopen tog sig aff then lilla och högst nödige förändring, som psalmboken för någon tijd sedan undergick'.¹⁾ Det förefaller likväl som om man inte alldeles strängt hade hållit sig till förbudet om att de gamla psalmerna inte fick sjungas.²⁾

Men det uppstod snart en allvarligare reaktion mot den av ortodoxin skapade psalmboken från 1695. Initiativet togs i början från privat håll.³⁾ I riksdagen kom frågan upp första gången

---

5. Norlind, SMH (1918), s. 129 f.

6. Jfr Pleijel, Svenska kyrkans historia V, s. 37.

1. Wahlström, a.a., s. 272 f.

2. "De gamla Psalmerna brukas til dess de Nyare kunna til Tonen etc. blifwa bekandte" framhöll man i december 1698 i Uppsala domkapitel som svar på en förfrågan av prosten i Odensala. ULA, Uppsala domkapitel A I:15, protokoll den 7 december 1698.

3. Morin, TKG 1933, s. 116.

år 1746, då man främst ville åstadkomma en förbättring av den poetiska formen. Den musikaliska sidan dryftades vid följande riksdag (1751), varvid den tyskfödde organisten Baltzar Knölcke föreslog, att en ny koralbok måtte utarbetas.⁴⁾

Den kritik som riktades mot själva psalmboken av år 1695 har av Sture Kristoffersson indelats i två huvudkategorier. Den ena gäller psalmernas yttre, formella sida. Psalmbokens ålderdomliga språk ansågs vara en bidragande orsak till att stora skaror höll sig borta från gudstjänsten. Eftersom man på 1700-talet trodde sig leva i poesins guldålder, fann man ständigt anledning att kritisera psalmerna ur litterär synvinkel. Och man framhöll, att psalmer saknades för åtskilliga tillfällen liksom att psalmbokens uppställning var oklar. Till den andra kategorin hör enligt Kristoffersson den kritik som utgick från mera innehållsmässiga synpunkter. Angrepp kom här närmast från lekmannakretsarna, i vilka den andliga sången hade fått nya ideal. Därtill tog sådana till orda som önskade sånger, vilka vore mera anpassade efter upplysningstidens religiösa åskådning.⁵⁾

I överensstämmelse härmed drogs även musiken i koralpsalmboken in i kritiken. Man fann, att den i flera hänseenden inte motsvarade tidens krav. En av synpunkterna som framfördes i diskussionen var, att koralmelodierna i stor utsträckning inte var passande.⁶⁾ När en ny psalmboksrevision efter seklets mitt blev aktuell, framhölls det, att många av melodierna i koralpsalmboken var okända i församlingarna och därför aldrig brukade. Detta hade sin orsak i att melodierna från början var för många till antalet.⁷⁾ För en eventuell ny psalmbok hoppades man,

---

4. Moliis-Mellberg, G., Den svenska psalmboksrevisionens grundtankar, s. 22 f.

5. Kristoffersson, a.a., s. 23 f.

6. Kristoffersson, a.a., s. 40. Från 1760-talet härstammar en skrivelse som närmare förklarar vad som avsågs med en lämplig melodi. 'En Tjenlig Melodie kallar jag den som är jämkad efter sitt ämne. Sålunda bör en botPsalm sjungas annorlunda än en Lofsång, och ingendera bör smaka lättsinnig öronklang, anter af Menuet eller Contradans eller slagdänga'. Morin, STM 1944, s. 132.

7. Morin, STM 1944, s. 136. Till de melodier som inte användes hörde bl.a. nr 10, 55, 79, 102, 152, 274 och 290. Morin, STM 1944, s. 131.

att 'melodierna måtte blifwa så wäl wackra, som lätta att lära och sjunga, samt därjämte nog afpassade efter alla psalmers särskilta ämnen'.⁸⁾ I önskemålet om vackra melodier finner Kristoffersson en längtan efter de nya "ljuva" melodier, vilka hade införts till Sverige med herrnhutismen och pietismen.⁹⁾ Bland sångböcker "i tidens trånsjuka eller sirligt galanta stil", vilka begagnades utanför kyrkan och mera sällan i gudstjänsten, märks "Siälens Himla-Lust på Jorden" (1700), "Mose och Lamsens wisor" (1717), "Sions Sånger" (1743) samt den redan år 1689 i svensk översättning utkomna Kingos "Siunge-Koor".¹⁰⁾ Dessa sångsamlingar hade naturligtvis präglat kraven på kyrklig sång.¹¹⁾

1700-talets allvarligaste klagomål mot koralpsalmboken gällde dess textbehandling.¹²⁾ Slitningarna mellan textaccent och musikalisk tyngdpunkt har berörts i ett tidigare sammanhang.¹³⁾ Man hade under 1700-talet fått en klarare känsla för detta förhållande, vilket gjorde att de metriska bristerna i koralpsalmboken framstod ännu tydligare.¹⁴⁾ Men trots alla ansträngningar lyckades det nya seklets koralboksförfattare inte finna en tillfredsställande lösning på problemet takt-text-metrik.¹⁵⁾

Koralpsalmbokens formella brister har i föreliggande arbete omtalats i flera olika sammanhang.¹⁶⁾ Aug. Bäck skriver i sin framställning om den svenska kyrkosången, att "en och annan oegentlighet och brist i de gamles behandling av ackordläran... samt de många tryckfelen och andra ofullständigheter i notskriften hos 1695 års psalmbok gjorde ock en revision i dess musika-

---

8. Morin, STM 1944, s. 131.

9. Kristoffersson, a.a., s. 40.

10. Moberg, KMH, s. 441. I Finland trycktes år 1790 de s.k. "Stora" och "Lilla Sion": "Sionin Virret" ("Sions Sånger") och "Halullisten Sieluin Hengelliset Laulut" (= "Andliga Sånger för villiga själar"). Båda bygger på pietistiska sångböcker från Sverige. Krohn, a.a., s. 141.

11. Ett bevis för att man likväl ville hålla fast vid koralpsalmbokens melodier utgör det faktum att flera nydiktade texter i pietistiska sångböcker använde kända koraller ur psalmboken såsom melodiunderlag. Moberg, KMH, s. 441.

12. Moberg, KMH, s. 429.

15. Morin, TKG 1933, s.125.

13. Se ovan s.80 ff.

16. Se ovan kap. VI, 5, 6.

14. Jfr Kristoffersson, a.a., s. 30-37.

liska behandling mycket snart påkallad."¹⁷⁾ Antalet rättelser i Vallerius' eget exemplar av koralpsalmboken visar, att korrekturläsningen hade varit slarvig och att tryckfelen var många. Till ofullständigheterna hörde möjligen även det faktum, att flera melodier saknade ackompanjemang.¹⁸⁾ Mot dessa svagheter riktade det nya seklets kritiker sitt ogillande.

På 1700-talet gjordes flera förslag till en ny koralbok. Främst ville de enskilda författarna få ett mera tidsenligt ackompanjemang för församlingssången. De utarbetade koralboks-förslagen kan likväl inte anses såsom verkliga nyskapelser. Man har i samtliga böcker i stort sett fasthållit vid melodiförrådet i 1697 års koralpsalmbok och förslagen kan därför närmast betraktas som överarbetningar av denna. Enligt Morin är 1700-talets koralboksarbeten i hög grad bestämda av estetiska synpunkter. En annan orsak till vidtagna förändringar ser han i pietismens strävan efter större känslsamhet.¹⁹⁾ Omdaningarna i 1700-talets koralboks-förslag påvisar tydligt de punkter, där man ansåg koralpsalmboken vara föråldrad. Vi skall därför i korthet beröra några av de förändringar, som vidtogs i de nya koralböckerna.

Bland de första handskrivna protesterna mot 1697 års koralpsalmbok finns en år 1731 påbörjad handskriven koralbok av Olof Westman i Härnösand. I detta arbete är harmoniseringen enligt Kari Olsson mera fullständig än 1697. Rytmen är mera symmetriskt avrundad, basen mera melodisk och besiffringen modernare än hos Vallerius. Olof Westman anses ha tillhört de yngre musiker, som i opposition mot 1697 års koralpsalmbok, ville införa en rytmiskt avrundad koralsång med ett fast taktschema.²⁰⁾

---

17. Bäck, a.a., s. 6 f.

18. Jfr Lagercrantz, Ingeborg, STM 1949, s. 150 ff. I Åbo domkyrkas orgelkoralbok från början av 1700-talet har flera av de enstämmiga sekvenserna från 1697 års koralpsalmbok försetts med basstämma. Detta kunde tyda på att den enstämmiga notskriften i koralpsalmboken ansågs ofullständig.

19. Morin, TKG 1933, s. 116.

20. Olsson, K., En svensk koralbok i handskrift från 1700-talet (SMT 1945), s. 151, 154, 158.

Till de tidigare bearbetningarna av melodipsalmboken räknas en koralbok från 1740-talet, vilken fick stor spridning i Sverige-Finland.²¹⁾ Den hade utarbetats av hovkapellisten och organisten Ferdinand Zellbell (1689-1765) i Stockholm.²²⁾ Koralboken avviker i flera hänseenden från den officiella koralpsalmboken. Koralerna är indelade med taktstreck och fjärdedelsnoten utgör räkneenhet. Till tidens stil hörde att melodin skulle utsmyckas. Få är de toner i Zellbells koralbok, som inte är försedda med förslag. I slutfallen återkommer ständigt dominantseptimackordet, och den nästsista tonen har i regel en drill. Man märker hos Zellbell en tendens att göra melodilinjen mjukare. Genom utfyllnad med genomgångstoner undviker han de större tonstegen. Harmoniseringen är rent ackordisk, ofta bestående av på varandra följande ackordpelare. Stämföringen har en underordnad betydelse. Vidare framträder en tydlig strävan att ombilda melodierna till rena dur- och mollmelodier, en strävan som givetvis även får sin motsvarighet i harmoniseringen. Vissa koraler har erhållit starkt dansartade drag och nästan övergått till menuetter, gavotter och sarabander. Reformations-tidens manligt kärva karaktär har gått förlorad. Genom den rika utsirningen, som f.ö. under 1700-talet nådde sin höjdpunkt med Zellbell, har korالerna blivit "små prydliga sällskapsvisor i sin moderna rococodräkt".²³⁾ I rytmiskt hänseende har korالerna dock fått mera liv, och deklamationen är i jämförelse med koralpsalmboken mera naturlig.

Flera andra musiker arbetade på att förbättra koralpsalmboken. Förslag till ny koralbok gjordes av bl.a. director musices i Västerås Christian Gustaf Roman (1744), director musices et cantus Johan Ewerhardt i Skara (1744), den redan omnämnde Baltzar Knölcke i Linköping (1740-talet), director musices Johan Miklin, likaså i Linköping (1760), arkitekten och organisten Eric Palmstedt (1770), Ferdinand Zellbell, direktör vid

21. Uppgifterna i det följande bygger på en uppsats av Morin i TKG 1933, s. 118 ff, om ej annorlunda meddelas.

22. För uppgifter om Zellbell se bl.a. Morin, STM 1961, s. 265-271.

23. Norlind, SMH (1918), s. 156.

Musikkonservatoriet och organist i Storkyrkan (1770-talet), orgelvirtuosen och läraren Henrik Philip Johnsen (1770-talet), och organisten i Storkyrkan och sedermera direktören och läraren vid Musikkonservatoriet Johan Vikmanson (1780-talet). Slutligen kunde ännu nämnas den av abbé Georg Joseph Vogler utgivna Choral-Bok af 90 Melodier till 260 Svenska Psalmer Jemte Organist-Scholans Andra Del, Som Förklaring.

Dessa koralboksförslag var alla handskrivna med undantag av den år 1798 tryckta koralboken av Vogler.²⁴⁾ Hos samtliga förutom Vogler kan man i högre eller lägre grad iaktta samma drag som hos Zellbell. Gemensam är den för tiden karaktäristiska rytmiska utjämningen och melodiernas taktmässiga indelning. Melodierna är mera känslösamma och linjen mera avrundad än i koralpsalmboken. Hos de flesta finns även den för rokokotidens musiker nästan nödvändiga, rika utsmyckningen. Det säger sig självt, att koralpsalmboken i jämförelse med de nya förslagen kom att framstå såsom föråldrad och, utgående från tidens smak, såsom onjutbar.

Trots de många privata koralboksförslagen fick man i Sverige-Finland inte någon officiellt antagen ny koralbok under 1700-talet. Koralpsalmboken överlevde tidens angrepp och förblev länge grunden för församlingssången. Vallerius' skapel-se spelade en viktig roll för kyrkomusiken och den fick en betydelse som är svår att överskatta - men även att rätt uppskatta. I en avslutande del skall ytterligare några fakta anföras för att belysa något av det inflytande som koralpsalmboken kom att få för gudstjänstlivet i det svenska riket.

2. Betydelse

När Jesper Swedberg hösten 1693 hos konungen anhöll om att melodier måtte utarbetas för den nya psalmboken, underströk han

---

24. Moberg, C-A., Koralböcker, art. i SML III, sp. 363. För närmare uppgifter om Vogler se bl.a. Sanner, L.E., Abbé Georg Joseph Vogler som musikteoretiker (STM 1950), s. 73 ff.

25. Morin, TKG 1933, s. 124 f. Moberg, KMH, s. 440 f.

också de fördelar som en kommande melodipsalmbok kunde medföra. Han påpekade bl.a., att om melodier trycktes i de psalmböcker som var avsedda att användas i kyrkan, skulle en rätt koraltradition bevaras för de efterkommande. Han framhöll vidare, att "then rätte ton är mångenstädes förbytt i en orätt och otiänlig ton" men att "all otiänlig och misshällig sång i längden" kunde förekommas genom en med noter försedd psalmbok. Till de nationella fördelarna hörde att en gemensam melodipsalmbok skulle bidra till försvenskning av provinserna och befolkningen "bättre wänjas at med oss samhälleligen med en röst lofwa vår ena stora Gud". Likaså skulle ungdomen lära sig att sjunga psalmer, varigenom deras gudsfruktan skulle befrämjas.¹⁾

Swedbergs förutseende rekommendation kom i många hänseenden att besannas. Koralsalmboken 1697 kom att få en stor betydelse för kyrkosången i det svenska riket. Genom Harald Vallerius hade ett klassiskt arbete fullbordats i Sverige-Finland. De gamla och nya kyrkosångerna var samlade i tryck, försedda med melodier och tillgängliga för allmänheten. Koralsalmboken inte endast tillvaratog tidigare svensk tradition. Den bevarade de kyrkliga melodierna levande också för kommande generationer.²⁾ Tidigare hade en officiellt antagen psalmbok med melodier saknats. Nu blev koralsalmboken den enda giltiga i hela det svenska riket och norm för den brokiga kyrkosången.³⁾

---

1. VSL, Fol. 10:2, s. 7.

2. Det bör påpekas att hela den svenska koraltraditionen inte upptogs bland koralsalmbokens melodier. Bergius meddelar i Nytt Förråd Af Äldre och Nyare Handlingar Rörande Nordiska Historien, s. 174, att "de urgamla rostade Toner" som Vallerius hade utgallrat kunde "man icke så mycket längesedan... råka att få höra sjungas af gammalt enfaldigt Bondefolk, som då än jemte sina fordna Manualer, säkert och lära haft i behåll de äldre Melodierne, hwilka tämeligen skorrade i öronen". Jfr Wrangel, a.a., s. 10. Till dessa kommer koraller som var samlade i handskrivna samlingar, vilka Vallerius naturligt nog inte kände till. Detta gäller i synnerhet finländska handskrifter. Jfr Schalin, a.a., s. 82 ff.

3. Hülphers skriver om koralsalmboken "hvarigenom änteligen likhet i sången erhöles i församlingarne, deremot hwar ort förut hade måst sine egne melodier". Hülphers, a.a., s.147.

I föreliggande arbete har den finska församlingssången i det svenska riket nästan helt förbigåtts. När det är fråga om koralpsalmbokens betydelse kan en värdefull omständighet beträffande finskt gudstjänstliv inte lämnas obeaktad. År 1702 trycktes den första finska koralpsalmboken, vilken utgör melodisamling till den ett år tidigare (1701) utkomna finska psalmboken. Den finska melodipsalmboken har c. 250 melodier till 413 kyrkvisor. Ackompanjemang i form av besiffrad bas saknas dock helt. Av de förefintliga koralerna är omkring 200 identiska med melodier i den svenska koralpsalmboken år 1697. De övriga består huvudsakligen av självständiga finländska kompositioner.⁴⁾ Koralpsalmboken 1697 kom sålunda att utnyttjas vid utarbetandet av den finska melodipsalmboken. Indirekt blev den därmed tongivande för en del av rikets finska koraltradition.

Kort efter koralpsalmbokens tillkomst inleddes i Sverige-Finland en ny tid i fråga om kyrkomusikalisk stil. Skillnaden mellan gammalt och nytt blev särskilt tydlig, när den gamla svenska traditionen bröts mot de "sentimentala cantilenorna⁵⁾ hos Hoppe Siälens Himla-Lust på Jorden och hans efterföljare," när "Moses och Lamsens visor" började konkurrera med hävdvunna melodier från koralens storhetstid. De pietistiska sångerna med sina veka melodier har betraktats som en tillbakagång och ett förfall inom kyrkomusiken.⁶⁾ Enligt Norlind blev koralpsalmboken "ett fast bålverk mot all förvildning inom kyrkosången".⁷⁾ Koralpsalmboken kunde självklart inte hindra utvecklingen, men den blev en barriär mot en alltför stor avvikelse. Därtill kommer, att många av dess melodier levde vidare inom den nya sångstilen, då koraler lades som grund för nydiktade pietistiska texter.⁸⁾

---

4. Ilmari Krohn har gett en värdefull tabell över de melodier som är identiska i de båda koralpsalmböckerna, likaså en förteckning över självständiga finländska melodier i den finska upplagan. Krohn, a.a., s. 124 ff. Se även Davidsson, a.a., s. 55 f.

5. Norlind, TK III, s. 260.

6. Jfr Moberg, KMH, s. 442 och Norlind, TK III, s. 260, 307 ff.

7. Norlind, TK III, s. 272.

8. Moberg, KMH, s. 441. Norlind, TK III, s. 307 ff.

I det föreliggande arbetet om koralpsalmboken har det flera gånger framhållits hur orgeln i slutet av 1600-talet så småningom började vinna inträde som beledsagningsinstrument för den kyrkliga sången. Då man emellertid saknade en normgivande melodibok hade stora svårigheter uppkommit för organister och kantorer och mycken oreda skapats i församlingssången. I koralpsalmboken fick organisterna ett standardverk att spela ur. Orgeln upplevde i 1700-talets början ett uppsving, vilket till en del säkert har sin orsak i den nya melodipsalmboken.⁹⁾ Även om all "otjänlig och misshällig sång" inte utrotades, såsom Swedberg hade hoppats, avhjälpes missbruken till en del när man hade fått en "musikalisk handbok",¹⁰⁾ varifrån noterna hämtades.

Under 1700-talet utarbetades många förslag till en ny koralbok. Trots att flera försök gjordes att skapa en mera tidsenlig ersättning för koralpsalmboken, förblev denna länge den enda officiella koralboken. I Sverige var den i auktoriserat bruk fram till år 1820, då Joh. Christ. Fredr. Haeffners "Svensk Choralbok" utkom och togs i användning. Men även då var det många som ville behålla koralpsalmboken från år 1697. Moberg berättar att så drastiska åtgärder förekom som att föräldrar kunde tvinga sina barn att inför bibeln svära på att aldrig ta den nya psalmboken i bruk. Mycket av detta motstånd har naturligtvis sin grund i konservativ slentrian, t.o.m. i vidskepelse. Men koralpsalmboken ägde å andra sidan en djup förankring i den tradition som hade utbildats. Menigheten kände sig höra ihop med dess melodivärld.¹¹⁾

---

9. Moberg, UUÅ 1942, s. 87 f. Det är likväl en överdrift, när Norlind menar att orgeln vid ingången till det nya seklet (1700-talet) var "i allmänt bruk". Norlind, SMH (1918), s. 116. Ännu år 1701 framgår det enligt Moberg av en beskrivning från Storkyrkan i Stockholm hur ovanlig orgeln var som beledsagningsinstrument. I samband med tacksägelsegudstjänsten efter segern vid Narva ackompanjerades psalmsången på orgel, men i berättelsen påpekas detta för varje koral. Moberg, UUÅ 1942, s. 87 f.

10. Norlind, SMH (1918), s. 113.

11. Moberg, KMH, s. 463.

I Finland begagnades koralpsalmboken i de svenskspråkiga församlingarna ännu länge. Sedan landet hade skilts från Sverige fortsatte man att använda den. Först år 1903 stadfästes melodiupplagan till den år 1886 utkomna nya psalmboken.¹²⁾ I över två århundraden hade koralpsalmboken sålunda varit i bruk, innan den fick en ersättare.

Det torde tydligt ha framgått att betydelsen av koralpsalmboken inte hade varit ringa. Även i våra dagar strävar koralförnyelser i flera hänseenden att återknyta till melodier i den stil som melodipsalmboken innehåller. Den svenska koralpsalmboken av år 1697 torde kunna betraktas inte enbart såsom "slutstenen i såväl reformationstidens som storhetstidens koralarbete"¹³⁾ utan också såsom en av grundstenarna för svensk kyrkomusik överhuvud.

---

12. "Swensk Koral-Psalmbok för Storfurstendömet Finlands evangelisk-lutherska församlingar". Endast koralernas enstämmiga form antogs officiellt. Deras sättande i fyrstämmig dräkt överläts åt enskilda initiativ.

13. Norlind, SMH (1918), s. 113.

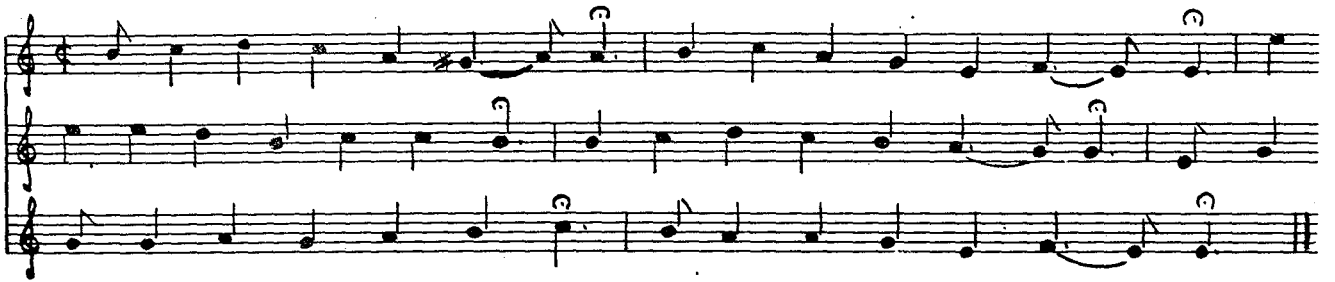
NOTBILAGA

till förmodade svenska melodier. Melodierna har utskrivits enligt den form i vilken de förekommer i koralpsalmboken 1697.

1. Nr 45

2. Nr 75

3. Nr 85

4. Nr 91

5. Nr 108

6. Nr 117

Musical score for piece 6, Nr 117. It consists of four staves of music. The first staff is in treble clef with a 3/4 time signature. The second and third staves are in alto clef. The fourth staff is in bass clef. The music is written in a key with one flat (B-flat major or D minor) and features a variety of note values including quarter, eighth, and sixteenth notes, along with rests and dynamic markings.

7. Nr 134

Musical score for piece 7, Nr 134. It consists of three staves of music. The first staff is in treble clef with a 4/4 time signature. The second and third staves are in alto clef. The music is written in a key with two sharps (D major or F# minor) and includes a triplet of eighth notes in the first staff. The notation includes quarter, eighth, and sixteenth notes, as well as rests and dynamic markings.

8. Nr 152

Musical score for piece 8, Nr 152. It consists of three staves of music. The first staff is in treble clef with a 3/4 time signature. The second and third staves are in alto clef. The music is written in a key with one flat (B-flat major or D minor) and features a variety of note values including quarter, eighth, and sixteenth notes, along with rests and dynamic markings.

9. Nr 153

Musical score for piece 9, Nr 153. It consists of two staves of music. The first staff is in treble clef with a 3/4 time signature. The second staff is in alto clef. The music is written in a key with one flat (B-flat major or D minor) and includes a triplet of eighth notes in the first staff. The notation includes quarter, eighth, and sixteenth notes, as well as rests and dynamic markings.

10. Nr 155

Musical score for piece 10, Nr 155. It consists of three staves of music. The first staff is in treble clef with a 4/4 time signature. The second and third staves are in alto clef. The music is written in a key with one flat (B-flat major or D minor) and features a variety of note values including quarter, eighth, and sixteenth notes, along with rests and dynamic markings.

11. Nr 156

12. Nr 157

13. Nr 160

14. Nr 169

15. Nr 173

16. Nr 204

17. Nr 205

Musical score for piece 17, Nr 205. It consists of three staves of music. The top staff is in treble clef, the middle in alto clef, and the bottom in bass clef. The music is written in a single system and ends with a double bar line.

18. Nr 214

Musical score for piece 18, Nr 214. It consists of three staves of music. The top staff is in treble clef, the middle in alto clef, and the bottom in bass clef. The music is written in a single system and ends with a double bar line.

19. Nr 222

Musical score for piece 19, Nr 222. It consists of three staves of music. The top staff is in treble clef, the middle in alto clef, and the bottom in bass clef. The music is written in a single system and ends with a double bar line.

20. Nr 225

Musical score for piece 20, Nr 225. It consists of three staves of music. The top staff is in treble clef, the middle in alto clef, and the bottom in bass clef. The music is written in a single system and ends with a double bar line.

21. Nr 229 = 13. Nr 160.

22. Nr 245

Musical score for piece 22, Nr 245. It consists of three staves of music. The top staff is in treble clef, the middle in alto clef, and the bottom in bass clef. The music is written in a single system and ends with a double bar line.

23. Nr 246

24. Nr 247

25. Nr 251

26. Nr 257

27. Nr 268

28. Nr 270 = 22. Nr 245.

29. Nr 274

30. Nr 279

31. Nr 288 = 3. Nr 85.

32. Nr 297

33. Nr 303

34. Nr 312

35. Nr 321

36. Nr 328

37. Nr 340

Musical score for piece 37, Nr 340. It consists of three staves in 3/4 time with a key signature of one sharp (F#). The music is written in a simple, folk-like style with a mix of eighth and quarter notes.

38. Nr 370

Musical score for piece 38, Nr 370. It consists of two staves in 3/4 time with a key signature of one sharp (F#). The melody is simple and rhythmic.

39. Nr 380

Musical score for piece 39, Nr 380. It consists of four staves in 3/4 time with a key signature of one sharp (F#). The piece features a more complex texture with multiple voices or instruments.

40. Nr 395

Musical score for piece 40, Nr 395. It consists of two staves in 3/4 time with a key signature of one sharp (F#). The melody is simple and rhythmic.

41. Nr 402

Musical score for piece 41, Nr 402. It consists of seven staves in 3/4 time with a key signature of one sharp (F#). This is a highly complex piece with many voices or instruments, featuring intricate rhythmic patterns and a dense texture.

41. Nr 402 (forts)

42. Nr 410

43. Nr 412

PSALM- OCH SÅNGREGISTER

över texter som förekommer i avhandlingen

- Ach, att i synd vi slumra bort - 120
Ach! blif hoos oss o Jesu Christ - 119
Ach blif hos oss o Jesu Christ - 124
Ack, bliv hos oss, o Jesus Krist - 120
Ack, vi vill så blind du vara - 128
Ah Jeesus, ole kanssamme - 120
Ah Jumala! tänn' katzahda - 124
Ah siehen anna wallit Herran - 113
Alle Christne frögda sigh i thenna högtid - 72
Allena Gud i himmelrik - 114
Allt efter Guds behag - 133
Allt vad vi på jorden äga - 117
Alt hwad wij på jorden äga - 124, 129
Anamma from de dyra nådeorden - 127
Ann Jumal joca päiwästa Meill Leipää - 132
Autuas, ken sydämensä - 128
Av himlens här den Högstes makt - 114
Avaja porttis, ovesi - 115
Bereden väg för Herran - 132
Bönhör mig, Gud - 127
Christicund Christuxell kihlattu - 123
Christus är födder af een Jungfru reen - 72
Christus är upstånden af döda - 72
Den blida vår är inne - 136
Den blomstertid nu kommer - 136
Den rätt på dig, o Jesu, tror - 117
Det dukas i himlarnas rike ett bord - 123
Dig allena vare ära - 125
Din Herre Gud i himlen skall du tjäna - 127
Dig, Herre Gud, är ingen lik - 115
Ditt namn, o Gud, jag lova vill - 114
Ditt ord, o Herre kallar oss och leder - 127
Du Lebens Brodt, Herr Jesu Christ - 159

Du skänk oss, Gud, ditt helga ord - 124
Du som härlig ställde - 116
Een rikir man. Ok welloger han - 121
Ein getreues Herze wissen - 129
En riker man wäldiger han - 101, 102, 121
En syndig man som låg i syndsens dwala - 126, 127, 146
Esaie prophetenom hände thet så - 72, 75
Ett barn är födt i Betlehem - 105
Fader, jag i detta namn - 129
Far tin wägh tu arga werld - 77
Från Gudh wil jagh eij skiljas - 97
Frögda tigh tu Christi brudh - 97
Frögder eder alle i thenna Christenhet - 81, 115
Förläna oss Gudh så nådelig - 98, 99
Gif oss, o Gudh vårt daglig brödh - 131
Giv mig den tro - 126
Giör porten högh giör dörren bredh - 115
Gladelig wele wij Halleluja siunga - 80
Glädje utan Gud ej finnes - 125
Greven i Rom - 135
Gud, du av inga skiften vet - 114
Gud giffwe wårom konung och al öffwerheet - 60
Gud, hos dig är livets källa - 121
Gud, min Gud, som dig förbarmar - 117
Gud, min Gud, till dig jag ser - 129
Gud vare tack och ära - 136
Gud, välsigna dessa hjärtan - 120
Gud välsigne dessa hjärtan - 134
Gudh som hörer allas röst - 114
Gudh står i Gudz Församling - 112
Gudh säger at then salig är - 114
Gudh thet är en hiertans tröst - 114
Gör porten hög, gör dörren bred - 115
Han lever! O min ande, känn - 120
Hemlandstoner mäktigt ljuda - 125
Herodes häijyn elkinen - 113
Herra cijtet olcon, Isäin Jumala - 130
Herra cosca surkia huuton - 112

Herra, joka vartioitset - 125
Herra, koska tuskissani - 112
Herra, pöytääs vieraaksesi - 125
Herre Christ wij tigh nu prise - 132
Herre, du min tröst och fromma - 117
Herre Jesu Christ, min Frälsare tu äst - 79
Herre nu låter tu tin tienare fara i frijd - 72
Herre som offta nådelig - 110
Herre, tu min tröst och fromma - 124
Herzlich thut mich verlangen - 153, 154
Himmelriket liknas widh tijo jundfrur - 123
Hjälp mig Jesu, troget vandra - 112
Hjärtan, evigt sammanslutna - 125
Hoosianna! Saapuva Poika - 122
Hur skall mig syndare det gå - 121
Hwad kan dock min siäl förnöija - 128
Hwar man må nu väl glädia sigh - 97
Hwad är wår nådh och wåre tanckar - 113
Hwij berömmar tu fast tigh - 79
Hälsans gåva, dyra gåva - 112
I dag om Herrens röst du hör - 133
I dagh är Herrans Sabbaths dagh - 97, 98
I himmelen, i himmelen - 135, 153
I Kristi sår jag somnar in - 118
I levernets bekymmer sänkt - 113, 133
I min stilla hyddas sköte - 128
I stofft och sand then swarta mull - 72, 134
Iesu iagh för tigh klaghar - 131
Ihminen, miks kerskaat täällä? - 112
Iloitcan sijs caicki - 116
In dulci jubilo - 132
Insbruck ich muss dich lassen - 100
Intill döden trogen var - 122
Jagh längtar af alt hierta - 99, 101, 153
Jagh tackar tigh genom tin Son - 101, 102
Jeesus, elo elämäni - 117
Jeesus elää, Herrani - 129
Jeesus, joka huolollasi - 121

Jeesus, minun autuuteni - 117
Jeesus, paras aarteni - 122
Jeesus, parhain ystäväni - 125
Jeesus, ruokit sanallasi - 126
Jesu, dig i djupa nöden - 117
Jesu, du dig själv uppväckte - 121
Jesu(s), du mitt liv, min hälsa - 117
Jesu(s) du, som själen spisar - 126
Jesu elon autuuteni - 117
Jesu meidän Lunastuxem - 132
Jesu, meiner Seelen Weide - 126
Jesu meines Lebens Leben - 116, 117
Jesu! minun iloni autuun' - 125
Jesu! Sanallas Sä sielun - 126
Jesu tu mitt lijf min hälsa - 116, 117
Jesu tu som siälen spisar - 125
Jesu tu tigh sielf vpwäckte - 120
Jesus allt mitt goda är - 129
Jesu alt mitt goda är - 129
Jesus Christus han är worden - 72
Jesus Christus vår Frälserman - 74
Jesus, du till liv uppväcktes - 120
Jesus har i ständigt minne - 121
Jesus lever! Därför kan - 129
Jesus ystävän on paras - 125
Jesus är min vän den bäste - 125
Jesus är min vän then bäste - 124
Jo joutuu armas aika - 135, 136
Jos et sä, Herra, rakenna - 124
Jumal seiso Jumalain seas - 113
Kaitse, Jeesus, paimen hyvä - 117
Kehu kielen, muista mielen - 119
Ken kiertää, oi Herra, sun tuomios voi - 124
Kestä saakka kuoleman - 122
Kiittäen nyt ylistämme - 119
Kom, Helige Ande, från höjden - 123
Kom, o Jesu(s)! Huru länge - 120, 134
Kom, o Jesu(s), väck mitt sinne - 125

- Kommt, ihr schnöden Adamskinder - 129
Konung Birger och hans bröders eller Brunkes förräderi - 123
Kriste, som ditt ursprung leder - 120
Kurittaa mua käsi Herran - 112
Kväll eller morgon - 126
Kämpen Grimborg - 133
Livets Ande, kom från ovan - 125
Lofwad ware Herran Israels Gudh - 72
Lofwad ware Herren Wåra fäders Gudh - 130
Maan ja taivaan Luojan - 130
Med lust och glädje tänker - 136
Medan man lefwer i werlden säll - 133
Menniskia ästu så högfärdig - 129
Mensch was ist dein Stolz und Prangen - 129
Migh giör stoor lust och glädie - 135
Min Frälsare hwad själawee - 118
Min Gud och Fader käre - 136
Min Gudh och Fader käre - 135
Min siäl och sinne låt Gudh råda - 113, 130, 144, 163
Min siäl prisar storligen Herran - 72
Min siäl skal uthaf hiertans grund - 114
Min själ och sinne, låt Gud råda - 113
Misströsta eij o Christen godh - 126
Misströsta ej att Gud är god - 126
Misströsta ej, o kristen god - 126
Murhemielin, kyynelöiden - 117
Mustan muldan tuhwax - 135
Niin cauwan cuin me eläm tääl - 133
Niin Jesu racas päätetty - 119
Niin kauan kuin me elämme - 134
Nouse, mieli, käänny, kieli - 119
Nu denna dag förliden är - 120
Nu hafwer thenna dagh - 132
Nu hwilar hela jorden - 99, 100
Nu tacker Gudh alt folck - 77
Nu är kommen vår Påska frögd - 98
Nyt kokoon tulleet Jumala - 115
Nyt rakkahamme hautaamme - 120
När jagh nu min böön utgiuter - 112

- O Christe Morgensterne - 132
- O du som alla hjärtan ser - 115
- O ewighet tin längd mig fast förskräcker - 77
- O Fader vår - 83
- O Gud, det är en hjärtans tröst - 114
- O Gud, för dig jag klagar - 128
- O Gudh hwem skal iagh klaga - 78
- O Gud min tröst i ewighet - 120
- O Gud, som allt med vishet styr - 120
- O Gud som hörer allas röst - 114
- O Gudh! hwem skal jagh klaga - 78, 99, 100
- O Gudh, o Gudh så from - 130
- O Gudh och Herre from - 130
- O Gudh rijk af barmhertighet - 119
- O Gudh som haar i händer - 131
- O Gudh thet är min glädie - 131
- O Gudh tu wast i fordom tijd - 131
- O Gudh wij lofwa tigh - 72
- O Helge And kom til migh in - 154
- O Herra Corwas callist tänn" - 132
- O Herra! ilo suuri - 131
- O Herra sinun pyhä Sanas - 124
- O Herre Gudh af Himmelrijk - 103
- O Herre Gudh tin helga Budh - 124
- O Herre Gudh tin helga Ord - 124
- O huru wist och fullt av nåd - 126
- O Hyvä Jumala - 130
- O Jesu! Piianas kautta - 131
- O syndare, som säker är och trygger - 127
- O Tu bittra sorgeskälla - 128
- O tu Helge Ande kom - 72
- Oi Herra, kuule äänemme - 115
- O menniskia! betänck all stund - 159
- Oi Jeesus, Getsemanessa - 118
- Oi Jeesus, suurta vaivaa - 128
- Oi Pyhä Henki, valos suo - 124
- Oi suruton, niin varma menossasi - 127
- Oi taivaan Isä laupias - 115

Oi Vapahtaja armias - 118
Om en rijk man här siungom wij - 121
Om nådh och rätt jagh täncker siunga - 113
On, Herra, pyhä sanasi - 124
On kaikki tässä elossa - 124
On kristuksen tulennus arvaamaton - 123
On työsi, Jeesus, päätetty - 118
On täyttynyt jo lupaus se Herran - 127
Pange Lingua gloriosi corporis mysterium - 119
Påtigh o Herre käre - 131
Päälles o Herra aina - 131.
Ratk Taiwasa, ratk Taiwasa - 135
Rätt hiertelig jagh längtar - 99, 101, 153, 154
Se, vi gå upp till Jerusalem - 131
Seger giv, du segerrike - 125
Sinun pyhä Sanas O Jumal' - 124
Skapare, att nalkas dig - 129
Skåder, skåder nu här alle - 118
Snart bröt du upp - 120
Solen går nu åter neder - 128
Solen hafwer sigh från oss wändt - 101, 102
Som sol om våren stiger - 136
Som spridda sädeskornen - 136
Som sådden förnimmer Guds välbehag - 124
Som tigh Gudh täckes - 114
Stanna, ungdom, och hör till - 129
Stilla jag på dig vill akta - 112
Store Gud som handen räckte - 121
Stämnen opp i Sångarinnor - 125
Sua, Jeesus Kristus, kiitämme - 118
Sua, Jeesus, vaati laupeus - 118
Sun edesäs walitan Christe - 128
Sun kiitos, Isä Jumala - 126
Sun portis owi awaja - 115
Sun sanas, Herra, kutsu luokses meitä - 127
Suun sielun sydämen kiittäkän - 114
Suun sydhämen sielun kijttäkän - 114
Sydämemme ylennämme - 121

- Syndaskulden att försona - 128
Så Herren till min Herre sagt - 114
Så i kärlek, tröttna icke - 126
Så vila i välsignelse - 120
Så är fullkomnat, Jesu(s) kär - 119, 120
Såsom hiorten trågit längtar - 97
Sä, Jeesus, olet iloni- 126
Säll är then man som hafwer kär - 160
Säll är then som icke går - 146
Taivaassa, ratki taivaassa - 135
Te Laaksot, notkot, nouskaa - 132
Then blomstertijd nu kommer - 135
Then Herran båd Gudz Faders Son - 120
Till den himmel som blir allas - 128
Tillkomme ditt rike - 123
Then Helge Andes nådh regere - 72
Then Herren båd Gudz Faders Son - 151
Then som frisker är och sund - 161
Then som wil en Christen heta - 145
Thenne är then store dagen - 112
Tu lifsens brödh o Jesu Christ - 159
Tulkaa kaikki, katsokaatte - 118
Tå Israel af Egypten drog - 113
Tå migh går sorg och nödh vppå - 97
Under detta nya år - 129
Unestas, sielu, herää kauheasta - 127
Up min tunga at lofsiunga - 118
Upp, min tunga, att lovsjunga - 119
Upp, var ljus, ty ljuset lyser - 121
Upptag, Herre våra böner - 120, 121
Vad kan dock min själ förnöja - 128
War nu redo siäl och tunga - 97
Varför sörja, varför klaga - 125
Vart flyr jag för Gud - 123
Veisatcam nyt rickast Miehest - 121
Werldenes Frälsare kom här - 98
Verrattuna neitsehen kymmenehen - 123
Vi tacka dig, o Jesus god - 117
Vi tacke dig, o Jesu god - 117

- Vi önska nu vår brudgum och brud - 132
Vi önska nu vårtbrudepar - 132
Wij begå nu then hugnelig tijd - 74
Wij lofwom Christ en Konung båd - 72
Wij tacke tigh o Jesu godh - 117
Wij troo vppå en Gudh - 72
Wij önske nu vår brudgum och brud - 132
Vår Gudh är oss en wäldig borg - 110
Väktare på Sions murar - 121
Wälsignat ware Jesu Namn - 81
Vänden om, I sorgsna sinnen - 128
Vänligt över jorden glänser - 120
Yx Ihminen Synnis' syndinen maannut - 127
Yx ricas mies wäkewä työs - 122

KÄLLOR OCH LITTERATUR

I= Otryckta källor

HELSINGFORS UNIVERSITETS BIBLIOTEK

- C III 14, Graduale & Notae Psalmorum /Citeras: Notae/.
- C III 36, Henricus Strigelius' Graduale och koralbok från Ilmola /Citeras: Ilmola/.
- C IV 11, Bröderna Vendelius' skolsångbok /Citeras: Vendelius/.
- C IV 17, Zachris Collianders skolsångbok /Citeras: Colliander/ En elementär musiklära /Citeras: Om Musica/. (Ingår i början av Zachris Collianders skolsångbok).
- C IV 26, Thomas Sackelijus' skolsångbok /Citeras: Sackelijus/.
- C^öV 32, Henricus Malms skolsångbok /Citeras: Malm/.

KANGASALA KYRKOARKIV

Jacobus Franciscis Graduale och koralbok /Citeras: Kangasala/.

KUNGLIGA MUSIKALISKA AKADEMIN, STOCKHOLM

Kalmar handskriften folio I.

LOMIJOKI (LOIMAA) KYRKOARKIV

Sångbok /Citeras: Loimijoki/.

MUSIKHISTORISKA MUSEET, STOCKHOLM

Norlind, T., Gamla Psalmboken 1697 /Kapsel/
- Svenska psalmböcker 1500-1700. Tryck /Kapsel/

RIKSARKIVET (RA), STOCKHOLM

Enskilda arkiv

E 1591 Skrivelser till Magnus Gabriel De la Gardie.

Kanslerämbetet för Uppsala Universitet:

B Konzept.

E II Inkomna skrivelser.

F I Föreläsningsdiarier och studentförteckningar.

Kanslikollegiets arkiv (KKA):

Kanslikollegiets protokoll 1696.

Svea hovrätts arkiv:

Renoverade domböcker i Uppsala län 54.

UPPSALA LANDSARKIV (ULA)

) Uppsala domkapitels arkiv:

E II:1 Äldre skrivelser till domkapitlet och ärkebiskopen
1579-1749.

Uppsala domkyrkas deposition:

1 Domkyrkorådets protokoll /a71638-1694.

54 Kyrkvärdsräkenskaper 1644-1720.

Uppsala länsstyrelse, landskansliet:

A II a Konzept med utg. diarijer.

D III c Skrivelser från akademiska konsistoriet

) UPPSALA UNIVERSITETS ARKIV (UUA)

Akademiska konsistoriernas arkiv, UUA (I):

A I Protokoll.

B I a Registratur.

D IV Föreläsningslistor.

E I a Kungl. brev.

F V a:1 Stipendiatregister 1654-1695.

Räntkammarrens m.fl. arkiv. UUA (II):

G I b Verifikationer.

Teologiska fakultetens arkiv, UUA (IV:1):

A I protokoll.

Filosofiska fakultetens arkiv. UUA (IV:4):

A I Protokoll.

D III Examensböcker.

UPPSALA UNIVERSITETS BIBLIOTEK (UUB)

Palmskiöld 102, Acta ecclesiastica.

T 165 Harald Vallerius' eget exemplar av koralpsalmboken 1697.

U 10 Linköping, lärjungematriklar.

U 45 Handlingar rörande Uppsala Universitet 1593-1760.

U 55 Handlingar rörande Uppsala Universitets organisation,
bl.a. föreläsningssdiarier vt. 1694.

U 831 a Östgöta nation, räkenskaper 1646-1680.

U 1130 a Västmanland-Dala nation, räkenskaper 1648-1699.

U 1420 a Kalmar nation, protokoll 1696-1779.

U 1430 a Kalmar nation, räkenskaper 1663-1705.

VÄXJÖ STIFTS- OCH LANDSBIBLIOTEK (VSL)

Fol. 10 Brev och handlingar rörande den karolinska psalmboken.

Nr 29 in 4:o Akter rörande psalm- och handboken.

VÖRÅ KYRKOARKIV

Gustavus Gabrielis Gammals koralbok /Citeras: Gammals7. (Ingår
i Liber Olai Laurentij, fol 77-114).

II. Tryckta källor och anförd litteratur

- Ala-Könni, E., Die Polska-Tänze in Finnland. Eine ethnomusikologische Untersuchung. (Ak. avh.). (Kansatie-teellinen arkisto 12. Herausgegeben von Suomen muinaismuistoyhdistys). Helsinki 1956.
- Andersson, A., m.fl. /utg./Uppsala Universitets Matrikel I (1595-1700). Uppsala 1900-1911.
- Andersson, O., Studier i musik och folklöre. (Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland Nr 408). Åbo 1964.
- Annerstedt, C., /utg./Bref af Olof Rudbeck d.ä. rörande Upsala Universitet 1-4 (1661-1702). Upsala 1893-1905.
- Upsala Universitets historia. Andra delen 1655-1718. Senare afdelningen. Universitetets organisation och verksamhet. Uppsala 1909.
- Arrhenius, J., Psalme-profwer. Förbättrade / til ökte / och å nyo uplagde med hans egen bekostnad; uti Upsala hos Henrich Keyser / Kongl. May:tz och Acad: Boktryckare. Anno 1691.
- Arvastson, A., Psalmbok (Sverige), art. i Nordisk Teologisk Uppslagsbok III, sp. 202-205. Lund & Köpenhamn 1957.
- Beckman, J.W., Den Nya Swenska Psalmboken framställd uti Försök till Swensk Psalmhistoria. Stockholm 1883.
- Bellermann, H., Die Mensuralnoten und Taktzeichen im 15. und 16. Jahrhundert (4. erweiterte Aufl. Herausgegeben von Heinrich Husmann). Berlin 1963.
- Bengtsson, I., Agogik, art. i Sohlmans Musiklexikon I, sp. 38. Stockholm 1948.
- Generalbas, art. i Sohlmans Musiklexikon II, sp. 523 ff. Stockholm 1950.
  - Lombardisk rytm, art. i Sohlmans Musiklexikon III, sp. 697. Stockholm 1951.
  - Melodi, art. i Sohlmans Musiklexikon III, sp. 869 ff. Stockholm 1951.

- Bengtsson, I., Takt, art. i Sohlmans Musiklexikon IV, sp. 1117 ff. Stockholm 1952.
- Bergius, B., Nytt Förråd Af Äldre och Nyare Handlingar Rörande Nordiska Historien. Stockholm 1753.
- Berling, Berit, Pape, Heinrich, art. i Sohlmans Musiklexikon IV, sp. 87. Stockholm 1952.
- Biographiskt Lexicon öfver namnkunnige svenska män, 15, art. Spole, Anders, /s̄gn. -N.7. Upsala 1848.
- Biographiskt Lexicon öfver namnkunnige svenska män, 19, art. Vallerius, Harald, /s̄gn. -A-Ö-7. Upsala 1852.
- Blindow, M., Die Choralbegleitung des 18. Jahrhunderts in der evangelischen Kirche Deutschlands. (Kölner Beiträge zur Musikforschung, Bd XIII). Regensburg 1957.
- Bohlin, F., se Erici, Olaus.
- Braun, W., Die evangelische Kontrafaktur (Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie, 11, 1966). Kassel 1966.
- Broman, S., Den svenska musikforskningen 1750-1900. Lund 1927.
- Burger, E., Deutsche Kirchenmelodien in Schweden. Ein Beitrag zur Geschichte der schwedischen Reformation. (Ak. avh.) (Kyrkohistorisk Årsskrift, 32, 1932). Uppsala 1932.
- Bäck, A., Huru hafva våra förfäder sjungit sin psalmer? Historisk framställning om den svenska kyrkosången jemte tjugu melodier såsom exempel. Stockholm 1891.
- Bäumker, W., Das katholische deutsche Kirchenlied in seinen Singweisen von den frühesten Zeiten bis gegen Ende des siebzehnten Jahrhunderts I-IV. Hildesheim 1962.
- Carlsson, F.F., Sveriges historia under konungarna af pfalziska huset. Femte delen. Carl XI. Stockholm 1879.
- Catalogus Disputationum in Academiis et Gymnasiis Sveciae, se Lidén.
- Cnattingius, B., Psalmböckernas typografi. (Tidskrift för kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv, 13, 1938, s. 20-27). Stockholm 1938.

- Dalhaus, C., Tonalität. B. Systematik, art. i MGG 13, sp. 514-519. Kassel, Basel etc. 1966.
- Dart, T., Musikalisk praxis från senmedeltid till wienklassicism. (Bearbetad och utvidgad av I. Bengtsson). Stockholm 1964.
- Davidsson, Å., Studier rörande svenskt musiktryck före år 1750. (Ak. avh.). Uppsala 1957.
- Den svenska koralboken, se Psalm- och koralböcker.
- Den Svenska Mercurius, 3, augusti 1757. Stockholm 1757.
- Dencker, N., Musiknotiser i 1600-talets verser (Tidskrift för svensk musikforskning, 12, 1930, s. 53-73), Stockholm 1930.
- Edwall, P., [utg.] Liber cantus wexionensis (Laurentius Petri Sällskapets urkundserie III). Lund 1943.
- Ekman, O., Siönöd-z-Löffte Aff två Deelar etc, Stockholm 1680.
- Engländer, E. och Lönnqvist, S., Vallerius, Harald, art. i Svenska Män och Kvinnor. Biografisk Uppslagsbok 8, s. 193. Stockholm 1955.
- Erici, Olaus, Sångbok. En handskriven liber cantus i Gamla Uppsala kyrkoarkiv. Utgiven med inledning av Folke Bohlin (Laurentius Petri Sällskapets Urkundserie VIII), Uppsala 1967.
- Evangelisches Kirchen-Gesangbuch, se Psalm- och koralböcker.
- Forssell, K-E., Studier i Finlands svenska psalmbok av år 1943, (Ak. avh.). Helsingfors 1955.
- Fransén, N., Koralbok till Then Svenska Ubsala Psalmboken 1645, (Liturgia Suecana, Ser. B. 3:2), Stockholm 1940.
- Melodierna till 1695 års psalmbok. Den s.k. gamla psalmboken. Häft. 1-2. (Liturgia Suecana B:1). Stockholm 1930.
- Geijer, E.G. och Afzelius, A.A., Svenska folkvisor 1-3. (Ny, betydligt tillökad uppl., utg. af R. Bergström och L. Höijer). Stockholm 1880.
- Glahn, H., Melodistudier til den lutherske salmesangshistorie fra 1524 til ca. 1600. (Ak. avh.). København 1954.

- Grove's Dictionary of Music and Musicians 8. (Fifth Edition edited by E. Blom). New York 1955.
- Haeffner, J.C.F., Svensk Choralbok. Andra delen. Jemte chronologiskt och melodiregister till första delen. Upsala 1821.
- Hellerström, A.O.T., Litugik (3. uppl.). Stockholm 1954.
- Hofberg, H., Svenskt biografisk handlexikon. Alfabetiskt ordnade lefnadsteckningar af Sveriges namnkunniga män och kvinnor 2. (Ny upplaga). Stockholm 1906.
- Hülphers, A., Historisk Afhandling om Musik och Instrumenter särdeles om Orgwerks.-Inrättningen i Allmänhet, jemte Kort Beskrifning öfwer Orgwerken i Swerige. Westerås 1773.
- Jenny, M., Die Bedeutung der Gesangbuchsgeschichte innerhalb der Hymnologie (Theologische Zeitschrift, 16, 1960, s. 110-119). Basel 1960.
- Klemming, G.E., [utg.] Svenska medeltids dikter och rim. (Svenska fornskrift-sällskapet samlingar 78-80 [Bd 257]). Stockholm 1881-82.
- Ur en antecknares samlingar. (2. uppl.). (Svenska Litteratursällskapet Skrifter 4.). Upsala 1880-82.
- Kristoffersson, S., Psalmboksförslagen av år 1765-67 och 1793. (Ak. avh., Lund). Stockholm 1939.
- Krohn, I., Den lutherske koral i Finnland. (Festskrift til O.M. Sandvik, s. 122-147). Oslo 1945.
- Kulp, J., Die Lieder unserer Kirche. Eine Handreichung zum Evangelischen Kirchengesangbuch. (Bearb. und hrsg. von A. Büchner und S. Fornacon). Berlin 1959.
- Kurvinen, P.J.I., Suomen virsirunouden alkuvaiheet v:een 1640 (Suomalaisen Kirjallisuuden seuran toimituksia 180). Helsinki 1929.
- Kyrkolag, 1686 års. (Utg, av Samfundet Pro fide et christianismo. Med inledning av G. Thulin). Stockholm 1936.
- Lagercrantz, Ingeborg, Lutherska kyrkovisor i finländska musikhandskrifter från 1500- och 1600-talen I. (Lutherska Litteraturstiftelsens svenska publikationer nr 2). Helsingfors 1948.

- Lagercrantz, Ingeborg, Lutherska kyrkvisor i finländska musikhandskrifter från 1500- och 1600-talen II. (Lutherska Litteraturstiftelsens svenska publikationer nr 3). Helsingfors 1952.
- Roslagskullahandskriften - ett aboensiskt koralboks-förslag. Acta Academiae Aboensis. Humaniora XVII.2. Åbo 1948.
  - Åbo domkyrkas orgelkoralbok (Svensk tidskrift för musikforskning, 31, 1949, s. 137-160). Stockholm 1949.
- Leimontinus, I.O., (Utg. med efterskrift av J. Redin). Koralbok skriven år 1675. (Laurentius Petri Sällskapets Urkundsserie VI). Lund 1956.
- Lidén, J.H., /utg./Catalogus Disputationum in Academiis et Gymnasiis Sveciae. Upsaliae 1778.
- Liedgren, E., Svensk psalm och andlig visa. Stockholm 1926.
- Vox angelica. Hymnologiska skisser och studier. Stockholm 1917.
- Lindroth, S., Rudbeck, Olof, d.ä., art. i Svenska män och kvinnor. Biografisk uppslagsbok 6, s. 382-85. Stockholm 1949.
- Ling, J., Svensk folkmusik. Bondens musik i helg och söcken. Stockholm 1964.
- Lundgren, B., Düben, Gustaf d.ä., art. i Sohlmans Musiklexikon I, Stockholm 1948.
- Lundström, H., Bidrag till de kyrkliga böckernas historia under Karl XI:s regering. (Kyrkohistorisk Årsskrift, 1, 1900, s. 140-174). Uppsala 1900.
- Olof Swebilius till Erik Benzelius d.ä. och Haqvin Spegel angående bibelöfversättning och psalmbok. (Kyrkohistorisk Årsskrift, 7, 1906, s. 179-186). Uppsala 1906.
- Moberg, C-A., En komposition av Harald Vallerius. (Linköpings Biblioteks Handlingar, N.S. 2:1, 1934, s. 155-168). Linköping 1934.
- Från kyrko- och hovmusik till offentlig konsert. Studier i stormaktstidens svenska musikhistoria. (Uppsala Universitets Årsskrift 1942:5). Uppsala 1942.

- Moberg, C-A., Koralböcker, art. i Sohlmans Musiklexikon III, sp. 360 ff. Stockholm 1951.
- Kyrkomusikens historia. (Skriftserien svenskt gudstjänstliv. Nr 4). Stockholm 1932.
  - Musik und Musikwissenschaft an den schwedischen Universitäten (Mitteilungen der Internationalen Gesellschaft für Musikwissenschaft, 1-2, 1929-30). Leipzig 1929-30.
  - Olof Rudbeck d.ä. och musiken (Rudbecksstudier. Festskrift vid Uppsala Universitets minnesfest till högtidlighållande av 300-årsminnet av Olof Rudbeck d.ä:s födelse). Uppsala 1930.
  - /Recension av/ Blindow, M., Die Choralbegleitung des 18. Jahrhunderts in der evangelischen Kirche Deutschlands. (Svensk tidskrift för musikforskning, 40, 1958, s. 205 f.). Stockholm 1958.
  - Rudbeck(ius), Olof (Olaus) d.ä., art. i Sohlmans Musiklexikon IV, sp. 492-93. Stockholm 1952.
  - Sfärernas harmoni. (Svensk tidskrift för musikforskning, 19, 1937, s. 113-164). Stockholm 1937.
  - Vallerius, Harald, art. i Die Musik in Geschichte und Gegenwart 13, sp. 1242-43. Kassel, Basel etc. 1966.
  - Våra äldre koralers rytmiska utgestaltning. (Tidskrift för kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv, 13, 1938, s. 117-126). Stockholm 1938.
- Moliis-Mellberg, G., Den svenska psalmboksrevisionens grundtankar. En historisk granskning. (Ak. avh., Helsingfors). Jakobstad 1926.
- Morin, G., Bidrag till kännedom om 1700-talets svenska koralboksarbete. (Tidskrift för kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv, 8, 1933, s. 115-125). Stockholm 1933.
- Bidrag till 1700-talets svenska koralhistoria. (Svensk tidskrift för musikforskning, 26, 1944, s. 119-149). Stockholm 1944.
  - Ferdinand Zellbell d.ä. Liv och verk. (Svensk tidskrift för musikforskning, 43, 1961, s. 263-271). Stockholm 1961.

- Musikens värld. Musik i ord och bild. (Utg. av K.B. Sandved).
Göteborg 1955.
- Nelson, A., Bellman, Johan Arent, art. i Svenskt biografiskt
lexikon 3. Stockholm 1922.
- Nodermann, P., Studier i svensk hymnologi. (Ak. avh.).
Lund 1911.
- Norcopensis, A., se Vallerius.
- Nordenskiöld, E. och Berg, R., Rudbeck, Olof d.ä., art. i Nor-
disk Familjebok 16, sp. 1164-1167. Stockholm 1932.
- Nordisk Familjebok. Encyklopedi och konversationslexikon 19.
(Tredje väsentligt omarbetade och koncentrerade upp-
lagan). Stockholm 1933.
- Nordisk koralbok, se Psalm- och koralböcker.
- Noreen, A. och Grape, A., /utg./1500- och 1600-talens visböcker.
Tredje bandet. Uppsala 1916-25.
- Norén, R., Från de svenska skolornas gregorianska sång under
1600-talet (Kult och Konst 1906), s. 148-160.
Stockholm 1906.
- Norlind, T., Allmänt musiklexikon II (Andra omarbetade upplagan).
Stockholm 1928.
- Die Musikgeschichte Schwedens in den Jahren 1630-1730.
(Sammelbände der Internationalen Musikgesellschaft, 1,
1899-1900). Leipzig 1899-1900.
  - Familjen Düben (Svensk tidskrift för musikforskning,
24, 1942, s. 5-46). Stockholm 1942.
  - Från tyska kyrkans glansdagar. Bilder ur svenska musi-
kens historia från Vasaregenterna till Karolinska ti-
dens slut 1-3. Stockholm 1944-1945.
  - Latinska skolsånger i Sverige och Finland. (Ak.avh.).
(Lunds Universitets Årsskrift. N.F. 1:5:2). Lund 1909.
  - Studier i svensk folklöre (Lunds Universitets Årsskrift.
N.F. Avd. 1. 7:5). Lund 1911.
  - Svensk folkmusik och folkdans. (Natur och kultur 96).
Stockholm 1930.

- Norlind, T., Svensk musikhistoria. Andra tillökade och illustre-
rade upplagan. Stockholm 1918.
- Svenska kyrkosångböcker från 1500- och 1600-talet med
tryckta melodier. (Kult och konst 1906, s. 279-285).
Stockholm 1906.
- Olsson, K., En svensk koralbok i handskrift från 1700-talet.
Ett bidrag till frågan om koralspelet i svenska kyrkor
under äldre tider. (Svensk tidskrift för musikforsk-
ning, 27, 1945, s. 150-167). Stockholm 1945.
- Palm, H., Om folktonen i den lutherska församlingssången.
(Bibelforskaren, 27, 1910, s. 309-340). Uppsala 1910.
- Om Harald Vallerius och redaktionen af 1697 års svenska
Koralpsalmbok. (Kyrkosången, 6, 1904, s. 90-106).
Uppsala 1904.
- Peters, K., Den gregorianska sången. En kortfattad orientering
i den gregorianska koralens liturgiska och musikaliska
värld. (Skriftserien Svenskt Gudstjänstliv. Nr 2).
Stockholm 1930.
- Pleijel, H., Katekesen som svensk folkbok. (Skrifter i teologiska
och kyrkliga ämnen 22). Lund 1942.
- Svenska kyrkans historia V. Karolinsk kyrkofromhet,
pietism och herrnhutism 1680-1772. Stockholm 1935.

Psalm- och koralböcker

Psalmboken, then swenska. Medh the stycker som ther
til höra /och på följande bladh vptecknade finnas/ Vppå
Kongl. May^{ts}: Nådigste befallning/ Åhr M DC XCV Öfwer-
sedd och nödtorfteligen förbättrad/ och Åhr 1697 i
Stockholm af trycket vthgången. Stockholm (Burchardi)
1697. 4:o. (Reproducering i faksimiletryck. Stockholm
1939).

- Stockholm, (Keyser) 1701. 8:o.
- Stockholm, (Momma) 1739. 12:o.
- Stockholm, (Stolpe) 1774. 4:o

Uusi Suomenkielinen Wirsi-Kirja, Niiden Kappalden kanssa, jotka siihen sopivat; Kuningallisten Majestetin Armollisesta Käskystä; Niin myös Sen MDCXCV ylitsekatsotun Ruotsinkielisen wirsi-kirjan jälkeen jalosti enätty, Ja Nyt taas wastaudesta ojettu. Armollisella Wapaudella. Turusa, Prändätty. J.C. Frenckellin Kirjan-Prändisä. Wuonna 1810.

Yxi Tarpelinen Nuotti-Kirja Josa Kaickein sekä uutein että vanhain Suomalaisten wirten oikiat ja tawaliset Nuotit löyttän/ nijn myös sen ylitsen cuin Jumalan Palweluxet muutoin weisattaman pitä/ Käsikirjan jälkeen. Stockholmis (Keyser) 1702.

Swensk Koral-Psalmbok för Storfurstendömet Finlands evangelisk-lutherska församlingar, godkänd af femte allmänna finska kyrkomötet 1903. Normalupplaga. Helsingfors 1905.

Den svenska koralboken. Av konungen gillad och stadfäst år 1939. Stockholm 1941.

Suomen evankelisluterilaisen kirkon koraalivirsikirja. Hyväksytty viidennessätoista yleisessä kirkolliskokouksessa vuonna 1943 ja yhdeksännessätoista yleisessä kirkolliskokouksessa vuonna 1963. Helsinki 1964.

Svensk koralpsalmbok för den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Antagen av sextonde allmänna kyrkomötet 1948. (2 uppl.). Helsingfors 1962.

Nordisk koralbok. København /19607.

Evangelisches Kirchen-Gesangbuch. Berlin 1965.

Tillägg till Svensk koralpsalmbok för den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Kommittéförslag. Helsingfors 1967.

Redin, J., se Leimontinus.

Riemann, H., Musik-Lexikon (zehnte Auflage bearb. von A. Einstein). Berlin 1922.

Rudbeck, O., Brev, se Annerstedt.

Rydellius, N., se Vallerius.

- Sanner, L.E., Abbé Georg Joseph Vogler som musikteoretiker.
(Svensk tidskrift för musikforskning, 32, 1950, s. 73-102). Stockholm 1950.
- Schalin, O., Kulthistoriska studier till belysande av reformationens genomförande i Finland I. (Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CCCV). Helsingfors 1946.
- Kulthistoriska studier till belysande av reformationens genomförande i Finland II. (Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CCCXIII). Helsingfors 1947.
- Schiørring, N., Det 16. og 17. århundredes verdslige danske visesang. En efterforskning efter det anvendte melodistofs kår og veje. (Ak. avh.). København 1950.
- Stare, I., Glareanus, Henricus, art. i Sohlmans Musiklexikon II, sp. 579 f. Stockholm 1950.
- Rist, Johann, art. i Sohlmans Musiklexikon IV, sp. 414. Stockholm 1952.
  - Waldis, Burkhard, art. i Sohlmans Musiklexikon IV, sp. 1346 f. Stockholm 1952.
- Swedberg, J., Lefwernes Beskrifning. Utg. av G. Wetterberg. (Skrifter utgivna av Vetenskaps-societeten i Lund 25:1). Lund 1941.
- Svensk Uppslagsbok 30. (Andra omarbetade och utvidgade upplagan). Malmö 1954.
- Sylvan, N., Karolinska tiden (ingår i Sveriges historia genom tiderna III). Stockholm 1948.
- Tottie, H.W., Jesper Svedbergs lif och verksamhet. Bidrag till svenska kyrkans historia. (Ak. avh.). Upsala 1885.
- Upmark, J., Lefwernes-Beskrifning. Harald Vallerius, Matheseos Professor i Upsala. (Tidningar Utgifne I Upsala, 5, 1777, s. 370-374). Upsala 1777.
- Uppsala Universitets Matrikel, se Andersson, A.
- Wahlström, B., Studier över tillkomsten av 1695 års psalmbok. (Ak. avh.). Uppsala 1951.

- Vallerius, H., Disputatio Physico-Musica De Sono etc. (Sub Praesidio Andreae Norcopensis). Holmiae 1674.
- Disputatio Physico-Musica Secunda De Modis etc. (Respondente Nathanaele Rydelio O-Gotho). Upsaliae 1686.
  - Disputatio Musica De Tactu etc. (Sub praesidio M. Haraldi Wallerii). Upsala /1698/7.
- Wallqvist, O., Ecclesiastique Samlingar. I-II. Wexiö 1788-89.
- Wieselgren, P., Sveriges sköna litteratur, en öfverblick vid akademiska föreläsningar I. Lund 1833.
- v. Winterfeld, C., Evangelischer Kirchengesang in Schweden. (Zur Geschichte heiliger Tonkunst 1, s. 175-198). Leipzig 1850.
- Wrangel, E., Harald Vallerius och musiken till Gamla Psalmboken. (Samlaren, 14, 1893, s. 9-20). Upsala 1893.
- Yxi Tarpelinen Nuotti Kirja, se Psalm- och koralböcker.
- Zahn, J., Die Melodien der deutschen evangelischen Kirchenlieder aus den Quellen geschöpft und mitgeteilt. Hildesheim 1963. (Reprografischer Nachdruck der Ausgabe Gütersloh 1889).
- Åberg, J.H., Crüger, Johann, art. i Sohlmans Musiklexikon I, sp. 996 f. Stockholm 1948.
- En ny källa till 1600-talets koralhistoria. (Svensk tidskrift för musikforskning 19, 1937, s. 182-191). Stockholm 1937.

FÖRKORTNINGAR

Ak. avh.	Akademisk avhandling
dl	daler
Fi	Finsk koralpsalmbok
Fsk	Svensk koralpsalmbok för den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland
HVR	Harald Vallerius' rättelser till koralpsalmboken 1697
IMGM	(tryckfel) se MIGM
KHV	En komposition av Harald Vallerius
KMH	Kyrkomusikens historia
kmt	kopparmynt
Koralbok	Koralbok till Then Svenska Ubsala Psalmboken 1645
Kpsb	koralpsalmbok(en)
KoK	Kult och Konst
KÅ	Kyrkohistorisk Årsskrift
LK	Lutherska kyrkovisor
LS	Latinska skolsånger i Sverige och Finland
Melodierna	Melodierna till 1695 års psalmbok
MGG	Die Musik in Geschichte und Gegenwart
MIGM	Mitteilungen der Internationalen Gesellschaft für Musikwissenschaft
MIMG	(tryckfel) se MIGM
NF	Nordisk Familjebok
NTU	Nordisk Teologisk Uppslagsbok
RA	Riksarkivet (Stockholm)
Ridd.	Riddarholmskyrkans handskrift
Rosl.	Roslagskullahandskriften
SKB	Svenska kyrkosångböcker från 1500- och 1600-talet med tryckta melodier
SMH	Svensk musikhistoria
SML	Sohlmans Musiklexikon
smt	silvermynt
STM	Svensk tidskrift för musikforskning

SvK	Svenska män och kvinnor
TK	Från tyska kyrkans glansdagar
TKG	Tidskrift för kyrkomusik och svenskt gudtjänstliv
ULA	Uppsala Landsarkiv
UT	Tidningar, Utgifne i Upsala
UUA	Uppsala Universitets Arkiv
UUB	Uppsala Universitets Bibliotek
UUH	Uppsala Universitets historia
UUÅ	Uppsala Universitets Årsskrift
VSL	Växjö Stifts- och landsbibliotek
Z	Zahn, Die Melodien der deutschen evangelischen Kirchenlieder